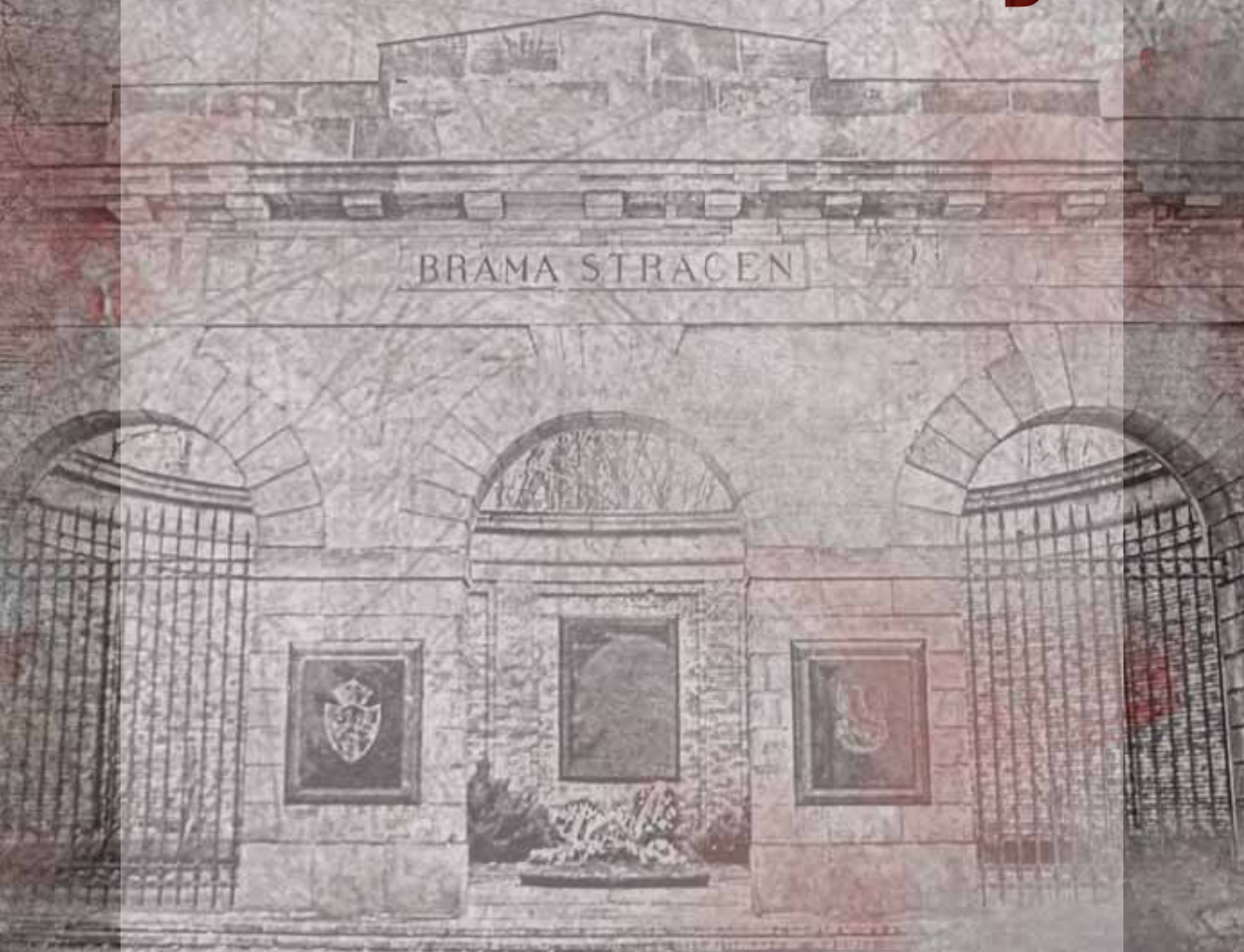

Więźniowie X Pawilonu Cytadeli Warszawskiej

Więżniowie X Pawilonu Cytadeli Warszawskiej

Seria wydawnicza
ZESZYTY DOKUMENTACYJNE
Pod redakcją Tadeusza Skoczka

1. *Aleksander Kakowski. Posłaniec wolności*
2. *Włodzimierz Tetmajer. Inicjator drogi do niepodległości Polski*
3. *Więźniowie X Pawilonu Cytadeli Warszawskiej. Scenariusz wystawy*

Więżniowie X Pawilonu Cytadeli Warszawskiej
(scenariusz wystawy)

Redakcja **Tadeusz Skoczek**

Warszawa 2018

ISBN 978-83-65439-39-0

Wydawnictwo Muzeum Niepodległości
ul. Skazańców 25, 01-532 Warszawa

Telefony:

790 522 655 – Muzeum X Pawilonu Cytadeli Warszawskiej

570 722 844 – Sekretariat

533 750 436 – Dział Edukacji

533 783 370 – Dział Promocji i Marketingu

533 493 474 – Dział Historii i Badań Naukowych

www.muzeum-niepodleglosci.pl

Spis treści

1. Wprowadzenie	7
2. Scenariusz wystawy stałej.....	9
3. Wykaz oryginałów na ekspozycję	19
4. Program edukacyjno-kulturowy	23
5. Opinia o koncepcji wystawy	33
6. Obiekty ze zbiorów Muzeum Niepodległości	
- Kwerenda wstępna.....	35
- Józef Piłsudski	46
- Uzupełnienia	55
7. Katalog reprodukcji z Narodowego Archiwum Cyfrowego, Biblioteki Narodowej i Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej w Lublinie.....	73

Wprowadzenie

Muzeum Niepodległości realizuje projekt *Zwiększenie dostępności do kultury i zachowanie dziedzictwa narodowego poprzez poszerzenie oferty wystawienniczej oraz stworzenie Centralnego Magazyn Zbiorów, w ramach którego wykonana będzie wystawa stała pn. Więżniowie X Pawilonu Cytadeli Warszawskiej*. Jest to wynik pozytywnie przyjętego wniosku do Regionalnego Programu Operacyjnego Oś Priorytetowa V Działanie 5.3 Dziedzictwo kulturowe, Nr wniosku o dofinansowanie: RPMA.05.03.00-14-5965/16.

W ramach projektu opracowano projekt plastyczny wystawy głównej oraz zewnętrzzną część ekspozycji pn. *Spacer Historyczny*.

Przedmiotem inwestycji jest przeprowadzenie niezbędnych dla rozwoju działalności statutowej i poszerzenia oferty Muzeum Niepodległości w Warszawie następujących prac:

- Prace budowlano-remontowe w zabytkowym budynku X Pawilonu Cytadeli Warszawskiej – budynku byłego carskiego aresztu śledczego (wpisanego do rejestru zabytków pod nr 59/2-A decyzją z dnia 01.07.1965);
- Zakupy wyposażenia magazynowego i wystawienniczego, niezbędnego dla efektywnej działalności wystawienniczej, kulturowej i edukacyjnej;
- Utworzenia we wnętrzach obiektu nowej, multimedialnej wystawy stałej *Więżniowie X Pawilonu Cytadeli Warszawskiej* oraz nowej ekspozycji plenerowej *Spacer Historyczny*.

Projekt ten pod względem technicznym ma na celu jak najlepsze wykorzystanie i dostosowanie istniejącego zabytkowego budynku Pawilonu X Cytadeli Warszawskiej, obecnej siedziby Oddziału Muzeum Niepodległości dla zwiększenia dostępności zwiedzających (z bardzo szerokiego zakresu grup docelowych) do oferowanego programu wystawienniczego i kulturowo-edukacyjnego.

Przez wszystkie lata głównym miejscem organizacji wszelkich działań kulturalnych o charakterze artystyczno-kulturalnym (koncerty, programy słowno-muzyczne, sesje filmowe), popularyzatorskim (spotkania autorskie, promocje książek) oraz naukowym (odczyty, wykłady, konferencje czy sesje popularnonaukowe) był Pałac Przebendowskich / Radziwiłłów, siedziba główna Muzeum Niepodległości. Obecnie w związku z remontem siedziby głównej wynikającej z realizacji innego projektu poszerzyliśmy swoją ofertę działalności programowej o różnorodne przedsięwzięcia kulturalne i edukacyjne, które są realizowane w Muzeum X Pawilonu Cytadeli – miejscu niezwykle ważnym z punktu widzenia historii oraz martyrologii narodu polskiego.

Priorytetowym założeniem tego projektu jest wprowadzenie do obiektu X Pawilonu Cytadeli Warszawskiej nowego, atrakcyjnego i ambitnego poznawczo programu wystawienniczego oraz powiązanego z nim programu edukacyjno-kulturowego, który będzie interesujący dla szerokiej publiczności i pozwoli Muzeum pozyskać nowych odbiorców.

Potrzeba szerszego zapoznania społeczeństwa z historią tego miejsca jest niezwykle ważna pod względem edukacji historycznej i wzmacniania tożsamości narodowej. Do tej pory głównymi zwiedzającymi Muzeum X Pawilonu była przede wszystkim młodzież szkolna lub przypadkowi spacerowicze. Wykorzystując ogromny potencjał kulturowy i historyczny miejsca, pragniemy zainteresować i zapoznać z tą częścią historii szerokie grupy społeczne, ze szczególnym uwzględnieniem turystów polskich, zagranicznych oraz osób niepełnosprawnych. Poprzez zastosowanie różnych metod i narzędzi, jakimi dysponujemy zamierzamy przyciągnąć osoby wcześniej nie zainteresowane tym miejscem lub nieświadome istnienia takiego muzeum. Pragniemy zaoferować odbiorcom ofertę programową wykorzystującą najcenniejsze muzealia (bogate zbiory malarstwa, plakatu, rzeźby, realiów, czy prasy), ekspozycje (oryginalnie zachowane miejsce cierpienia Polaków, które tworzy wspaniałą przestrzeń wystawieniową, wypełnioną niepowtarzalnym, wzbudzającym emocje, naturalnym klimatem), wiedzę – doświadczenie i przygotowanie merytoryczne pracowników oraz współpracowników muzeum - wykorzystującą nowe formy przekazu, zgodnie z oczekiwaniami współczesności. Zgodnie z potrzebami pragniemy uzupełnić nasze zbiory o eksponaty z Narodowego Archiwum Cyfrowego, zbiory Biblioteki Jagiellońskiej, Biblioteki Narodowej, Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej im. H. Łopacińskiego w Lublinie oraz filmy i nagrania przygotowywane z myślą o wystawie.

Publikując część dokumentacji związanej z przygotowanym scenariusza pragniemy rozpocząć dyskusje o realizowanym projekcie. Pragniemy też istotnie przyspieszyć działania w zakresie wykonania wystawy stałej. Zgodnie z procedurą zgodną z Ustawą o Zamówieniach Publicznych wyłoniony został wykonawca wystawy, firma New Amsterdam. W następnym wydaniu Zeszytu Dokumentacyjnego przedstawimy scenopis ekspozycji oraz kalendarium wszystkich działań.

Zakończenie projektu przewidziane jest na listopad 2018.

Więżniowie X Pawilonu Cytadeli Warszawskiej

Zarys scenariusza wystawy stałej

X Pawilon Cytadeli Warszawskiej, położony na terenie twierdzy zbudowanej przez władze rosyjskie po stłumieniu Powstania Listopadowego, w latach 1832-1836, to najważniejsze, upamiętnione miejsce martyrologii polskiej z epoki zaborów na terenie zaboru rosyjskiego. Muzeum, zlokalizowane w dawnych wnętrzach więziennych, jest siłą rzeczy związane z dramatyczną przeszłością tego miejsca.

I. Założenia:

Ekspozycja główna zatytułowana „Więżniowie X Pawilonu Cytadeli Warszawskiej” (tytuł roboczy) ma być poświęcona przede wszystkim więźniom tego obiektu, ukazanym na tle historii Cytadeli i historii Warszawy. Celem jest ukazanie nie tylko więziennej, lecz także policyjnej i strategicznej funkcji tej twierdzy, i w szerszym kontekście – na tle historii Królestwa Polskiego najważniejszych wydarzeń, wątków i problemów (powstania, konspiracje itp.) i związanej z tym polityki represyjnej, co w sumie miało decydujący wpływ na ilość i lasyfikację więźniów w poszczególnych okresach.

Ekspozycja ma podkreślać znaczenie i wręcz wyjątkowość tego miejsca w historii Polski. Zdecydowana większość więźniów Cytadeli to osoby walczące o niepodległość: działacze kolejnych organizacji konspiracyjnych, uczestnicy powstań narodowych, działacze partii politycznych, uczestnicy różnego rodzaju wystąpień antycarskich, działający na ziemiach Królestwa Polskiego.

Po aresztowaniu trafiali z reguły w mury X Pawilonu (z przypuszczalnej liczby około 40 tysięcy więźniów, którzy w sumie przewinęli się przez Cytadelę, mamy udokumentowany dotychczas w kartotece pobyt około 15 tysięcy). I to właśnie oni, dawni więźniowie tego obiektu, będą głównymi bohaterami ekspozycji.

Przez X Pawilon przewinęło się wiele słynnych, niezwykle zasłużonych postaci naszej historii. Ekspozycja skupi się nie tylko na tych najważniejszych, działaczach politycznych, lecz także na innych osobach znanych z działalności na polu nauki, kultury, literatury, sztuki, których zaangażowanie polityczne na pewnych etapach ich życia skutkowało osadzeniem w Cytadeli. Kładąc nacisk na ukazanie sylwetek i działalności tak zróżnicowanych pod wieloma względami osób, wystawa daje panoramę dziejów walk kolejnych polskich pokoleń o niepodległość w zaborze rosyjskim na przykładach więźniów X Pawilonu i uprzytomni zwiedzającym, jak wiele osób z różnych kręgów politycznych, społecznych, kulturalnych, naukowych itp. było zaangażowanych w opór wobec zaborcy. Dzięki temu, podobnie jak jej poprzednia wersja, nowa ekspozycja będzie dobrym miejscem edukacji historycznej młodzieży szkolnej w postaci lekcji muzealnych.

Ważną funkcją nowej wystawy będzie ukazanie martyrologii narodu polskiego, ale też kontekstu kulturowego, literackiego, a nawet obyczajowego (kontekst warszawski, mazowiecki i ogólnopolski).

Na wystawie zostanie zaprezentowana działalność wszystkich najważniejszych organizacji konspiracyjnych, partii oraz innych organizacji politycznych i społecznych, w których udział skutkował uwięzieniem w X Pawilonie – możliwie proporcjonalnie do roli, jaką odegrały w historii Polski, i odpowiednio do charakteru oraz zakresu możliwych do zgromadzenia i pokazania na wystawie eksponatów. Kryterium podstawowym prezentacji dokumentacji historycznej będzie przede wszystkim jej związek z X Pawilonem i jego więźniami, nie zabraknie jednak ważnych dokumentów programowych związanych z organizacjami i wydarzeniami, w których działali późniejsi więźniowie.

Pokazana będzie także druga strona – ludzie aparatu represji, czyli: namiestnicy i generał-gubernatorzy Królestwa Polskiego, zarządcy X Pawilonu, śledczy, prokuratorzy i sędziowie itp. Pokazane też zostanie życie codzienne Warszawy i Mazowsza, etapy podróży na Syberię (wywózki, zesłanie, katorga, ale też dobrowolne zasiedlenia), życie więziennicze w poszczególnych okresach, obyczajowość więzienna, religijność.

Ze względu na zabytkowy, XIX-wieczny budynek X Pawilonu ekspozycja, zlokalizowana w większości w dawnych, odtworzonych wnętrzach więziennych – celach i korytarzach – będzie mieć charakter głównie tradycyjny (gabloty etc.), ale z nowoczesną aranżacją plastyczną i stanowiskami multimedialnymi, które będą w nią wkomponowane w sposób nieprzytłaczający wizualnie całości wystawy. Ważną częścią ekspozycji będzie dźwięk: treść przesłuchań, wyroki, modlitwy, utwory literackie – nagrany przez znanych aktorów: np. Jerzy Trela, Jerzy Fedorowicz. Przewiduje się uzupełnienie ekspozycji materiałem filmowym, konieczne będzie zatrudnienie reżysera do zebrania funkcjonującego materiału filmowego oraz do nagrania nowych obrazów i inscenizacji.

Ze względu na ograniczoną powierzchnię pokazane będą wydarzenia i postaci najważniejsze, najbardziej charakterystyczne i najciekawsze; inne materiały – również takie, których nie można pokazać w sposób tradycyjny, jak np. fragmenty filmów (ale nie tylko) – będą umieszczone w stanowiskach multimedialnych, traktowanych jako poszerzenie wiedzy o historii obiektu, jego więźniach, epoce etc. Planuje się też bezpośrednio przekazywanie treści wizualnej na murach więziennych.

1. Spójna identyfikacja wizualna:

Istnieje konieczność jednolitej oprawy graficznej całej ekspozycji: liternictwo, podpisy pod eksponatami, tablice informacyjne, grafika filmów i prezentacji medialnych oraz kolorystyczna różnorodność poszczególnych fragmentów ekspozycji (identyfikacja kolorem, powiązanie okresów kolorem: biały, czerwony, czarny, inne). Wystawa zajmować będzie przestrzeń na parterze oraz na części pierwszego piętra.

2. Lokalizacja ekspozycji:

2.1. Parter: pomiędzy głównym wejściem, poprzez korytarze i cele w kierunku skrzydła wschodniego, aż do końca ekspozycji na parterze (wzdłuż cel Agatona Gillera, Apolla Nałęcza-Korzeniowskiego, Feliksa Dzierżyńskiego, Romualda Traugutta, Mariana Dubieckiego, Szymona Tokarzewskiego, Stefana Okrzei, Józefa Piłsudskiego i Józefa Montwiłła-Mireckiego, Juliana Marchlewskiego, Adolfa Warszawskiego-Warskiego).

2.2. Pierwsze piętro: tu będzie tzw. korytarz Piłsudskiego, gdzie znajduje się cela późniejszego Naczelnika Państwa (a także cele: Stefana Okrzei, Józefa Montwiłła-Mireckiego, Juliana Marchlewskiego, Adolfa Warszawskiego-Warskiego). Ważnym ciągiem logicznym nowej wystawy będzie harmonijne przejście do istniejącej wystawy malarstwa Aleksandra Sochaczewskiego, którą należy uzupełnić oraz włączyć do logiki zwiedzania. W tym ciągu znajduje się też cela pamięci bł. Honorata Koźmińskiego, wymagająca również uzupełnienia opisu.

3. Zakres czasowy ekspozycji: zasadniczo: okres funkcjonowania Cytadeli Warszawskiej i X Pawilonu od momentu budowy twierdzy w latach 1832-1836 do roku 1915, czyli obejmować będzie tzw. okres rosyjski. Wyjątkowo można poświęcić jedną celę powrotowi Polaków z Syberii (katorga oraz dobrowolne osadnictwo) z lat po rewolucji październikowej.

4. Układ ekspozycji: chronologiczno-merytoryczny, rozpoczynający się od nowego głównego wejścia; uwzględniający jednak pewne odstępstwa, uzasadnione względami historycznymi, jak i usytuowaniem cel znanych więźniów. Ważną funkcją scenopisu ekspozycji powinna być atrakcyjność narracji, nawet kosztem naruszenia chronologii.

5. Rodzaje eksponatów: w związku z niewielką ilością oryginalnych pamiątek, trzon wystawy będą stanowić kopie dokumentów, gazet i ulotek, map i planów, akt policyjnych, a przede wszystkim fotografie więźniów. W związku z tym w celu urozmaicenia i uatrakcyjnienia wizualnego wystawy należy uwzględnić możliwie najwięcej innych rodzajów eksponatów, jak realia, zwłaszcza pamiątki po więźniach, odtworzone dawne sprzęty więzienne stanowiące wyposażenie poszczególnych cel, dzieła sztuki (rzeźba, malarstwo). Z punktu widzenia atrakcyjności wizualnej wydaje się uzasadnione przedstawienie trójwymiarowych postaci z epoki: więźniów (w kilku wybranych celach, ale raczej nie imiennych), strażników więziennych, członków komisji śledczej itp. w postaci manekinów w stosownych strojach. Dobór dokumentów będzie mocno selekcyjny, warunkowany kryteriami doniosłości historycznej, reprezentatywności, a także atrakcyjności poznawczej oraz wizualnej, jak np. dokumenty z ważnymi bądź ciekawymi nadrukami, odbitkami pieczętek, podpisami ważnych osób itp. Należy też ukazywać maksymalną różnorodność postaw i przyczyn, których konsekwencją był pobyt w X Pawilonie.

6. Język: teksty i podpisy, zarówno na ekspozycji tradycyjnej, jak i w stanowiskach multimedialnych, oprócz języka polskiego powinny być tłumaczone przynajmniej na język rosyjski i angielski. Komentarz do ekspozycji, możliwy do odsłuchania na urządzeniach elektronicznych (np. audioprzewodniki, tablety, smartfony) w trakcie jej zwiedzania – w kilku najbardziej upowszechnionych językach (oprócz polskiego przynajmniej angielski, francuski, niemiecki, hiszpański, rosyjski, japoński, chiński, włoski).

W podstawowych językach powinny być też zaplanowane plansze informacyjne umieszczone na zewnątrz: Brama Bielańska, Brama Straceń (od strony muzealnej, dziedziniec między X i XI Pawilonem)

II. Podział merytoryczny ekspozycji

W historii Cytadeli i X Pawilonu można wyróżnić kilka okresów, odznaczających się swoją specyfiką i ważnymi, charakterystycznymi dlań wydarzeniami, odciskającymi na nich swoje piętno, które wpływały na ilość i rodzaj więźniów politycznych w każdym z nich i od których niejednokrotnie przybierały swoje nazwy. Każdemu z nich będzie odpowiadał odpowiedni fragment ekspozycji. Ze względu na ograniczoną powierzchnię wystawienniczą w każdym z okresów w postaci tradycyjnej będą eksponowane najważniejsze problemy, wydarzenia i postacie więźniów.

Natomiast w stanowiskach multimedialnych znajdują się różnorodne materiały umożliwiające poszerzenie wiedzy o danym okresie, o ważnych w tym czasie wydarzeniach wraz z ich kalendariami, co miało decydujący wpływ na frekwencję w X Pawilonie i przede wszystkim będą zawierać większą ilość fotografii więźniów z ich poszerzonymi biogramami. Na początku każdego stanowiska będzie krótki tekst wstępny o Cytadeli i jej więźniach w danym okresie.

1. Wejście

Strażnik umiejscowiony w pomieszczeniu na lewo od planowanego wejścia głównego będzie jednocześnie obsługiwał monitoring telewizji przemysłowej (nagrania również) oraz sprzedawał bilety. Możliwe jest umundurowanie tej osoby w strój z epoki. Niewielki schody (w tym miejscu nie przewidziano rampy dla niepełnosprawnych ruchowo) oraz ściany należy wykorzystać w przygotowanych planszach informacyjnych.

2. Recepcja

Konieczność wykorzystania przestrzeni w ideogramach wprowadzających. Zaplanowana krata powinna być wykorzystana wizualnie poprzez rzuty obrazu poprzez konstrukcje żelazne. Historiogramy. Można próbować eksponować jakieś elementy scenografii, np. kibitka. W tej przestrzeni znajdzie się nowoczesna samoobsługowa szatnia oraz punkt sprzedaży wydawnictw, gadżetów, filmów. Drzwi do skrzydła zachodniego zostaną zamknięte, a przestrzeń ta powinna być inteligentnie zaaranżowana, zwłaszcza, dlatego, że w sąsiedztwie znajduje się ogólnodostępna toaleta (WC dla

niepełnosprawnych ruchowo znajduje się w dużym oddaleniu, na końcu ekspozycji znajdującej się na parterze). Jedno stanowisko multimedialne z informacjami i zdjęciami dotyczącymi tego tematu (historia Muzeum ze zdjęciami z otwarcia w 1963, ważnymi gośćmi, wystawami, imprezami masowymi, planami filmowymi, a także historia rewitalizacji X Pawilonu w latach 2013-2015).

3. Początek zwiedzania – w prawo od nowego głównego wejścia

Kiosk informacyjny zawierający ogólne, podstawowe informacje o Muzeum X Pawilonu, z planem całego Muzeum. W korytarzu pierwszym (dwa pomieszczenia) krótki zarys historii Polski i Warszawy w okresie do 1915 roku (zdjęcia, sylwetki carów i generał-gubernatorów, żołnierzy armii rosyjskiej). Ideogram geograficzny powstań i więźniów aresztowanych w całym zaborze rosyjskim i przywożonych na przesłuchania na Cytadelę. Na ścianach dzieła sztuki związane z X Pawilonem i Cytadelą (wykaz w załączeniu). Możliwość wykorzystania naturalnych elementów architektonicznych pomieszczenia (wnęki). Możliwość zapętlenia obrazu przedstawiającego historię X Pawilonu. Manekiny i repliki mundurów z epoki. Konieczność wykorzystania naturalnej scenografii: piec kaflowy. Możliwość powiązania także wydarzeniami politycznymi z okresu 1831-1915 – obrazy (portrety) i rzeźby.

4. Korytarz śmierci (oraz cele przylegające)

Tu z powodów istnienia w tym miejscu naturalnej scenografii naruszona zostanie chronologia. Motywem dominującym będzie Rewolucja 1905-1907 oraz egzekucje wykonywane przez Niemców w latach 1915-1918, m.in. na członkach Polskiej Organizacji Wojskowej (POW). Tu znajduje się też fragment drzewa i mural z nazwiskami straconych w tych latach (1905-1909). Na ekspozycji dwa kioski multimedialne z historią wydarzeń tego okresu i sylwetkami więźniów. W tle także wielkoformatowe fotografie pokazujące Warszawę tego okresu. W jednej z gablot pokazane będą kopie odezów, gazet i dokumentów z lat 1905-1908. Ta część ekspozycji będzie poświęcona głównie więźniom organizacji rewolucyjnych (poza PPS) PPS-Lewicy, SDKPiL, Bundu, III Proletariatu, Narodowego Związku Robotniczego, Polskiego Związku Ludowego, Wojenno-Rewolucyjnej Organizacji Socjaldemokratycznej Partii Robotniczej Rosji, Zmowy Robotniczej, Poalej-Syjonu i innych.

Konieczność wykorzystania cel przedśmiertnych po prawej stronie korytarza oraz jednej po lewej.

Obecna instalacja z nazwiskami straconych (nad reliktem drzewa) pozostaje. Konieczność nowego podpisu. Na wolnej części, przeniesionej na prawo, możliwość prezentacji filmowej. Równocześnie instalacja wizualna na istniejącym murze ceglany.

5. Sala prowadząca do obecnej wartowni

6. Obecna wartownia

Po przeniesieniu pozostaną gustowne pomieszczenia do ewentualnego wykorzystania na małą gastronomię, tu też możliwość podręcznej czytelnicy i biblioteki. W okresie letnim możliwość uruchomienia letniego ogródka. Alternatywnie tu można umieścić sprzedaż wydawnictw (każdy zwiedzający w sposób naturalny, w ciągu ekspozycji może obejrzeć naszą ofertę).

Tu możliwość prezentacji normalnego życia miasta, Warszawa XIX wieku (fragment ulicy z witrynami sklepów), gazety, wydawnictwa z epoki itp.

7. Geneza Cytadeli Warszawskiej – jej budowa (przy obecnej makiecie X Pawilonu i makiecie Cytadeli, dwie sale)

W części przy makiecie X Pawilonu krótka historia Królestwa Polskiego (1815-1830) – reprodukcje obrazów z parad Wojska Polskiego na Placu Saskim, portrety Aleksandra I i Wielkiego Księcia Konstantego. W drugiej części Powstanie Listopadowe (Noc Listopadowa i „Sowiński w okopach Woli”).

Przy makiecie Cytadeli Warszawskiej ekspozycja na temat budowy obiektu: w temat wprowadza znany cytat z wypowiedzi Mikołaja I o budowie Cytadeli. W pierwszej części tego odcinka – wcześniejsza historia wzgórze Żoliborskiego, na którym powstała Cytadela, potraktowana w sposób skrótowy: ryciny, plany kartograficzne, kopie akwarel ze szczególnym uwzględnieniem istniejących tu od 1725 r. koszar gwardii koronnej pieszej. Dalej: dokumenty związane z budową twierdzy, wyburzeniem pod jej teren dotychczasowej zabudowy, fotografie poszczególnych jej fragmentów, sylwetki „budowniczych”: Mikołaja I i gen. Iwana Dehna, materiały związane z jej „poświęceniem” w maju 1834, zestawienie kosztów budowy, dokumenty związane z późniejszą rozbudową (forty).

Realia to przede wszystkim makietka całej Cytadeli (podświetlona), makietka X Pawilonu, symboliczny klucz do bramy Cytadeli (gablota), kule armatnie do dział, w które wyposażono twierdzę.

8. Okres Paskiewiczowski i „polskie czasy” przed wybuchem powstania 1863 (tzw. czarny korytarz)

Ta część dotyczy więźniów okresu paskiewiczowskiego i przedpowstaniowego oraz żałoby narodowej (1856-1862), czyli tzw. „polskie czasy”, tuż przed wybuchem Powstania Styczniowego. Przestrzeń – lewy fragment korytarza wiodącego w kierunku celi Romualda Traugutta oraz wnęka po prawej tuż za celą Feliksa Dzierżyńskiego. Pierwsza część ekspozycji to pokazanie ważnych więźniów z okresu tzw. epoki paskiewiczowskiej. To okres, w którym byli tu więźniowie przede wszystkim działacze ówczesnych organizacji konspiracyjnych (najważniejsze to: Stowarzyszenie Ludu Polskiego, Powszechna Konfederacja Narodu Polskiego, konspiracja łomżyńska, spisek kielecki, spisek gimnazjalny Karola Levittoux, spisek chłopski ks. Piotra Ściegiennego, przygotowania do trójzaborowego powstania w 1846 i związana z tym pierwsza egzekucja na stokach Cytadeli, tajne stowarzyszenie Henryka Krajewskiego i in.).

Ekspozycja na czarno – okna, za którymi widać manifestacje na Placu Zamkowym i pogrzeb 5 zabitych (kościół św. Krzyża – obraz). Realia: w gablocie biżuteria patriotyczna i pamiątki z epoki.

Ta część tego fragmentu ekspozycji pokazywać będzie okres ożywienia patriotycznego, poprzedzający wybuch Powstania Styczniowego. Ekspozycja ukaże ówczesną sytuację społeczno-polityczną Królestwa Polskiego, w tym ożywienie patriotyczne przejawiające się w powstawaniu nowych organizacji konspiracyjnych, manifestacje patriotyczne w 1861 r., uformowanie się dwóch głównych obozów niepodległościowych: białych i czerwonych. Ekspozycje to ikonografia (zwłaszcza grafiki, m. in. Artura Grottgera, ale nie tylko) i dokumenty (m. in. prasa) związane z w/w najważniejszymi wydarzeniami: z konspiracją i manifestacjami, z represjami władz (kolejne egzekucje: przywódców konspiracji oficerskiej i wykonawców w/w zamachów); realia – zwłaszcza biżuteria patriotyczna, oraz przede wszystkim dokumenty dotyczące najważniejszych więźniów tego okresu – zwłaszcza śledcze i więzienne oraz ich fotografie z notami biograficznymi itp.

Na ścianie za całą F. Dzierżyńskiego zachowany (w nowej formie graficznej) spis ważniejszych więźniów z lat 1860-1867, a po lewej stronie spisu fotografie kilku z nich z krótkimi podpisami.

9. Powstanie 1863-1864 (cela na końcu tzw. czarnego korytarza)

Symboliczny obraz powstania – na ścianach litografie Artura Grottgera, w rogu celi kosy, jako symbol walki powstańczej. W drugim końcu manekin w mundurze strzelca powstańca. Nad ekspozycją repliki sztandarów powstańczych.

Na jednej ze ścian duża mapa z zaznaczeniem walk powstańczych na terenie Królestwa Polskiego.

Multimedia (kiosk) – fragmenty filmów na temat powstania („Szwadron” J. Machulskiego, „Wierna rzeka”, „Jarosław Dąbrowski”).

10. Romuald Traugutt (cela naprzeciw celi Traugutta)

Cela aktualna, oryginalna – pozostaje. W celi naprzeciwko ekspozycja poświęcona dyktatorowi – fotografie (wielkoformatowe), replika okularów, dokumenty związane z jego działalnością. Na ścianach dzieła sztuki (portrety) oraz rzeźby (ekspozycja może powstać we współpracy z Bazyliką w Licheniu, gdzie znajdują się pamiątki po R. Trauguttie).

Na kolejnym stanowisku multimedialnym możliwość odsłuchania wspomnień więźniów, w szczególności Mariana Dubieckiego o kontaktowaniu się w celi z R. Trauguttem, w ten sam sposób przedstawione listy pożegnalne członków Rządu Narodowego, wybrane wyroki, zwłaszcza śmierci i raporty o egzekucjach.

Pokaz fragmentu filmu pokazującego pobyt Traugutta w X Pawilonie z udziałem aktora – z fragmentami zeznań i oświadczeń Traugutta.

11. Zesłańcy – więźniowie X Pawilonu

Przestrzeń: fragment korytarza po prawej stronie tuż za celą Mariana Dubieckiego. Fragment ekspozycji pokazujący losy zesłanych na Syberię po 1864 roku. Duża mapa pokazująca miejsca zsyłek ze zdjęciami tych miejscowości. Obok tablica informująca zbiorczo o liczbie zesłańców i ich losach. Na ścianie kilka dużych fotografii najważniejszych zesłańców.

Obrazy Syberii – malarz Stanisław Katerla, pokazujący także inne oblicze zsyłek. Artystyczna wizja Polaków w Kazachstanie w obrazach Feliksa Mostowicza.

Stanowisko multimedialne (może być umieszczone w osobnym pomieszczeniu poza obrębem właściwej wystawy, np. w przejściu do części biurowej): słownik biograficzny zesłańców (wybranych) wraz z ich fotografiami. Kartoteka więźniów X Pawilonu.

Naprzeciw ekspozycji dwie cele do wykorzystania:

11.1 Oblicza Syberii:

- Polacy zasłużeni w badaniach geograficznych, przyrodniczych i etnograficznych na Syberii (Benedykt Dybowski, Bronisław Piłsudski)

- Dobrowolne osadnictwo na Syberii przed 1914 rokiem. Wykorzystanie eksponatów i artefaktów z wystaw organizowanych wspólnie z Antonim Draganem: „Wierszyna polska wieś na Syberii”.

- Powroty z Syberii. Cella poświęcona martyrologii Polaków wracających ze Wschodu w latach 1918-1920. Możliwość skorzystania ze zbiorów Muzeum Pamięci Sybiru z Białegostoku.

11.2. Rekonstrukcja kuźni (ostatnia cела przed końcem korytarza)

12. „Ku Niepodległości – więźniowie Związku Młodej Polski „Zet”, Ligi Narodowej i Polskiej Partii Socjalistycznej”

Przestrzeń: korytarz na I piętrze naprzeciwko cel Stefana Okrzei i Józefa Piłsudskiego. Tematyka – końcowy okres działalności X Pawilonu Cytadeli Warszawskiej (przełom XIX i XX wieku) to czas zbliżania się Niepodległości. Z tej perspektywy na upamiętnienie zasługują dwie kategorie więźniów – z obozu narodowo-demokratycznego (z Romanem Dmowskim) i PPS (odłam związany z Józefem Piłsudskim). Ekspozycja: w gablotach materiały pokazujące pobyt w X Pawilonie Romana Dmowskiego i Józefa Piłsudskiego (fotografie, dokumenty, fragmenty wspomnień), a także innych ludzi z tych dwóch obozów. Dwa stanowiska multimedialne – jedno poświęcone działaczom ZMP „Zet” i LN, drugie PPS.

13. Galeria Aleksandra Sochaczewskiego

Konieczność włączenia do ciągu muzealnej narracji tej przestrzeni. Uzupełnienia ekspozycji o materiały i pomysły niewykorzystane dotychczas, uzupełnienie oświetlenia, dodanie pozyskanych obrazów.

14. Cella pamięci bł. Honorata Koźmińskiego

Konieczne uzupełnienia treści ekspozycji.

Zespół realizacyjny projektu Regionalnego Projektu Operacyjnego Województwa Mazowieckiego 2014-2022 pt. *Zwiększenie dostępności do kultury i zachowanie dziedzictwa narodowego poprzez poszerzenie oferty wystawienniczej oraz Stworzenie Centralnego Magazynu Zbiorów Muzeum Niepodległości:*

Tadeusz Skoczek – dyrektor Muzeum Niepodległości; **Adam Baćłowski** – kierownictwo zespołu realizacyjnego, nadzór organizacyjny i programowy (przetargi, umowy z wykonawcami, rozliczenia); **Jan Engelgard** – planowanie i nadzór nad wykonaniem wszystkich elementów realizacji projektu: wystawa, magazyny, ewentualne wyłonienie operatora w całym oddziale; **Marek Belczyk** – sprawy techniczne, doradztwo w zakresie zamówień publicznych, ocena SIWZ, planowanie techniczne, nadzór nad wykonawcami; **Stefan Artymowski** – nadzór nad promocją i marketingiem (planowanie i sprawozdawczość); **Elżbieta Firlej** – finansowanie i rozliczanie; **Halina Murawska** – zbiory biblioteczne, magazyny, projekty biblioteki i czytelnia otwartej; **Emil Noiński** – magazyny, zbiory; **Magdalena Przybylska** – sekretarz zespołu; **Bogdan Siemradzki** – inwestycje, nadzory techniczne, zgody administracyjne; **Anna Więckowska** – zamówienia publiczne.

Zespół realizacyjny wystawy stałej:

Michał Cieślak, Jan Engelgard, Tadeusz Skoczek – scenariusz; **Marcin Pietuch** Fabryka Dekoracji – kontent; **Stefan Artymowski** – pozyskiwanie środków, **Michał Cieślak** – archiwum; **Krzysztof Bąkała** – scenariusze edukacyjne; **Elżbieta Firlej** – księgowość; **Jarosław Jaskólski** – promocja projektu; **Jolanta Miskiewicz** – administracja (sekretariat, dokumentacja); **Emil Noiński** – kwerendy zbiorów; **Natalia Roszkowska** – identyfikacja wizualna projektu, scenografia; **Anna Więckowska** – zamówienia publiczne; **Jolanta Załęczny** – nadzór naukowy, koordynacja tematu badawczego „Więźniowie X PCW”, współpraca z recenzentami naukowymi projektu.

Zespół oceny naukowej projektu:

Profesorowie: **Adam Dobroński, Wiesław Wysocki, Franciszek Ziejka.**

Materiał roboczy przygotowali:

Jan Engelgard i Tadeusz Skoczek

Warszawa, 31 marca 2016

P. S. W trakcie realizacji nastąpiły zmiany osób odpowiedzialnych za realizację projektu na następujących stanowiskach: Główna Księgowa – Małgorzata Łusiak, Dział Zbiorów – Łukasz Żywek. Z zespołów odeszli: Stefan Artymowski, Marek Belczyk i Emil Noiński.

Warszawa, 14 maja 2018

Wykaz oryginałów na ekspozycję „Więźniowie X Pawilonu”

Pomieszczenie 10 Czarny korytarz

87. **E4684** Krzyż z łańcuszkiem

Krzyż z łańcuszkiem z okresu żałoby narodowej

88. **E4685** Obrączka podwójna ze skręcanego drutu, obejmującego pętlą emblematy ułożone poziomo:

złożoną kotwicę zakończoną krzyżem z orzełkiem

90. **E4700** Medalik pamiątkowy ze złamanym krzyżem i koroną cierniową

91. **E4702** Medalik pamiątkowy ze złamanym krzyżem i polskim Orłem

93. **E4705** Medalik, złamany krzyż i Orzeł, na odwrocie Matka Boska.

95. **E4710** Medalik pamiątkowy na pamiątkę poległym 27.02.1861 r.

96. **E4712** Orzełek na szpilce

97. **E4713** Orzełek na szpilce (1861)

128. **E7319** Medalik patriotyczny z Matką Bożą z Dzieciątkiem i napisem MATKO BRONŃ NAS, poniżej krzyż, korona cierniowa, różga.

129. **E7321** Medalik pamiątkowy na pamiątkę poległym 27.02.1861 r.

133. **E7479** Kolczyki z okresu żałoby narodowej.

145. **E10966** Broszka jednostronna w kształcie paska z kłamrą. Na środku herb Polski i Litwy w koronie. Na pasku napis: W JEDNOŚCI SIŁA 1861.

160. **E15601** Broszka z tarczą herbową dwudzielna (pod koroną z Orłem i Pogonią) na tle czerwonej i niebieskiej emalii. W otoku napis: W JEDNOŚCI SIŁA.1861.

163. **E16595** Broszka z czasów manifestacji patriotyczno-religijnych 1860-1862

Pomieszczenie 11 Powstanie Styczniowe

100. **E4717** Wisiołek srebrny

101. **E4718** Wisiołek pamiątkowy Na tarczy skrzyżow. dwa sztandary i dwie kosy bojowe, pod nimi dwie lufy armatnie i trzy kule. Emblematy te zwieńczone czapką konfederatką.

102. **E4719** Odznaka do czapki powstańczej w kształcie orzełka w koronie wspartego na wstędze z napisem:” Boże Zbaw Polskę”

103. **E4721** Wisiołek srebrny, kształt tarczy herbowej. Na tarczy napis „JESZCZE POLSKA NIE ZGINEŁA” w środku orzeł

107. **E4839** Bransoletka owalna w kształcie ogniwa od kajdan, srebrna, pokryta czarną emalią. Inkrustacja gałązki konwalii, w kwiatkach diamenciki

131. **E7325** A. Tarcza herbowa z pieczęcią Rządu Narodowego, R. Dwie postacie z kosa i szlachcic podają sobie ręce. W otoku napis: „RÓWNOŚĆ WOLNOŚĆ NIEPODLEGŁOŚĆ

132. **E7425** „Na pamiątkę uwłaszczenia włościan przez Rząd Narodowy Polski 22 stycznia 1863
137. **E8213** Z kaszmiru białego i amarant. ze znaczkiem polskiego orła w koronie z blachy mosiężnej i z piórami: białym i pawim. Noszona przez powstańców 1863 roku
154. **E15232** Tarcza na szpilce Emaliowana tarcza herbowa.
170. **Rz.2** Dunikowski Xawery; Warszawa JAROSŁAW DĄBROWSKI Głowa Jarosława Dąbrowskiego osadzona na kostce. Silnie zaznaczone wysokie czoło.
173. **Rz.57** Thenard; Włochy Francesco Nullo Postać F. Nullo w postawie swobodnej, oparta z lewej o wiklinowe stanowisko z leżącą lornetą i zwisającą trąbką
181. **M.112** Gierymski Maksymilian (1846-1874), Czaty (obraz) 37 na 31 cm.
183. **M.115** Górski Józef; Warszawa, Zamach na hr. Berga (obraz),
193. **M.185** Ryszkiewicz-Świrysz Józef senior (1856-1925); Warszawa Wypad powstańców 1863 r.
186. **M.126-** Łoś Włodzimierz (1849-1889); Warszawa „Powstaniec” (obraz) 26 na 34,
190. **M.145** Benedyktowicz Ludomir (1844-1926); Warszawa Podjazd powstańców
202. **M.509** Benedyktowicz Wanda zamężna Kolinek Portret Ludomira Benedyktowicza Ludomira Benedyktowicz w stroju weterana 1863 roku
106. **E4834** Benedyktowicz Ludomir (wykonana przez kowala z osady Kamienie); Ostrów Mazowiecka Proteza Ludomira Benedyktowicza (pod obrazem Benedyktowicza w gablocie)
360. **Mak.31** [1863 oryginalna kosa] Kanty Józef; Warszawa (miejsce powstania) Kosa powstańcza 254 cm (wys. drzewca z kosą), 97 cm (żelazna kosa)
361. **Mak.32** Kosa powstańcza Typ używany w powstaniu styczniowym 1863 r., osadzona na sztorc z hakiem na drzewcu. Rekonstrukcja
362. **Mak.36** Pas skórzany z ładownicą
363. **Mak.37** Torba - raportówka skórzana
364. **Mak.38** Mundur powstańca z 1863 r.
365. **Mak.39** Czapka powstańca z 1863 r.
366. **Mak.51** Rekonstrukcja chorągwi z powstania stycz. 1863 r.
367. **Mak.52** Rekonstrukcja chorągwi z powstania stycz. 1863 r.
368. **Mak.58** Rekonstrukcja chorągwi z powstania stycz. 1863 r
369. **Mak.123** Chorągiew strzelców i kosynierów z 1863r.
- Pomieszczenie nr 12 Po powstaniu – zesłania – Syberia**
2. **M.146** Malczewski Jacek (1854-1929); Kraków Złożenie do trumny
3. **M.197** Malczewski Jacek Niedziela w kopalni (szkic)
- Cela nr 12c Życie Traugutta**
201. **M.315** Demianienko Anatolij; Warszawa, Portret Romualda Traugutta, 90 na 72, Medal „Romuald Traugutt” wydany w Anglii w 100 rocznicę śmierci Traugutta. Awers z popiersiem Traugutta, rewers z fragmentem jego przemówienia.
172. **Rz.54** Xawery Dunikowski, Rzeźba ROMUALD TRAUGUTT Głowa osadzona na kostce, na wygiętej szyi.

Przewidziana gabłota z makietą okularów Traugutta i zdjęcia wielkoformatowe Traugutta

Pomieszczenie 12d

2. **Gr.473** Jurgens Edward; Warszawa Cytadela Cella w X Pawilonie Cytadeli

182. **M.113** autor nieznany; Zakuwanie zesłańców w kajdany

189. **M.135** Streitt Franciszek (1839-1891); Warszawa Pożegnanie w więzieniu

11. **Gr.1328** Grottger Artur (1837-1867), Bauer Józef; Wiedeń (miejsce powstania) Sybiracy

14. **Gr.1934** Grottger Artur 1866 Pochód na Sybir

5. **M.200** Malczewski Jacek (1854-1929); Kraków Raport policyjny

M.134 Malczewski Jacek (1854-1929); Warszawa Sybirak

4. **M.199** Malczewski Jacek (1854-1929); Kraków Powrót sybiraka

195. **M.195** Kozakiewicz Antoni (1841-1929); Monachium Sybirak

Warszawa 31 marca 2016

PROGRAM EDUKACYJNO-KULTUROWY

Muzeum X Pawilonu Cytadeli Warszawskiej to jedno z najważniejszych miejsc pamięci w dziejach narodu polskiego, wpisane do Kanonu Miejsc Historycznych. To projekt realizowany przez Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów przy współpracy Narodowego Instytutu Dziedzictwa pod patronatem Generalnego Konserwatora Zabytków. Do Kanonu Miejsc Historycznych należą kluczowe miejsca na kulturowej mapie Polski, których poznanie przybliży jak najpełniejszy obraz historii Polski i wartości kulturowych dziedzictwa narodowego. Muzeum X Pawilonu Cytadeli Warszawskiej jest jedną z zaledwie 5 instytucji warszawskich zakwalifikowanych do tego grona, zrzeszającego łącznie 41 placówek historyczno-kulturalnych w całej Polsce.

X Pawilon Cytadeli Warszawskiej zlokalizowany został na terenie twierdzy zbudowanej w latach 1832-1836 na wzgórzu żoliborskim z rozkazu cara Mikołaja I po stłumieniu Powstania Listopadowego. Rosyjska Cytadela była carskim więzieniem i miejscem straceń powstańców. Klęska powstania oznaczała ciągnące się latami represje. Tu więzieni byli członkowie organizacji spiskowych i niepodległościowych, w tym czołowi twórcy Polski Niepodległej: Józef Piłsudski i Roman Dmowski, a także tak znaczące postaci w historii XIX i XX wieku, jak Romuald Traugutt, ks. Piotr Ściegienny, Honorat Koźmiński, Benedykt Dybowski, Apollo Nałęcz-Korzeniowski, Adam Asnyk, Henryk Kamieński, Waław Sieroszewski, Walery Sławek, Józef Montwiłł-Mirecki, Jan Ludwik Popławski, Władysław Jabłonowski. Wyjąwszy nurt konserwatywno-ugodowy, więźniami X Pawilonu byli przedstawiciele wszystkich orientacji ideowych i politycznych, od nurtu rewolucyjnego (Ludwik Waryński, Feliks Dzierżyński, Julian Marchlewski, Adolf Warszawski-Warski), po nurt narodowo-demokratyczny. Można powiedzieć, że przewinęła się przez ten obiekt cała ówczesna elita narodu polskiego.

X Pawilon i Cytadela wpisują się więc nie tylko w historię Warszawy, jako głównego ośrodka polskiego życia politycznego, lecz także szerzej – Królestwa Polskiego i Rosji. Co najmniej kilku więźniów zaliczyć wypada także do historii ogólnoswiatowej (Róża Luxemburg, Jakub Furstenberg-Hanecki czy Feliks Dzierżyński).

Historia tego obiektu, przez który na przestrzeni 80 lat przewinęło się 40 000 ludzi, a także jego genius loci – stwarza nieograniczone wręcz możliwości wykorzystania do celów kulturowo-edukacyjnych. Chodzi tu nie tylko o sam budynek X i XI Pawilonu, lecz także przylegający teren przy murze Cytadeli (tzw. łączka), budynek działobitni oraz brukowaną ulicę ze stylizowanymi na XIX-wiecznymi lampami (imitującymi lampy gazowe). To wymarzony teren do organizowania rekonstrukcji historycznych, planów filmowych, koncertów i widowisk o charakterze teatralnym. Obiekt ten nadaje się znakomicie na prowadzenie edukacji historycznej dotyczącej całej historii Polski w wiekach XIX i XX.

Program edukacyjny i kulturowy związany z nową wystawą „Więźniowie X Pawilonu” będzie skierowany do dotychczasowych odbiorców, ale i do nowych grup. Priorytetem będzie młodzież szkół gimnazjalnych i liceów, harcerze, kombatancki-Sybiracy, artyści, członkowie grup rekonstrukcyjnych i stowarzyszeń historycznych, or-

ganizacje paramilitarne, a także seniorzy i niepełnosprawni. Będzie dla nich przeznaczony pakiet przedsięwzięć cyklicznych i doraźnych. Celem nadrzędnym, obok typowej edukacji historyczno-poznawczej, będzie zaproszenie do współdziałania w realizacji większości przedsięwzięć, co pozwoli na lepsze zrozumienie problematyki historycznej a jednocześnie wymusi zwiększenie kreatywności poszczególnych grup docelowych, z jakimi będą realizowane poszczególne projekty. Niektóre przedsięwzięcia realizowane na terenie Muzeum X Pawilonu będą tworzone wyłącznie przez grupy docelowe.

Z większością tych środowisk i instytucji będą zawarte porozumienia o współpracy, w tym ze szkołami mającymi za patronów więźniów X Pawilonu, ze Stowarzyszeniem „Arsenał” (grupa rekonstrukcyjna), Polskim Systemem Walki Wręcz Haller, z Towarzystwem Gimnastycznym Sokół, ze Stowarzyszeniem Międzynarodowy Motocyklowy Rajd Katyński, ze Związkiem Sybiraków, z Fundacją Projektów Autorskich ARS CREATORI, Uniwersytetem Trzeciego Wieku.

PROGRAMU EDUKACYJNO-KULTUROWY REALIZOWANY W OPARCIU O NOWE PRZESTRZENIE WYSTAWIENNICZE ORAZ CENTRALNY MAGAZYN ZBIORÓW

Cykl lekcji muzealnych

„**W drodze ku Niepodległości**” (z okazji 100-lecia odzyskania niepodległości w 1918 roku) – lekcje obejmują zwiedzanie wystawy oraz projekcje filmów poświęconych zasłużonym w walce o niepodległość Polakom – więźniom X Pawilonu (Romuald Traugutt, Józef Piłsudski, Roman Dmowski).

Lekcje dla szkół ponadpodstawowych – młodzież w wieku 12-19 lat. Zorganizowane grupy, edukacja w ramach zajęć szkolnych. Lekcje prowadzone w oparciu o wystawę „Więźniowie X Pawilonu” oraz część zewnętrzną ekspozycji „Spacer Historyczny”.

Opracowane tematy lekcji prowadzone będą równolegle, ale nie spójnie z działaniami szkolnymi, bo odwoływać się będą do charakteru miejsca. Bez powielania wiedzy zaczerpniętej w szkole będziemy poszerzać tematykę powstańczą o dzieje Cytadeli oraz historie jej więźniów. Dzięki wiedzy, którą młodzież już ma, można łatwiej tworzyć szerszy kontekst dla eksponatów prezentowanych na wystawie. Dodatkowo nasze działania edukacyjne będą sprowadzały się do wspólnego omówienia tematyki. Chcemy oprócz przekazania wiedzy historycznej nakłonić do refleksji nad przeszłością, co pozwala kształtować cechy i postawy sprzyjających rozwojowi empatii, tolerancji i odpowiedzialności społecznej.

„Tydzień pamięci Romualda Traugutta” (druga połowa października każdego roku)

Uczestnikami tego cyklu będą uczniowie szkół noszących imię Romualda Traugutta. W programie: zwiedzanie wystawy wraz z celą Romualda Traugutta (a także składanie wieńców w Galerii Rządu Narodowego na dziedzińcu X Pawilonu oraz w Bramie Straceń), pokazy filmów historycznych i edukacyjnych o Traugutcie (np. „Człowiek świętego imienia” i prelekcje, a także konferencje z udziałem nauczycieli

historii z tych szkół. Celem projektu jest integracja szkół „trauguttowskich” z całej Polski. Kulminacyjnym punktem „Tygodnia” będzie finał konkursu wiedzy o Romualdzie Traugutcie.

Spotkania dla szkół ponadpodstawowych – młodzież w wieku 12-19 lat. Zorganizowane grupy, edukacja w ramach zajęć szkolnych. Obchody prowadzone w oparciu o wystawę „Więźniowie X Pawilonu” oraz część zewnętrzną ekspozycji „Spacer Historyczny”.

Ważnym kierunkiem naszych działań jest czynne zaangażowanie zarówno uczniów, jak i nauczycieli. Młodzież będzie mogła wykazać się biorąc udział w konkursie, debatach, natomiast nauczyciele wystąpią w ramach konferencji zorganizowanej przez nasze Muzeum.

Kino „Cytadela”

Cotygodniowe projekcje w sali kinowej Muzeum X Pawilonu filmów edukacyjnych dla uczniów, traktujących o historii Polski i więźniach X Pawilonu. Po filmie zwiedzanie miejsc związanych z filmem. W ofercie filmy poświęcone powstaniu 1863 roku oraz walce o niepodległość (np. film „Dziesięciu z Pawiaka”, „Rok 1863”, „Benedykt Dybowski”).

Spotkania dla szkół ponadpodstawowych – młodzież w wieku 12-19 lat. Zorganizowane grupy, edukacja w ramach zajęć szkolnych. Spotkania prowadzone w oparciu o wystawę „Więźniowie X Pawilonu” oraz część zewnętrzną ekspozycji „Spacer Historyczny”.

W połączeniu z oprowadzaniem odbywać się będą również pokazy filmowe w sali kinowej Muzeum X Pawilonu. Prezentować będziemy filmy edukacyjne, traktujące o historii Polski i więźniach X Pawilonu. Po filmie uczniowie zostaną oprowadzeni po ekspozycjach zrealizowanych w ramach wniosku w ten sposób zobaczą na żywo miejsca (wystawa zewnętrzna „Spacer historyczny”) oraz bliżej zapoznać się z sylwetkami osób (wystawa „Więźniowie X Pawilonu”), o których była mowa w filmie. Tym sposobem będziemy bardziej oddziaływać na świadomość młodych ludzi, łatwiej będzie dotrzeć do ich wrażliwości i ukazać ogromny dramatyzm tego miejsca.

„Plener na Cytadeli”

W miesiącach letnich (czerwiec-wrzesień każdego roku) organizowane będą dla młodzieży szkół podstawowych i gimnazjów plenery plastyczno-malarskie na terenach otaczających X Pawilon. Dzieci i młodzież będą malować i rysować zabytkowe obiekty Cytadeli oraz wnętrza X Pawilonu. Plenerom będą towarzyszyć wystawy prac uczniów. Najlepsze z nich będą nagradzane.

Uczniowie szkół podstawowych i gimnazjów – dzieci w wieku 6-15 lat. Spotkania prowadzone w oparciu o część zewnętrzną ekspozycji „Spacer Historyczny”.

Udział MXP w akcji „Lato w mieście” (lipiec, sierpień)

„Cytadela pełna tajemnic” – poprzez kontakt z eksponatami związanymi z obiektem (np. wyposażenie celi) poznawanie życia codziennego więźniów politycznych, ich sekretów, sposobów komunikowania się itp.

Uczniowie szkół podstawowych i gimnazjów – dzieci w wieku 6-12 lat. Spotkania prowadzone w oparciu o Galerie Zbiorów Muzeum Niepodległości.

Udział MXP w akcji „Zima w mieście” (luty)

- Warsztaty dla młodzieży szkolnej – pokazy konserwacji eksponatów. Przybliżenie odbiorcy pojęcia „eksponat”, „dzieło sztuki” itp.

- „W warsztacie artysty” – spotkania ze współczesnym artystą (malarz, rzeźbiarz) mające na celu zaznajomienie odbiorcy z procesem twórczym.

Uczniowie szkół podstawowych i gimnazjów – dzieci w wieku 6-12 lat. Spotkania prowadzone w oparciu o Galerie Zbiorów Muzeum Niepodległości.

Ze względu na historię miejsca oraz tematykę prezentowaną na ekspozycjach, nie jest wskazane udostępnianie wystawy dzieciom poniżej 12 roku życia. Chcielibyśmy jednak oswoić młodego człowieka z instytucją, jaką jest muzeum poprzez różne formy aktywności, które nie będą zawierać trudnych i dramatycznych treści. W tym celu przygotowaliśmy specjalne warsztaty malarskie w plenerze oraz różnego rodzaju animacje i warsztaty.

„Jesień na Cytadeli”

- zwiedzanie wystawy „Więźniowie X Pawilonu” oraz prelekcje i pogadanki poświęcone historii Polski oraz Cytadeli Warszawskiej.

- Odsłony Galerii Zbiorów Muzeum Niepodległości połączone z prelekcją.

Spotkania dla seniorów – projekt przeznaczony dla słuchaczy uniwersytetów Trzeciego Wieku z Warszawy i województwa mazowieckiego oraz innych zainteresowanych. Spotkania przygotowane w oparciu o Galerie Zbiorów Muzeum Niepodległości oraz wystawę Więźniowie X Pawilonu. Program przygotowany dla ludzi starszych, tzn. bogaty merytorycznie, a zaprezentowany w formie nie wymagającej częstego przemieszczania się po dużej powierzchni, jaką zajmuje muzeum.

„Cytadela dla każdego”

Zwiedzanie wystawy „Więźniowie X Pawilonu” z przewodnikiem. 3 grudnia każdego roku, w Dzień Niepełnosprawnego, będzie zorganizowany dzień otwarty z możliwością zwiedzenia wystaw (nowa wystawa będzie przystosowana do odbioru przez osoby niewidome i niedosłyszące) i wysłuchania wykładu poświęconego dziejom X Pawilonu.

Spotkania dla zorganizowanych grup niepełnosprawnych ruchowo i intelektualnie. Program przygotowany w oparciu o wystawę „Więźniowie X Pawilonu”.

Z ośrodkami pomocy, stowarzyszeniami i fundacjami oraz placówkami wychowawczymi działającymi na rzecz osób niepełnosprawnych ruchowo i intelektualnie, organizowane będą wyjścia do Muzeum X Pawilonu, gdzie wykwalifikowana kadra animatorów naszego muzeum oprowadzi po ekspozycji „Więźniowie X Pawilonu”.

Ponadto Muzeum jest przystosowane do zwiedzania przez osoby na wózkach, ekspozycja zaś zostanie wyposażona w specjalne rozwiązania (audiodeskrypcję, po-

większanie treści znajdujących się w przekaznikach audiowizualnych, liczne makiety i druki 3D.

„Biwak na Cytadeli” (wrzesień)

Coroczny zlot grup rekonstrukcyjnych, uczniów szkół mundurowych i harcerzy i „sokołów” w ramach Europejskich Dni Dziedzictwa. W programie pokazy sztuk obronnych, turniej strzelecki z kuszy, pojedynki rycerskie, prezentacja broni dawnej i przemarsze zorganizowanych grup rekonstrukcyjnych.

„Teatr na Cytadeli”

Cykl spektakli i widowisk historycznych w plenerze na terenie Muzeum X Pawilonu (dziedziniec i teren przy murze Cytadeli). W tym celu nawiązana będzie współpraca z Fundacją ART, realizującą programy poetycko-muzyczne oraz ze Związkiem Artystów Scen Polskich (ZASP). W programie m.in. spektakle poetycko-muzyczne, widowiska plenerowe po zapadnięciu zmroku, cykl monodramów na podstawie wspomnień więźniów X Pawilonu, cykl „Rozmowy na Cytadeli” inspirowany dialogami między więźniami na podstawie scenariuszy współczesnych. Zapraszane będą do przedstawienia swojego dorobku amatorskie i szkolne zespoły teatralne. Spektakle przedpołudniowe przeznaczone będą dla młodzieży szkolnej – 12-18 lat; spektakle wieczorne dla publiczności indywidualnej w różnym przedziale wiekowym. Program opracowany w oparciu o wystawę „Więźniowie X Pawilonu” o część zewnętrzną ekspozycji „Spacer Historyczny”.

Międzynarodowy Festiwal Filmów Historycznych i Wojskowych

Coroczne przedsięwzięcie na dużą skalę, współorganizowane przez Fundację Projektów Autorskich ARS CREATORI i Muzeum Niepodległości. Część pokazów filmowych i imprez towarzyszących (spotkania z twórcami), a także pokazy filmów w plenerze – odbywać się będą na terenie Muzeum X Pawilonu (po zapadnięciu zmroku). Festiwal przeznaczony dla odbiorców powyżej 16 roku życia, zainteresowanych zarówno filmem, jak i historią. Festiwal przeznaczony również dla gości z zagranicy (filmy różnych światowych produkcji).

WERNISAŻE GALERII ZBIORÓW MUZEUM NIEPODLEGŁOŚCI

Galeria zbiorów Muzeum Niepodległości to nowe przedsięwzięcie, które chcemy zrealizować w związku z utworzeniem Centralnego Magazynu. Ideą przedsięwzięcia jest prezentowanie bogatych zbiorów Muzeum Niepodległości. Odsłony galerii będą odbywały się w różnych zakątkach Muzeum X Pawilonu Cytadeli. Na potrzeby przedsięwzięcia zaadaptujemy trzy pomieszczenia, które zaaranżowane zostaną w uniwersalny sposób, tak aby łatwo i bez kosztowo można było wymieniać prezentowane muzealia. Odsłony Galerii Zbiorów Muzeum Niepodległości będą odbywać się w ramach Galerii Plakatu, Galerii Rzeźby oraz Galerii Jednego Obiektu. Uzupełnieniem funkcjonowania Galerii będzie kiosk multimedialny w którym prezentowane będą wszystkie odsłony (z myślą o zainteresowanych zbiorami, którzy nie mogli być na prezentacji). Wspa-

niałe eksponaty, które skrywają nasze zbiory, będą stanowiły dodatkową motywację i zachętę, aby odwiedzić Muzeum X Pawilonu. Różnorodność zbiorów w zakresie tematyki, pochodzenia, rodzaju sprawi, że każdy znajdzie coś interesującego dla siebie, co z kolei spowoduje, że odwiedzą nas również osoby wcześniej nie zainteresowane tematyką prezentowaną w X Pawilonie. Prezentacja unikatowych zbiorów oraz częste zmiany ekspozycji w ramach Galerii przyciągną osoby, które wcześniej już odwiedziły ekspozycję.

Galeria Rzeźby

Tłem dla galerii rzeźby jest obraz Szkoły sopockiej (1951-54) „Manifestacja 1-szo majowa 1905 r.” Obraz został namalowany przez kilkoro malarzy, których nazwiska zapisały się w polskiej awangardzie artystycznej i którzy zyskali renomę zarówno w Polsce, jak i na świecie. Twórcami obrazu są: Krystyna Łada-Studnicka, Teresa Pągowska, Juliusz Studnicki, Stanisław Teisseyre, Józefa Wnukowa, Jan Wodyński, Hanna Żuławska i Jacek Żuławski. Rzeźba XX-wieczna jest dobrze reprezentowana w zbiorach Muzeum i może być ekspozycyjna po nieodzownych zabiegach konserwatorskich. Mamy popiersia znanych XX-wiecznych postaci życia publicznego i politycznego, które można tematycznie powiązać z obrazem. Ponadto w zbiorach znajdują się obrazy typowe dla sztuki lat 40. i 50. XX wieku, które cieszą się ostatnio dużym zainteresowaniem. W zbiorach Muzeum znajduje się również kopia obrazu Pabla Picassa „Guernica” autorstwa Wojciecha Fangora, który należałoby poddać konserwacji i naciągnąć na blejtram (w tej chwili jest nawinięty na wałek). Obrazy te świetnie uzupełniłyby galerię rzeźby.

Galeria Plakatu

Kolekcja plakatów znajdująca się w zbiorach Muzeum Niepodległości obejmuje ponad 8 tys. eksponatów. Tak bogaty zbiór obejmujący różne zespoły, o różnej tematyce i technice artystycznej będziemy mogli zaprezentować w Muzeum X Pawilonu.

Galeria Jednego Obiektu

Wspaniałe eksponaty, które skrywają nasze zbiory będą stanowiły dodatkową motywację i zachętę, aby odwiedzić Muzeum X Pawilonu. Różnorodność zbiorów w zakresie tematyki, pochodzenia, rodzaju sprawi, że każdy znajdzie coś interesującego dla siebie, co z kolei spowoduje, że odwiedzą nas również osoby wcześniej nie zainteresowane tematyką prezentowaną w X Pawilonie. Prezentacja unikatowych zbiorów oraz częste zmiany ekspozycji w ramach Galerii przyciągną osoby, które wcześniej już odwiedziły ekspozycję. Poza wpisaniem się Galerii Zbiorów w program poszczególnych grup odbiorców, odsłony Galerii Zbiorów Muzeum Niepodległości dedykowane są zwiedzającym indywidualnym w różnym wieku.

KONFERENCJE

Konferencja poświęcona osobie bł. Honorata Koźmińskiego (wrzesień)

Konferencji będzie towarzyszyć również wystawa planszowa ukazująca życie i działalność bł. Honorata. Istotnym elementem wydarzeń będzie plenerowa msza święta na terenie zewnętrznym przy murze Cytadeli.

Konferencja przeznaczona dla odbiorców powyżej 16 roku życia, zainteresowanych historią (środowiska naukowe placówki muzealne), głównie słuchacze indywidualni. Program opracowany w oparciu o wystawę „Więżniowie X Pawilonu”, o część zewnętrzną ekspozycji „Spacer Historyczny”.

Zorganizowana przy współpracy Muzeum z Warszawską Prowincją Zakonu Braci Mniejszych konferencja naukowa, podczas której będziemy mogli zapoznać się z niezwykłą sylwetką Honorat Koźmiński – więźnia X Pawilonu w latach 1846-1847, który niósł pociechę duchową więźniom Cytadeli, w tym również wielu skazanym na śmierć powstańcom styczniowym. Ponadto wystąpienia na temat roli zakonników-sповідników w historii X Pawilonu Cytadeli Warszawskiej.

DOTYCHCZASOWE WYDARZENIA, KTÓRE BĘDĄ KONTYNUOWANE OBCHODY ROCZNICOWE

Obchody rocznicy wybuchu powstania styczniowego (styczeń)

– Przygotowanie inscenizacji potyczki powstańczej z udziałem grup rekonstrukcji historycznej na terenie zewnętrznym MXP (łąka pod murem).

– Przed i po inscenizacji prezentacja eksponatów związanych z powstaniem styczniowym ze zbiorów Muzeum Niepodległości dostępnych w magazynach w X Pawilonie, np. elementów uzbrojenia i umundurowania oddziałów powstańczych, przykłądów biżuterii patriotycznej, obrazów i rzeźb związanych z tematyką powstania.

– Koncert „Pamięci Powstania Styczniowego”. W programie: polskie pieśni historyczne i patriotyczne ze szczególnym uwzględnieniem powstania styczniowego, kolędy.

– W oparciu o dostępne w magazynach zbiorów eksponaty przygotowanie wystawy okolicznościowej nt. powstania. Prowadzenie lekcji muzealnych dla grup szkolnych.

– Pokazy filmów historycznych i edukacyjnych traktujących o powstaniu dla grup szkolnych.

Obchody rocznicy egzekucji członków Rządu Narodowego Romualda Traugutta z powstania styczniowego (sierpień)

– Złożenie kwiatów w celi Traugutta w X Pawilonie.

– Okolicznościowa wystawa poświęcona powstańczemu Rządowi Narodowemu z ekspozycją pamiątek po straconych w egzekucji 5 sierpnia 1864 r.

– Plenerowa galeria rzeźb członków Rządu Narodowego – spotkanie z jednym z autorów rzeźb – współczesnym artystą rzeźbiarzem, który opowie o specyfice pracy

rzeźbiarza, procesie twórczym, obróbce materiału, narzędziach do rzeźbienia itp.

Obchody rocznicowe skierowane dla młodzieży 12-19 lat – grupy zorganizowane, kombatancki, placówki kultury, służby mundurowe, przedstawiciele władz.

WERNISAŻE W GALERII BRAMA BIELAŃSKA

Wystawy skierowane do widzów powyżej 16 roku życia, zainteresowanych zarówno historią, jak i sztuką, głównie zwiedzający indywidualni.

Galeria Brama Bieleńska powstała, aby wspierać misję Muzeum Niepodległości w Warszawie, a w szczególności wspomagać działalność Muzeum X Pawilonu Cytadeli Warszawskiej. Galeria jest szczególnym miejscem gdzie prezentowane będą wystawy historyczne, bezpośrednio powiązane z tematyką niepodległościową (tak jak do tej pory) oraz stricte artystyczne, co umożliwi zwiedzającym obcowania ze sztuką wysoką. Program wystawienniczy Galerii przewiduje zmianę ekspozycji raz-dwa razy w miesiącu.

IMPREZY MASOWE

Majówka pod Flagą Białą-Czerwoną (maj)

– bieg masowy dookoła Cytadeli Warszawskiej na dystansie ok. 10 km (dorośli). Dla dzieci bieg na 100 m na łące przy murze Cytadeli. Dodatkowo dla dorosłych marsz nordic walking na dystansie kilku kilometrów.

– koncert orkiestry wojskowej na scenie zbudowanej na terenie zewnętrznym przy murze.

– przygotowanie plenerowej wersji wystawy „Znaki Państwa Polskiego”, ekspozowanej na zewnątrz Muzeum.

„Noc Muzeów” w MXP (maj)

– pokazy grup rekonstrukcji historycznej z różnych epok – elementy musztry parady poszczególnych grup.

– prelekcje nt. mundurów i uzbrojenia wojska na przestrzeni wieków, taktyki walki, historii oddziałów i armii.

– oddawanie wystrzałów i salw z broni palnej (pistolety, karabiny, armaty).

Dni Cytadeli Warszawskiej (maj)

Warszawski Konwent Gier Strategicznych GRENADIER (maj):

• inscenizacje wybranych epizodów z okresu II wojny światowej z udziałem zaproszonych grup rekonstrukcji historycznej z różnych państw.

• konkurs na najciekawszą dioramę.

• rozgrywki karcianych i planszowych gier strategicznych.

– przegląd dokumentalnych filmów historycznych.

Europejskie Dni Dziedzictwa (wrzesień)

- pokazy grup rekonstrukcji historycznej z XIX i XX wieku, rekonstrukcja obozowiska wojskowego oddziału z czasów Królestwa Polskiego.
- prelekcje nt. mundurów i uzbrojenia wojsk polskich na przestrzeni wieków, taktyki walki i historii oddziałów.
- oddawanie wystrzałów i salw z broni palnej (karabiny, armaty).

Obchody Narodowego Święta Niepodległości (listopad)

- uroczystość złożenia kwiatów z udziałem zaproszonych delegacji władz państwowych i samorządowych, organizacji harcerskich, młodzieży szkolnej w Bramie Straceń Cytadeli Warszawskiej.
- przegląd dokumentalnych filmów historycznych związanych z tematyką odzyskania niepodległości.
- prezentacja wystawy planszowej „Drogi do Niepodległej”.
- lekcje muzealne dla młodzieży szkolnej. Zaakcentowanie roli poszczególnych więźniów X Pawilonu w odzyskaniu niepodległości (Józef Piłsudski, Roman Dmowski).
- w oparciu o nową wystawę stałą prezentacja ścieżki edukacyjnej „Od konspiracji do wolności”.

Imprezy masowe skierowane do mieszkańców stolicy w każdym wieku; chodzi nam o aktywnie spędzony czas z historią w ramach rodzinnych wyjść, koleżeńskich spotkań, weekendowego spaceru.

Realizacja zaplanowanych przedsięwzięć połączona z realizacją dotychczasowych imprez stałych, pozwoli na zwiększenie frekwencji o 100 procent, do ok. 35 000 rocznie.

Zakładane wskaźniki to:

- 100 lekcji muzealnych
- 5 dużych imprez masowych
- 1 festiwal
- 8 spektakli poetycko-muzycznych i teatralnych
- 20 warsztatów dla dzieci i młodzieży (w tym plenery malarskie)
- 40 projekcji filmowych (w sali kinowej i w plenerze)
- 3 konkursy wiedzy

31 marca 2016

OPINIA O KONCEPCJI WYSTAWY

Nie mam żadnych wątpliwości, że umieszczenie w X Pawilonie wystawy poświęconej temu obiektowi, a przede wszystkim więźniom tu trzymanym, poddawanych śledztwu, sądzonym i tu zgładzonym, jest zamiarem nie tylko w pełni zasadnym, lecz także koniecznym. Akceptuję również ogólną koncepcję wystawy i nie wnoszę zastrzeżeń do przedstawionej w dokumentacji części technicznej (projekt oświetlenia, system identyfikacji wizualnej).

Za interesujące, dobrze przemyślane uważam takie elementy koncepcji, jak: porządek (kierunek) zwiedzania (ruch widza po ekspozycjach), nazewnictwo sali, ustawienie multimediiów, rozmieszczenie cytatów identyfikujących poszczególne strefy. Trzeba się było zmierzyć z bardzo ograniczoną powierzchnią, wykorzystać ją maksymalnie, nie naruszając materii zabytkowej, co zmuszało do wyselekcjonowania prezentowanych tematów. Bardzo dobrze wypadło skalowanie napięcia u zwiedzających, operowanie światłem i innymi technikami (m.in. grafiką), by wyeksponować najważniejsze wątki, postacie, fakty i oceny. Zwiedzający będzie stopniowo wprowadzany w kontekst dziejowy, realia carskiego systemu polityczno-karnego, warunki panujące w cytadeli. Jestem przekonany, że spełnią się nadzieje autorów koncepcji, by podawaniu treści historycznych towarzyszyły emocje, które nie tylko ułatwią proces edukacyjny, lecz także wpłyną pozytywnie na wyrabianie pożądaných efektów wychowawczych. Niezwykle cenne będą rozliczne ułatwienia dla zwiedzających osób niepełnosprawnych.

Podczas lektury scenariusza zwiedzania nasunęły mi się uwagi, które zgłaszam jako sugestie do poprawienia lub uzupełnienia projektu.

W scenie 1 (sala 3) ma być wyeksponowany cytat: „Warszawa, cudnie kreślisz w naszych dziejach karty”. Pewnie przemawia przeze mnie konserwatyzm stosowny do wieku, ale X Pawilon i Cytadela Aleksandryjska nie kojarzy mi się z cudownością, nie sądzę, by mogły budzić zachwyt.

W scenie 7 (sala 8) można byłoby – tak sądzę – wprowadzić postać męczennika polskiego Waleriana Łukasińskiego i wspomnienie twierdzy szlisselburskiej, poprzedzającej X Pawilon, ale i funkcjonującej wraz z nim.

W scenie 8 (sala 9) można było wspomnieć o Wiośnie Ludów i wprowadzić hasło „Za wolność Waszą i Naszą”. Późniejszy X Pawilon był miejscem kaźni nie tylko Polaków, a ci walczyli i cierpieli nie tylko za sprawę polską.

W scenie 10 (sala 11) zabrakło mi wyeksponowania śledztw tu prowadzonych.

W scenie 11 (sale 12a, 12b i 12 c) pewnie warto było wskazać i na przeżycie religijne Romualda Traugutta, które były udziałem nie tylko przywódcy Powstania Styczniowego.

W scenie 12 (sale 12, 12d i 12 e) widziałbym także postać ojca św. Rafała Kalinowskiego, patrona Sybiraków polskich.

Na prawach anegdoty wspomnę jeszcze o niezwykle sugestywnej (to zaleta) narracji scenariusza zwiedzania, choć przesadą jest zachęta, by oglądający akcję pod Bezdunami (scena 13, piętro) „wstąpili do umysłu towarzysza Wiktora...”

Nie wnoszę zastrzeżeń do proponowanych eksponatów w poszczególnych salach, trzeba tylko staranniej przejrzeć opisy, by usunąć „literówki” (przykładem matka Boska – nr 93), uzupełnić tekst (św. Michał jako symbol Rusi zamiast Archanioł Michał – nr 100), sprawdzić nazwy (jako rodak z Ostrowi Mazowieckiej nie znam osady Kamienie, czy to nie błędny zapis? – nr 104).

W sali 50 (Rewolucja 1905, propaganda) brakuje transparentów i flag z symbolami.

W sali 12 (Po powstaniu, Sybir) proponowałbym umieszczenie modelu taczki katorżnika.

W grze edukacyjnej „Zbuduj nową Polskę” wątpliwość budzi element: Warmia i Mazury. Zrozumiałem, że ma się on też znaleźć na mapie II RP. Natomiast zdziwienie powoduje zaliczenie do Galicji Wschodniej Mińska (Białoruskiego) i umieszczenie tej dzielnicy rozpoczęcia w lutym 1919 r. wojny polsko-bolszewickiej. Zabrakło Białostoczczyzny z Grodnem, Suwałkami i Sejnamy (powstanie) oraz Polesia, które to ziemie zostały włączone do Polski w okresie od lutego do sierpnia 1919 r. Trzeba też wspomnieć o pokoju ryskim z 18 marca 1921 r. Niefortunnie natomiast brzmi zdanie: „Stało się to przyczyną wybuchu powstań śląskich w 1919 roku”, nie wymieniono w ogóle II powstania w 1920 r. A wśród miast II RP są wszystkie kresowe stolice województw z wyjątkiem Brześcia nad Bugiem (Polesie).

W prezentacji pasywnej „Bezdney” razi brak logiki w sformułowaniu tematu: „Budowa niepodległego państwa to długi proces, który nie skończył się wraz z zakończeniem I wojny światowej, towarzyszyły temu trudne wybory i ciężkie walki”. Tyle, że Bezdney to rok 1908, do wybuchu I wojny zostały 4 lata.

Ośmieliłem się wskazać kilka uwag, co nie przeczy przekonaniu wyrażonemu w pierwszej części oceny, że opowiadam się za potrzebą realizacji wystawy „Więźniowie X Pawilonu Cytadeli Warszawskiej” w wersji przedstawionej w przekazanej mi koncepcji. To oczywiste, że w trakcie realizacji mogą nastąpić drobne zmiany i uzupełnienia.

Białystok, 22 czerwca 2017 r.

prof. senior Uniwersytetu w Białymstoku
dr hab. Adam Czesław Dobroński

OBIEKTY ZE ZBIORÓW MUZEUM NIEPODLEGŁOŚCI

Część wstępna/Kwerenda wstępna

1. Gr.473

Jurgens Edward (1824-1863); Warszawa Cytadela

Cela w X Pawilonie Cytadeli

Rysunek przedstawia celę w X pawilonie Cytadeli Warszawskiej. W otwartych drzwiach stoi mężczyzna - prawą rękę trzyma na kłance, w głębi dwóch uzbrojonych strażników. Po prawej mężczyzna w celi widziany z lewego profilu.

datowanie: 1863
wymiary: 20,5x15,5 cm; 50x40 cm (passe-partout)
technika, tworzywo: ołówek, akwarela
papier

Grafika

2. Gr.1328

Grottger Artur (1837-1867), Bauer Józef; Wiedeń (miejsce powstania)

Sybiracy

Na tle bezkresnego pejzażu 3 mężczyzn wokół drewnianego krzyża położonego na kozłach. Na krzyżu wryty napis "ROK 1863".

datowanie: 1870
wymiary: 50x56 cm (karta); 41,5x43 cm (odbitka)
technika, tworzywo: litografia
papier

Grafika

3. Gr.1934

Grottger Artur 1866 kredka, karton, Kocurba Adam Kraków, Blechinger J. w Wiedniu;

Wiedeń

Pochód na Sybir

Wg Grottgera. Po prawej pod słupem granicznym kozak na koniu. Przed nim zesłańcy stoją w szeregu. Wokół śnieżna pustynia. Tytuł powtórzony w 5 językach.

datowanie: 1889
wymiary: 39,3x57,5 cm (plansza); 39x53 cm (odbitka)
technika, tworzywo: heliograviura
karton

Grafika

4. E4684

nieznany; Polska

Krzyż z łańcuszkiem

Krzyż z łańcuszkiem z okresu żałoby narodowej

datowanie: 1863 r.
wymiary: 6x3,5 cm
technika, tworzywo: wyrób rzemieślniczy
kazeina

Realia

5. E4685

autor nieznany; Warszawa ? (miejsce powstania)

Pierścionek damski

Obrączka podwójna ze skręcanego drutu, obejmującego pętlą emblematy ułożone poziomo: złożoną kotwicę zakończoną krzyżem z orzełkiem.

datowanie: lata 60. XIX w.
wymiary: średnica 2 cm
technika, tworzywo: wyrób rzemieślniczy
srebro

Realia

6. **E4700**

nieznany; Warszawa (miejsce powstania)
Medalik pamiątkowy
ze złamanym krzyżem i koroną cierniową.

datowanie: 1861 r.
wymiary: 2 x 1,5 cm
technika, bicie
tworzywo: mosiądz

Realia

7. **E4702**

nieznany; Warszawa ? (miejsce powstania)
Medalik pamiątkowy
ze złamanym krzyżem i polskim Orłem.

datowanie: [1861 r.]
wymiary: 2,5 x 1,5 cm
technika, bicie
tworzywo: aluminium ?

Realia

8. **E4705**

nieznany; Warszawa
Medalik pamiątkowy
Medalik, złamany krzyż i Orzeł, na odwrocie matka Boska.

datowanie: 8 04 1861 r.
wymiary: 2x1,5 cm
technika, bicie
tworzywo: metal

Realia

9. **E4710**

nieznany; Warszawa (miejsce powstania)
Medalik pamiątkowy

na pamiątkę poległym 27.02.1861 r.

datowanie: [1861 r.]
wymiary: 2,5 x 1,5 cm
technika, bicie
tworzywo: metal biały

Realia

10. **E4712**

nieznany; Warszawa
Orzełek na szpilce
Orzełek na szpilce

datowanie: [po 1861 r.]
wymiary: 2x1,5 cm (4 cm - szpilka)
technika, wyrób rzemieślniczy
tworzywo: metal

Realia

11. **E4713**

nieznany; Warszawa
Orzełek na szpilce
Orzełek na szpilce

datowanie: [po 1861 r.]
wymiary: 1,5x1 cm (6 cm - szpilka)
technika, wyrób rzemieślniczy
tworzywo: metal

Realia

12. **E4717**

Realia

nieznany; Warszawa (miejsce powstania)
Wisiołek srebrny

datowanie: 1863
wymiary: 2,5x1,5 cm
technika,
tworzywo: srebro

13. **E4718**

Realia

nieznany; Warszawa ? (miejsce powstania)
Wisiołek pamiątkowy

Na tarczy skrzyżów. dwa sztandary i dwie kosy bojowe, pod nimi dwie lufy armatnie i trzy kule. Emblematy te zwieńczone czapką konfederatką.

datowanie: lata 60. XIX w.
wymiary: 2,4 x 1,5 cm
technika,
tworzywo: srebro

14. **E4719**

Realia

autor nieznany; Polska
Odnaka do czapki powstańczej
W kształcie orzelka w koronie wspartego na wstędze z napisem: "Boże Zbaw Polskę". Wyrób polski z lat 60-tych XIX w.

datowanie: lata 60-te XIX w.
wymiary: 3x3 cm
technika, wyrób rzemieślniczy
tworzywo: metal

15. **E4721**

Realia

Warszawa
Wisiołek srebrny, kształt tarczy herbowej.
Na tarczy napis "JESZCZE POLSKA NIE ZGINĘŁA" w środku orzeł

datowanie: 1863
wymiary: 2x2 cm
technika, bicie
tworzywo: srebro

16. **E4834**

Realia

Benedyktowicz Ludomir (wykonana przez kowala z osady Kamienie); Ostrów Mazowiecka (położona niedaleko osada Kamienie) (miejsce powstania)
Proteza Ludomira Benedyktowicza w formie uchwytu-obrączki.

datowanie: [po 14 03 1863 r.]
wymiary: 2 x 7 x 4,5 cm
technika, wyrób rzemieślniczy
tworzywo: mosiądz, kość

17. **E4839**

Realia

nieznany; Warszawa

Bransoletka

Bransoletka owalna w kształcie ogniwa od kajdan, srebrna, pokryta czarną emalią. Inkrustacja gałązki konwalii, w kwiatkach diamenty.

datowanie: 1863

wymiary: 1,2x7x6 cm

technika, wyrób ręczny

tworzywo: srebro, emalia, diamenty

18. **E7319**

Realia

nieznany; Polska

Medalik patriotyczny

Z Matką Bożą z Dzieciątkiem i napisem MATKO BROŃ NAS, poniżej krzyż, korona cieniriowa, różga.

datowanie: 1861

wymiary: średnica 22 mm

technika, bicie

tworzywo: aluminium

19. **E7321**

Realia

nieznany; Polska (miejsce powstania)

Medalik pamiątkowy

na pamiątkę poległym 27.02.1861 r.

datowanie: [1861 r.]

wymiary: 2,5 x 1,5 cm

technika, bicie

tworzywo: aluminium

20. **E7325**

Realia

Landry Fritz sygn.; Paryż

Medal "Na pamiątkę powstania Polski w roku 1863"

A. Tarcza herbowa z pieczęcią Rządu Narodowego, R. Dwie postacie z kosa i szlachcic podają sobie ręce. W otoku napis: "RÓWNOŚĆ WOLNOŚĆ NIEPODLEGŁOŚĆ".

datowanie: 1865

wymiary: średnica 3,7 cm

technika, srebrzenie, bicie

tworzywo: cyna

21. **E7425**

Realia

nieznany; Warszawa

Medal na pamiątkę uwłaszczenia włościan

Miedal; "Na pamiątkę uwłaszczenia włościan przez Rząd Narodowy Polski 22 stycz. 1863 r."

datowanie: 1863 r.

wymiary: 3,3 cm

technika, bicie

tworzywo: srebro

22. **E7479**

Realia

nieznany; Polska
Koleczyki
Koleczyki z okresu żałoby narodowej.

datowanie: [po 1861 r.]
wymiary: 1,9x1,3 cm
technika, wyrób rzemieślniczy
tworzywo: srebro, masa plastyczna

23. **E8213**

Realia

Polska
Kokarda biało-czerwona z orzełkiem
Z kaszmiru białego i amarant. ze znaczkiem polskiego orła w koronie z blachy mosiężnej i z piórami: białym i pawim. Noszona przez powstańców 1863 roku.

datowanie: 1863
wymiary: 11x9,5 cm; orzeł 2x3 cm
technika, tworzywo: kaszmir, pióro, mosiądz

24. **E10966**

Realia

nieznany; Warszawa
Broszka
Broszka jednostronna w kształcie paska z kłmram. Na środku herb Polski i Litwy w koronie. Na pasku napis: W JEDNOŚCI SIŁA 1861.

datowanie: 1911
wymiary: 4 x 3,8 cm
technika, tworzywo: bicie, emalia metal, emalia

25. **E15232**

Realia

nieznany; Polska
Tarcza na szpilce
Emaliowana tarcza herbowa.

datowanie: [po 1863 r.]
wymiary: 1,8x1,1 cm (5 cm na szpilce)
technika, tworzywo: emalia brąz

26. **E15601**

Realia

autor nieznany; Polska
Broszka z tarczą herbową
dwudzielna (pod koroną z Orłem i Pogonią) na tle czerwonej i niebieskiej emalii. W otoku napis: W JEDNOŚCI SIŁA.1861.

datowanie: [po 1861 r.]
wymiary: 4x3,8 cm
technika, tworzywo: emalia, wyrób fabryczny emalia, metal

27. **E16595**

Realia

nieznany; Polska (miejsce powstania)
Broszka z czasów manifestacji patriotyczno-religijnych 1860-1862
prawdopodobnie należąca do Heleny lub Róży Rembielińskiej.

datowanie: 1860-1862
wymiary: 6,5 x 1,3 x 1,3 cm
technika, tworzywo: wyrób rzemieślniczy, oksydowanie srebro ?

28. **Rz.2**

Rzeźba

Dunikowski Xawery; Warszawa

JAROSŁAW DĄBROWSKI

Głowa Jarosława Dąbrowskiego osadzona na kostce. Silnie zaznaczone wysokie czoło.

datowanie: przed 1960
wymiary: 34 cm; podstawa 11,5x21,5 cm
technika, rzeźba
tworzywo: brąz

29. **Rz.54**

Rzeźba

Dunikowski Xawery; Warszawa

ROMUALD TRAUUGUTT

Głowa osadzona na kostce, na wygiętej szyi.

datowanie: 1955
wymiary: wys.rzeźby 36 cm; podstawa 12 x 22 x 22 cm (wys.cał. 48 cm)
technika, rzeźba
tworzywo: brąz

30. **Rz.57**

Rzeźba

Thenard; Włochy

Francesco Nullo

Postać F. Nullo w postawie swobodnej, oparta z lewej o wiklinowe stanowisko z leżącą lornetą i zwisającą trąbką.

datowanie:
wymiary: wys. 55 cm
technika, rzeźba
tworzywo: brąz

31. **M.112**

Malarstwo

Gieryski Maksymilian (1846-1874)

Czaty

Pion samotnych brązowych sosen na szaro-zielonym tle lasu i nieba. Z prawej dwóch jeźdźców na koniach w czerwonych rogatywkach.

datowanie: 1870-1872
wymiary: 29,5x35cm(w świetle ramy);34,5x40,5 cm(rama); 6 cm(grub.ra.)
technika, olej
tworzywo: płótno

32. **M.113**

Malarstwo

autor nieznan; Warszawa

Zakuwanie zesłańców w kajdany

Obraz nie skończony. W centrum grupa ludzi wokół wielkiego kowadła. Z prawej na progu domu kobiety, w tle przed tłumem ludzi dwóch wartowników.

datowanie:
wymiary: 62x130 cm
technika, olej
tworzywo: płótno

33. **M.115**

Górski Józef; Warszawa

Zamach na hr. Berga

W centrum karetą zaprzężoną w parę białych koni, wokół niej kozacy na koniach. W tle po lewej kłęby dymu, po prawej kamienice.

datowanie:

wymiary: 45,5x57,5cm(w świetle ramy);60x72cm(rama);5,5cm(grub. ramy)

technika, olej

tworzywo: płótno

Malarstwo

34. **M.126**

Łoś Włodzimierz (1849-1889); Warszawa

Powstaniec

Portret mężczyzny na brązowym koniu w ujęciu z profilu (zwrócenie na lewo). W tle brzozyowy las - krajobraz jesienny.

datowanie: 1883

wymiary: 26x34 cm

technika, olej

tworzywo: płótno

Malarstwo

35. **M.134**

Malczewski Jacek (1854-1929); Warszawa

Sybirak

Portret mężczyzny w ujęciu całopostaciowym. Sybirak ubrany w brunatny sznyel siedzi na ławie. Głowę ma pochyloną, lewą ręką zasłania twarz.

datowanie:

wymiary: 30,8x18 cm

technika, olej

tworzywo: płótno

Malarstwo

36. **M.135**

Streitt Franciszek (1839-1891); Warszawa

Pożegnanie w więzieniu

W centrum mężczyzna i dwie kobiety w celi więziennej. W tle po lewej grupa żandarmów stojąca w drzwiach.

datowanie: 1870

wymiary: 23,4x29 cm

technika, olej

tworzywo: płótno

Malarstwo

37. **M.145**

Benedyktowicz Ludomir (1844-1926); Warszawa

Podjazd powstańców

W centrum dwóch jeźdźców na koniach i osiodłany koń, z prawej wyjeżdżający na polane jeszcze jeden powstaniec. W głębi liczne drzewa.

datowanie: 1872

wymiary: 60x106,2 cm(obraz); 89,5x135 cm(rama); 11 cm (grubość ramy)

technika, olej

tworzywo: płótno dublowane

Malarstwo

38. **M.146**

Malczewski Jacek (1854-1929); Kraków

Złożenie do trumny

Obraz podzielony na dwie symetryczne części. Po lewej na ciemnym tle 3 postaci wygnańców. Po prawej na jasnym tle 2 mężczyzn pochylających się nad trumną.

datowanie:

wymiary: 180x240 cm

technika, olej

tworzywo: płótno

Malarstwo

39. **M.185**

Ryszkiewicz-Świrysz Józef senior (1856-1925); Warszawa

Wypad powstańców 1863 r.

Wśród wysokich traw stepu na pierwszym planie strzelający jeździec na białym koniu, za nim drugi z obnażoną szablą.

datowanie: 1893

wymiary: 60x92 cm

technika, olej

tworzywo: płótno

Malarstwo

40. **M.195**

Kozakiewicz Antoni (1841-1929); Monachium

Sybirak

Portret starca w ujęciu popiersiowym. Mężczyzna ma półdługie siwe włosy i siwą brodę, podniesione łuki brwiowe i przenikliwe oczy. W tle zarys krat.

datowanie: [ok. 1890]

wymiary: 60x72 cm; 73x85,5 cm (rama)

technika, olej

tworzywo: płótno

Malarstwo

41. **M.197**

Malczewski Jacek (1854-1929); Kraków

Niedziela w kopalni (szkic)

Scena w kopalni odkrywkowej. Kilka grup postaci wśród skał, na ziemi leżą kilofy. Po prawej urzędnik w granatowym mundurze z listem w dłoni.

datowanie: 1884 ?

wymiary: 140x100 cm

technika, olej

tworzywo: płótno

Malarstwo

42. **M.199**

Malczewski Jacek (1854-1929); Kraków

Powrót sybiraka

Na zielonym murku dziewczyna w granatowej sukni, z prawej w rogu postać zesłańca, młodego mężczyzny w zielonkawo-brunatnym szynelu.

datowanie: 1908

wymiary: 40,5x30,5 cm w świetle ramy

technika, olej

tworzywo: tektura

Malarstwo

43. **M.200**

Malarstwo

Malczewski Jacek (1854-1929); Kraków

Raport policyjny

Na tle jasnej ściany sali przesłuchań stojący w rzędzie mężczyźni oraz kobieta w czerni. Z prawej zarys stolika przykrytego zielonym sukniem i taboret.

datowanie: ok. 1890
 wymiary: 70x130 cm
 technika, olej
 tworzywo: płótno

44. **M.315**

Malarstwo

Demianienko Anatolij; Warszawa

Portret Romualda Traugutta

Mężczyzna w ciemnym ubraniu stoi zwrócony 3/4 w prawo. Szczupły, włosy zaczesane do góry, na nosie małe okulary. Wsparty łokciem na balustradzie.

datowanie: 1994
 wymiary: 90x72 cm
 technika, olej
 tworzywo: płótno

45. **M.509**

Malarstwo

Benedyktowicz Wanda żona Kolinek

Portret Ludomira Benedyktowicza

Ludomira Benedyktowicz w stroju weterana 1863 roku (granatowy płaszcz i czapka) na tle barwnej tkaniny w geometryczne wzory.

datowanie: przed 1926
 wymiary: 60x43,5 cm; 86,1x66,6 cm (oprawa)
 technika, akwarela
 tworzywo: karton

46. **Mak.31**

Realia

Kanty Józef; Warszawa (miejsce powstania)

Kosa powstańcza

Typ używany w powstaniu styczniowym 1863 r. Kosa osadzona na sztorc na drzewcu. Rekonstrukcja.

datowanie: 1962 (kopia), [1863 oryginalna kosa]
 wymiary: 254 cm (wys. drzewca z kosą), 97 cm (żelazna kosa)
 technika, kucie
 tworzywo: żelazo, drewno

47. **Mak.32**

Realia

Kanty Józef; Warszawa (miejsce powstania)

Kosa powstańcza

Typ używany w powstaniu styczniowym 1863 r., osadzona na sztorc z hakiem na drzewcu. Rekonstrukcja.

datowanie: 1962 (kopia), [1863 oryginalna kosa]
 wymiary: 263 cm (wysokość)
 technika, kucie
 tworzywo: żelazo, drewno

48. **Mak.36**

Realia

Pawlak.W.
Pas skórzany z ładownicą
Pas skórzany z ładownicą, nabijany mosiężnymi gwoździemi - do munduru powstańca 1863 r.

datowanie: 1963 (kopia), [1863 oryginał],
wymiary:
technika,
tworzywo: skóra, mosiądz

49. **Mak.37**

Realia

Pawlak.W.
Torba - raportówka skórzana
Torba - raportówka skórzana, wytłaczana, na rzemieniu (do munduru powstańca z 1863 r.).

datowanie: 1963 (kopia), [1863 oryginał],
wymiary:
technika,
tworzywo: skóra

50. **Mak.38**

Realia

autor nieznan (oryginał), Włażnik Zofia; Cytadela Warszawska ?
Mundur powstańca z 1863 r.
Mundur powstańca 1863 r. składający się z szarej świtki zapinanej na czarne guziki oraz szarych spodni.

datowanie: 1963 (kopia), [1863 oryginał],
wymiary:
technika, szycie
tworzywo: wełna szara

51. **Mak.39**

Realia

Włażnik Zofia
Czapka powstańca z 1863 r.

Czapka powstańca z 1863 r. z szarego baranka, z orłem polskim na amarantowym tle.

datowanie: 1963 (kopia), [1863 oryginał],
wymiary:
technika, szycie
tworzywo:

52. **Mak.51**

Realia

autor nieznan (oryginał), Burbo Jerzy, Włażnik Zofia; Warszawa (miejsce przechowywania oryginał), Warszawa (kopia) (miejsce powstania) Chorągiew
Rekonstrukcja chorągwi z powstania stycz. 1863 r.
A.: "ZA NASZĄ I WASZĄ WOLNOŚĆ" - aplikacja.
R.: Na czerw.-nieb.tarczy aplik.: Orzeł Biały i Pogoń.

datowanie: 1963 (kopia), [1863 oryginał]
wymiary: 140 x 115 cm
technika, szycie
tworzywo: jedwab szary

53. **Mak.52**

Realia

Burbo Jerzy, Właźnik Zofia; Warszawa (miejsce przechowywania oryginału), Warszawa (kopia) (miejsce powstania)
Chorągiew

Rekonstrukcja chorągwi z powstania stycz. 1863 r.
A.: "RÓWNOŚĆ WOLNOŚĆ BRATERSTWO" (wokół tarczy z Orłem). R.: Matka Boska z Dzieciątkiem

datowanie: 1963 (kopia), [1863 oryginał]
wymiary: 122 x 170 cm
technika, szycie, malarstwo na jedwabiu
tworzywo: jedwab szary, farba

54. **Mak.58**

Realia

autor nieznan (oryginał); Warszawa (miejsce przechowywania oryginał)
Chorągiew

Rekonstrukcja chorągwi z powstania stycz. 1863 r.
A.: Naszyty ol.obraz z wizer.Matki Boskiej Częstoch. R.:Tarcza herb.-Orzeł Biały i data"1863" (aplikacje).

datowanie: 1963 (kopia), [1863 oryginał]
wymiary: 125 x 106 cm
technika, szycie, aplikacja, malarstwo olejne
tworzywo: tkanina wełniana biała

55. **Mak.123**

Realia

autor nieznan (oryginał), Własow Stefania; Warszawa (kopia) (miejsce powstania)
Chorągiew strzelców i kosynierów z 1863r.

Rekonstrukcja chorągwi z powstania styczniowego.
A.: Naszyty ol.obraz z wizer.Matki Boskiej Częstoch. i napisy.
R.: Na dwóch tarczach Orzeł Biały, Pogoń i napisy.

datowanie: 1963 (kopia), [1863 oryginał]
wymiary: 142 x 125 cm
technika, szycie, haft, aplikacja, malarstwo olejne
tworzywo: tkanina wełniana (kaszmirowa), nici jedwabne

Józef Piłsudski

1. **Pl.2050**

Kamiński Zygmunt (1888-1969); Warszawa
DO BRONI! OJCZYŻNA WAS WZYWA!
Czterech wojskowych w marszu, z lewej młody doboż, dołem pies. Granatowa kreska,
ugrowe i czerwone plamy, Dołem czerwony napis" Do BRONI!...

datowanie: 1920
wymiary: 100x70 cm
technika, litografia barwna
tworzywo: papier

Plakaty

2. **Gr.853**

autor nieznan; Pikieliszki (Litwa)
Dworek J.Piłsudskiego w Pikieliszkach
Dworek z czerwonym dachem, kolumny przy wejściu. Jesienny, słoneczny pejzaż. Park.

datowanie: 1930-1939
wymiary: 24x44 cm
technika, akwarela
tworzywo: papier

Grafika

3. **Gr.1970**

Jastrzębowski Wojciech (1884-1963), Warsztaty Krakowskie; Kraków (miejsce powstania)
Józef Piłsudski Wódz Polski 6 sierpnia 1914 r.
Na osi przedstawienia Józef Piłsudski na wspiętym koniu na wzgórzu widziany na tle dużej
połaci nieba.

datowanie: 1914
wymiary: 34,5x29,5 cm (odbitka); 45,8x41,3 cm
technika, litografia barwna
tworzywo: karton beżowy

Grafika

4. **Gr.2109**

Górski L.; Polska (miejsce powstania)
Portret Józefa Piłsudskiego
Ukazany w mundurze brygadiera. Ujęcie w lewym profilu, do ramion. Na głowie czapka
"maciejówka". Widoczne głębokie zmarszczki mimiczne w uśmiechu.

datowanie: 1935
wymiary: 25 x 17,6 cm
technika, litografia barwna
tworzywo: karton

Grafika

5. **Gr.2227**

Gottlieb Leopold; Warszawa
"Śpij kolego w ciemnym grobie" z teki LEGIONY POLSKIE
Litografia na podstawie rysunku z 1916 r. Dwóch legionistów: stoją obok siebie z
odkrytymi, pochylonymi głowami.

datowanie: 1936 (pierwotny z 1916 r.)
wymiary: 41,7x34,7 cm (plansza); 50x39,9 cm (passe-partout)
technika, litografia barwna
tworzywo: papier

Grafika

6. **Gr.2300**

Hertz-Barwiński Henryk Teodor (1877-1970), Litografia Inż. W. Krzepowski Kraków;
 Kraków (miejsce powstania)
 Karykatura Józef Piłsudskiego
 Litografia w brązowym passe-partout.

datowanie: 1916
 wymiary: 28,5x22,5 cm (litografia); 40x30 cm (passe-partout)
 technika, litografia
 tworzywo: papier

Grafika

7. **Gr.3070**

Berman Mieczysław (1903-1975); Warszawa (miejsce powstania)
 Piłsudczyzna z cyklu "Tak było"
 Karykatura Józefa Piłsudskiego. Postać w ujęciu popiersiowym skierowana na lewo.
 Piłsudski w mundurze i w czapce maciejówce, zamiast głowy zaciśnięta pięść.

datowanie: 1944
 wymiary: 44,5x32,7 cm
 technika, fotomontaż
 tworzywo: karton

Grafika

8. **U.4541**

Okuń Edward (1872-1945), Cotty Jan; Warszawa
 Ulotka wyborcza: "Oddaj głos na nr 1. Pomożesz dziełu tworzenia potężnej Polski!"
 Ulotka propagandowa (wyborcza) z Józefem Piłsudskim trzymającym w wyciągniętej
 prawej ręce miecz. Za plecami Orzeł Biały z rozpostartymi skrzydłami.

datowanie: 1919
 wymiary: 31,5x48 cm
 technika, litografia
 tworzywo: papier

Druki ulotne

9. **Pl.2014**

Skoczylas Władysław (1883-1934), Główny Inspektorat Armii Ochotn., Sztuka; Toruń
 JÓZEF PIŁSUDSKI
 Kompozycja stylizowana na barwny drzeworyt, przedstawia J. Piłsudskiego na koniu z
 szablą w uniesionej prawej ręce. Przed nim leżą bolszewik, z prawej rodzina chłopska.

datowanie: 1920
 wymiary: 40,8x31,1 cm
 technika, litografia barwna
 tworzywo: papier

Plakaty

10. **Pl.2017**

Camel ?, Hegedus A.; Lwów
 Bij bolszewika
 Z lewej karykaturalna twarz żołnierza w czapce z czerwoną gwiazdą, za nim atakujący
 polski żołnierz z szablą, na koniu. W głębi żołnierze na koniach. Na dole napis: "BIJ /
 BOLSZEVIKA".

datowanie: 1920
 wymiary: 62,6x48 cm
 technika, litografia barwna
 tworzywo: papier

Plakaty

11. **Pl.2019**

Gordon Witold żył i zmarł w Stanach Zj., Ekspoz. Warsz. Związek Narodowy Polski w Stanach Zjedn.A.P., Lit. Art. W. Główczewski, Warszawa, Zakłady Graficzne B. Wierzbicki i S-ka druga wersja plakatu; Warszawa (miejsce powstania)
NA FRONT!!

Plakat przedstawia mężczyznę w zielonym płaszczu, z czerwonym sztandarem z białym orłem w prawej ręce. Poniżej tytuł: NA FRONT!

datowanie: 1920
 wymiary: 69,7x50 cm
 technika, litografia barwna
 tworzywo: papier

Plakaty

12. **Pl.2026**

Mackiewicz Kamil, Naczelne Dowództwo Wojska Polskiego, Zakłady Graficzne Straszewiczów; Warszawa

HEJ! KTO POLAK NA BAGNETY!!

Pośrodku atakujący żołnierz z bagnetem na karabinie, z lewej chłop z kosą, z prawej robotnik z granatem. W tle obłoki. U dołu czarno-białe hasło.

datowanie: 1920
 wymiary: 107,8x70,7 cm
 technika, litografia barwna
 tworzywo: papier

Plakaty

13. **Pl.2033**

autor nieznany, Główczewski Władysław; Warszawa

JÓZEF PIŁSUDSKI NACZELNIK PAŃSTWA i NACZELNY WÓDZ PIERWSZY MARSZAŁEK POLSKI

Józef Piłsudski na białym koniu. Przy nim mężczyzna z karabinem oraz kobieta z dzieckiem. Za nim sztandar z orłem. W głębi maszerujące wojsko.

datowanie: 1920
 wymiary: 100x81,8 cm
 technika, litografia barwna
 tworzywo: karton

Plakaty

14. **Pl.2036**

Mackiewicz Kamil, Zakłady Graficzne Straszewiczów, Wojsko Polskie; Warszawa
NAM TWIERDZĄ BĘDZIE KAŻDY PRÓG.

Na czerwonym tle strzelający mężczyźni, z lewej kobieta i skrzynia z amunicją.

datowanie: 1920
 wymiary: 69,8x50 cm
 technika, litografia barwna
 tworzywo: papier

Plakaty

15. **Pl.2042**

J. P. autor nieznany; nieznane (miejsce powstania)

Do broni. Wstępujcie do Armji Ochotniczej!

Plakat werbunkowy. Na neutralnym tle postać żołnierza polskiego zadającego cios bagnetem czerwonej hydrze. Żołnierz widziany od tyłu, potwór z przodu.

datowanie: 1920
 wymiary: 93,5x77,6 cm
 technika, litografia barwna
 tworzywo: papier

Plakaty

16. **Pl.2048**

autor niezany, Kotkowski i Frejlich w Łodzi; Łódź
 Patrz, co cię czeka jeśli nie chwycisz za broń
 Bolszewik na koniu poganiający nahajką kobietę, mężczyznę i dziecko związanych linami, idących pieszo.

datowanie: 1920
 wymiary: 118,4x81,8 cm
 technika, litografia barwna
 tworzywo: papier

Plakaty

17. **Pl.8590**

Gronowski Tadeusz (1894-1990), Zakł. Graf. Koziańskich W-wa; Warszawa (miejsce powstania)
 Salon Wiosenny imienia Marszałka Józefa Piłsudskiego
 Plakat wystawy z wizerunkiem Piłsudskiego. Dolna krawędź plakatu przycięta - widoczny fragment logo Zakładów Graficznych Koziańskich.

datowanie: 1931
 wymiary: 100x68 cm
 technika, litografia barwna
 tworzywo: papier naklejony na płótno i papier

Plakaty

18. **E9641**

Aumiller Józef; Mennica Państwowa, Warszawa (miejsce powstania)
 Medal "Marszałek Józef Piłsudski"
 wybity w 10 rocznicę odzyskania niepodległości

datowanie: 1928
 wymiary: 5,5 cm
 technika, bicie
 tworzywo: brąz

Realia

19. **E13084**

niezany; Polska
 Czapka (rogatywka) ułańska 1 Pułku Ułanów Legionów Polskich
 Z szarego sukna, obramowanie denka czerwone, Wierzch ze skóry. Na przodzie legionowy orzełek z cyfrą "1". Do czapki dołączony ozdobny biały sznur zakończony chwostami .
 Należała do mjra Wacława Galewskiego.

datowanie: 1915 r.
 wymiary: 25 x 23 cm
 technika, wyrób rzemieślniczy
 tworzywo: sukno szare, skóra, metal

Realia

20. **E13229**

Związek Strzelecki; Kraków (miejsce powstania)
 Nalepka okienna z krzyżem Virtuti Militari i inicjałami JP

datowanie: po 1919
 wymiary: 19,5x13,6 cm
 technika, druk
 tworzywo: papier

Archiwalia

21. **E13242**

Archiwalia

Drukarnia "Kadra" w Warszawie; Warszawa
Cegielka okienna z Józefem Piłsudskim
Cegielka okienna w kolorze czerwonym o nominale 10 gr z datą 19 03 1931 r. oraz z wizerunkiem Józefa Piłsudskiego wspartego na szabli.

datowanie: 31 03 1931 r.
wymiary: 18,6 x 17 cm
technika, druk
tworzywo: papier pergaminowy

22. **E13414**

Realia

Kamiński Antoni, Schiberl Szczepny; Polska
Odnazka "Brygadyer Piłsudski"
Odnazka "Brygadyer Piłsudski" z masy plastycznej obramowanej żółtą blaszką w kształcie perełkowej obwódki, na szpilce.

datowanie: 1914 r.
wymiary: średnica 2,3 cm
technika, lakier
tworzywo: metal biały, masa plastyczna

23. **E14543**

Archiwalia

autor nieznan; Warszawa
Telegram patriotyczny z portretem ks. Józefa Poniatowskiego i Józefa Piłsudskiego

datowanie: 1932
wymiary: 27,2 x 22
technika, druk
tworzywo: papier

24. **Rz.178**

Rzeźba

Dunajewski Zbigniew (1907-1966); Warszawa
Józef Piłsudski
Głowa o zgeometryzowanych kształtach w stylu art deco. Twarz symetryczna. Dominujące elementy: olbrzymie brwi i wąsy, prosty nos.

datowanie: 1935
wymiary: wys.56cm;szer.30cm; dł.41cm; podstawa:sz.36cm,d.36cm,w.1,5cm
technika, rzeźba
tworzywo: brąz

25. **Rz.180**

Rzeźba

Fabryka Wyrobów Fajansowych; Włocławek
Józef Piłsudski
Popiersie w mundurze, ujęcie nieco poniżej ramion. Pod silnie nawisłym czołem i brwiami, oczy patrzą na wprost. Ma mundurze odznaka "Parasola" OW VM.

datowanie: 1928
wymiary: 22,5x16,5x12 cm
technika, wyrób fabryczny, odlew
tworzywo: lavinit

26. **Rz.185**

Rzeźba

Aumiller Józef (1892-1963); Warszawa
 Józef Piłsudski
 Medalion z płaskorzeźbą J. Piłsudskiego w lewym profilu, ujęcie do ramion. Głowa potraktowana syntetycznie.

datowanie: 1936-1937
 wymiary: średnica 50 cm
 technika, odlew
 tworzywo: brąz

27. **Rz.187**

Rzeźba

autor nieznan, Zakład Odlewniczy Robak R.; Polska (miejsce powstania)
 Marszałek Józef Piłsudski
 Statuetka Józefa Piłsudskiego w mundurze marszałka. Stoi wsparty na szabli.

datowanie: 1935
 wymiary: wysokość 30,5 cm
 technika, odlew
 tworzywo: brąz

28. **Rz.194**

Rzeźba

autor nieznan; Turyn ?
 Popiersie Józefa Piłsudskiego w mundurze.

Rzeźba realistyczna. Głowa na wprost, surowy wyraz twarzy, ujęcie poniżej piersi.

datowanie: przed 1939
 wymiary: 20,5x10,4
 technika, odlew
 tworzywo: brąz

29. **M.327**

Malarstwo

Bagieński Stanisław (1876-1948)
 Legionista pieszy
 Legionista z bronią u nogi stoi w brzozywym lasku.

datowanie: 1916
 wymiary: 43x28 cm; 60,5x45,6 cm (oprawa)
 technika, olej
 tworzywo: tektura

30. **M.348**

Malarstwo

Wróblewski Leon (1893-1975); nieznanie
 Kamionka 1915
 Scena po bitwie. Wóz taborowy z budą, martwe konie, rozrzucony oręż i sprzęt wojskowy, koryto.

datowanie: 1917
 wymiary: 31x22 cm
 technika, akwarela
 tworzywo: papier

31. **M.331**

autor niezany; Warszawa ?
Apoteoza Józefa Piłsudskiego
Symboliczna kompozycja: w centrum J. Piłsudski przekazujący buławę marszałkowi E. Śmigłemu Rydzowi, z lewej prezydent I. Mościcki.

datowanie: 1935
wymiary: 67x39 cm
technika, olej
tworzywo: płótno

Malarstwo

32. **M.359**

Janicki Władysław ?; Kraków
Marszałek Piłsudski przyjmuje defiladę
J. Piłsudski na kasztance, z prawej widoczny poczet sztandarowy, z lewej szeregi maszerującej piechoty.

datowanie: 1940
wymiary: 39,5x36 cm
technika, akwarela
tworzywo: papier

Malarstwo

33. **P-1157**

nieznany; nieznane (miejsce powstania)
Legiony Polskie. Tableau

datowanie: 1915
wymiary: 14,0 x 9,0 cm
technika, fotografia sepia
tworzywo: papier fotograficzny matowy

Pocztówki

34. **P-1676**

Kossak Jerzy, Salon Malarzy Polskich; Kraków (miejsce powstania)
JÓZEF PIŁSUDSKI, PIERWSZY MARSZAŁEK POLSKI (1867-1935)

datowanie: 1938
wymiary: 13,9 x 9,2
technika, druk barwny
tworzywo: karton

Pocztówki

35. **P-1677**

Kossak Jerzy, Salon Malarzy Polskich; Kraków
Wymarsz Pierwszej Kompanii Kadrowej z "Oleandrów" w Krakowie dn. 6 sierpnia 1914.

datowanie: 1938
wymiary: 9,4 x 14,0 cm
technika, druk kolorowy
tworzywo: karton

Pocztówki

36. **P-1684**

Kossak Jerzy, Salon Malarzy Polskich; Kraków
"MY PIERWSZA BRYGADA"

datowanie: po 1914
wymiary: 9,0 x 14,0
technika, druk barwny
tworzywo: karton

Pocztówki

37. **P-2441**

Pocztówki

Zakł. Graf. Koziańskich W-wa; ZAKŁ.GRAF.KOZIAŃSKICH,WARSZAWA
 Medalion z popiersiem Marszałka Józefa Piłsudskiego
 Niżej tablicza jubileuszowa z okazji 10.rocznicy wyzwolenia Polski od najazdu bolszewickiego:ROKU 1930/ PIERWSZEMU MARSZAŁKOWI POLSKI/ JÓZEFOWI PIŁSUDSKIEMU/ BUDOWNICZEMU POLSKI ODRODZONEJ...

datowanie: 1930
 wymiary: 14,4 x 9,4 cm
 technika, fotodruk (sepia koloryzowane)
 tworzywo: papier (sklejany)

38. **P-2662**

Pocztówki

Nadel Norbert (ok.1896-1945), Polonia, Kraków; Kraków (miejsce powstania)
 Trumna Józefa Piłsudskiego w krypcie św. Leonarda na Wawelu w Krakowie.
 Trumna na katafalku (w tle widoczne sarkofagi pomiędzy kolumnami).

Metalowa trumna - stojąca na katafalku - przedstawiona z boku: przez "okienko" widoczna twarz zmarłego.

datowanie: po 12 maja 1935
 wymiary: 9,0 x 14,0 cm
 technika, druk barwny
 tworzywo: karton

39. **Rp.147/1**

Reprodukcje

Czermański Zdzisław (1890-1970), Drukarnia Wydawnicza im. W. L. Anczyca, Zakłady Jacomet Paryż, Grzywa P. Kraków; Paryż
 Marszałek J.Piłsudski. Z teki "Marszałek Piłsudski w 13 karykaturach"
 J.Piłsudski wsparty o szablę, pochylony .

datowanie: 1931
 wymiary: 39x30 cm
 technika, reprodukcja barwna
 tworzywo: papier

40. **Rp.147/7**

Reprodukcje

Czermański Zdzisław, Zakłady Jacomet Paryż, Drukarnia Wydawnicza im. W. L. Anczyca, Grzywa P. Kraków; Paryż
 Szkoła pływania dla ministrów. Z teki Marszałek Piłsudski w 13 karykaturach.
 Marszałek Piłsudski jako instruktor pływacki

datowanie: 1931
 wymiary: 39x30 cm
 technika, reprodukcja barwna
 tworzywo: karton

41. **Rp.147/8**

Reprodukcje

Czermański Zdzisław, Zakłady Jacomet Paryż, Drukarnia Wydawnicza im. W. L. Anczyca, Grzywa P. Kraków; Paryż
 Strachy na Litwę.Z teki Marszałek Piłsudski w 13 karykaturach
 Na jeziorze Lemańskim w genewie Marszałek Piłsudski straszy małego Waldemarasa, obok August zaleski.

datowanie: 1931
 wymiary: 39x30 cm
 technika, reprodukcja barwna
 tworzywo: karton

42. **Rp.147/9**

Czermański Zdzisław, Zakłady Jacomet Paryż, Grzywa P. Kraków, Drukarnia Wydawnicza im. W. L. Anczyca; Paryż
Wańka - Wstańka czyli Zabawy z Sejmem. Z teki : Marszałek J.Piłsudski w 13 karykaturach.
J.Piłsudski bawi się lalką, która przedstawia I.Daszyńskiego marszałka Sejmu

datowanie: 1931
wymiary: 39x30cm
technika, reprodukcja barwna
tworzywo: karton

Reprodukcje

43. **Rp.147/11**

Czermański Zdzisław, Grzywa P. Kraków, Drukarnia Wydawnicza im. W. L. Anczyca, Zakłady Jacomet Paryż; Paryż
"Słówka"Z teki Marszałek Piłsudski w 13 karykaturach
J.Piłsudski i Boy-Zeleński na drabinach.Boy trzyma "Słówka", marszałek palcem wskazuje słowo "duby"

datowanie: 1931
wymiary: 39x30cm
technika, reprodukcja barwna
tworzywo: karton

Reprodukcje

44. **Rp.147/12**

Czermański Zdzisław, Grzywa P. Kraków, Drukarnia Wydawnicza im. W. L. Anczyca, Zakłady Jacomet Paryż; Paryż
Zmiana Konstytucji.Z teki "Marszałek Piłsudski w 13 karykaturach"
Kompozycja według obrazu J.Matejki "Konstytucja 3 -go Maja".

datowanie: 1931
wymiary: 30x39 cm
technika, reprodukcja barwna
tworzywo: karton

Reprodukcje

45. **U.4510/1**

Związek Ciężko Okaleczonych Inwalidów Wojennych RP, Główczewski Władysław;
Warszawa
Cegielka Związku Ciężko Okaleczonych Inwalidów Wojennych P.P.

datowanie: 1934
wymiary: 13,4 x 30,8 cm
technika, druk
tworzywo: karton

Druki ulotne

Uzupełnienia

1. Gr.369

Grafika

Nehring Anna; Warszawa ? (miejsce powstania)

Róża Luksemburg

Kobieta w ujęciu do pasa, widziana z lewego profilu. Włosy ma upięte w kok. Siedzi przy stole, ręce opiera o książkę.

datowanie: [1952-1954]

wymiary: 35x29 cm

technika, ołówek

tworzywo: papier

2. Gr.430

Grafika

Skordzka Dorota; Warszawa (miejsce powstania)

Róża Luksemburg

Kobieta w ujęciu popiersiowym zwrócona trzy czwarte na lewo. Postać wypełnia cały kadr.

datowanie: 1953

wymiary: 29,8x22,5 cm

technika, kredka

tworzywo: brystol

3. Gr.469

Grafika

Benedyktowicz Ludomir (1844-1926); Warszawa Cytadela (miejsce powstania)

Dziewczyna z konwią

Portret wiejskiej dziewczyny ukazanej w całej postaci, zwróconej trzy czwarte na lewo.

Dziewczyna ukazana w ruchu, w lewej ręce trzyma drewnianą konew.

datowanie: 1874

wymiary: 20,5x13,3 cm

technika, piórko tusz

tworzywo: papier

4. Gr.470

Grafika

Rudziński S.; Warszawa ? (miejsce powstania)

Portret ojca Bronisława Wesołowskiego

Portret mężczyzny w ujęciu popiersiowym. Zwrócony trzy czwarte na prawo. Ma sumiaste wąsy. Ubrany w białą koszulę i surdut.

datowanie: [1870-1890]

wymiary: 59,5x41 cm

technika, ołówek

tworzywo: papier

5. Gr.472

Grafika

Skoczynska-Sobocińska Eugenia (1909-1970); Warszawa (miejsce powstania)

Dzierżyński

Portret mężczyzny w ujęciu popiersiowym, z lewego profilu. Mężczyzna ze sporą łysiną z przodu i pośrodku głowy, krótkie włosy tylko z boku.

datowanie: 1962

wymiary: 60x41,7 cm

technika, kredka

tworzywo: papier

6. **Gr.473**

Jurgens Edward (1824-1863); Warszawa Cytadela

Cela w X Pawilonie Cytadeli

Rysunek przedstawia celę w X pawilonie Cytadeli Warszawskiej. W otwartych drzwiach stoi mężczyzna - prawą rękę trzyma na klamce, w głębi dwóch uzbrojonych strażników. Po prawej mężczyzna w celi widziany z lewego profilu.

datowanie: 1863
wymiary: 20,5x15,5 cm; 50x40 cm (passe-partout)
technika, ołówek, akwarela
tworzywo: papier

Grafika

7. **Gr.1256**

Strumiłło Katarzyna; Warszawa ? (miejsce powstania)

Cytadela

Na wzgórzu, na którym rachityczne drzewa, budynek Cytadeli Warszawskiej.

datowanie: 1962
wymiary: 32,3x45
technika, monotypia
tworzywo: papier

Grafika

8. **Gr.1389**

Miller Jerzy (1921-1985); Warszawa (miejsce powstania)

W celi X Pawilonu Cytadeli Warszawskiej

Po lewej Kasprzak siedzący przy pryczy. Spływają na niego smugi światła z niewidocznego okna za jego plecami.

datowanie: 1953
wymiary: 11,7x11 cm
technika, miedzioryt
tworzywo: papier

Grafika

9. **Gr.1395**

Miller Jerzy; Warszawa

Stracenie Marcina Kasprzaka

datowanie: 1954
wymiary: 16,4x12,8 cm
technika, miedzioryt
tworzywo: papier

Grafika

10. **Gr.1782**

Miller Jerzy (1921-1985); Warszawa (miejsce powstania)

W celi X Pawilonu Cytadeli Warszawskiej

Po lewej Kasprzak w stroju więźnia siedzący na stołku przy pryczy.

datowanie: 1954
wymiary: 11,5x11
technika, miedzioryt
tworzywo: karton

Grafika

11. **Gr.1859**

Grafika

Waśkowski Waław (1904-1975); Warszawa (miejsce powstania)
 Dzierżyński w celi X Pawilonu
 Na osi przedstawienia mężczyzna z lewego profilu w ujęciu całopostaciowym siedzący na stołku przy małym stoliku.

datowanie: 1951
 wymiary: 7,3x9 cm (odbitka); 10x12 cm (plansza)
 technika, drzeworyt
 tworzywo: bibułka naklejona na bristol

12. **Gr.1860**

Grafika

Waśkowski Waław (1904-1975); Warszawa (miejsce powstania)
 Mury Cytadeli Warszawskiej
 Fragment murów Cytadeli Warszawskiej w ujęciu z lotu ptaka.

datowanie: 1951
 wymiary: 6x4,5 cm (odbitka); 10x7,8 cm (plansza)
 technika, drzeworyt
 tworzywo: bibułka

13. **Gr.3315**

Grafika

Fritzmann H.; Niemcy
 Arbeiten an den neuen Befestigungen Warschau [Praca nad nową twierdzą w Warszawie]
 Grafika przedstawia budowę nowych umocnień Warszawskiej Cytadeli. Na pierwszym planie pracujący przy budowie murów. Całości doglądają strażnicy na koniach.

datowanie: XIX w.
 wymiary: 28x35 cm, karton: 27,8x38,5 cm
 technika, drzeworyt
 tworzywo: papier

14. **Gr.3499**

Grafika

Pichell Eugeniusz (1905-1976); Warszawa ? (miejsce powstania)
 Jeńcy
 Przedstawienie czarno-białe. Sceneria zimowa. Na pierwszym planie kolumna piechurów otoczona po bokach żołnierzami. Idą w stronę bramy Cytadeli Warszawskiej.

datowanie: 1963
 wymiary: 26,4x22,2 cm
 technika, drzeworyt
 tworzywo: papier

15. **Gr.3500**

Grafika

Pichell Eugeniusz (1905-1976); Warszawa ? (miejsce powstania)
 Egzekucja Traugutta
 Przedstawienie czarno-białe. Na pierwszym planie grupa postaci przyglądająca się egzekucji. Wśród nich trzy lamentujące kobiety. Na drugim planie po lewej szubienica, na której wisi jeden mężczyzna, obok stoją czterej: dwóch skazańców, kat i żołnierz.

datowanie: 1963
 wymiary: 26,9x22,1 cm
 technika, drzeworyt
 tworzywo: papier

16. **Gr.3501**

Grafika

Pichell Eugeniusz (1905-1976); Warszawa ? (miejsce powstania)
L'ordre regne a Varsovie [Pokój panuje w Warszawie]
Przedstawienie czarno-białe. Na pierwszym planie żołnierze rosyjscy na koniach. Na dole po prawej panorama Starego Miasta w Warszawie. Na górze Cytadela Warszawska. Zza fortu widoczne kopuły cerkwi św. Aleksandra Newskiego.

datowanie: 1963
wymiary: 20,1x25,8 cm
technika, drzeworyt
tworzywo: papier

17. **Gr.3502/1**

Grafika

Pichell Eugeniusz (1905-1976); Warszawa ? (miejsce powstania)
Sąd
Przedstawienie czarno-białe. Scena w Sali Komisji Śledczej w X Pawilonie Cytadeli Warszawskiej.

datowanie: 1963
wymiary: 23,1x25,2 cm
technika, drzeworyt
tworzywo: papier

18. **Gr.3520**

Grafika

Dworzański Tadeusz (1911 – 1991) ; Warszawa ? (miejsce powstania)
Warszawa. Cytadela
Pośrodku przedstawienia na tarasie obelisk ze szczątkami szubienicy z 1906 r. Obok niego po lewej schody przed murem Cytadeli Warszawskiej.

datowanie: 1957
wymiary: 35x50 cm (plansza)
technika, drzeworyt barwny
tworzywo: papier

19. **U.4638/1**

Druki ulotne

nieznany; Warszawa (miejsce powstania)
Pamiętka obchodu narodowego w dn. 5 sierpnia 1916 r.
Tableaux z 5 owalnymi miniaturowymi wizerunkami członków Rządu Narodowego i wyjątek z manifestu Rządu Narodowego z 22.01.1863 roku. Druk dwustronny.

datowanie: 05.08.1916
wymiary: 16,4x12,5 cm
technika, druk
tworzywo: papier

20. **E434**

Realia

Gruberski Władysław (1873-1933), Mennica Państwowa; Warszawa (miejsce powstania)
Medal Stefan Okrzeja
Dwustronny. AS.: Portret mężczyzny, napisy. R.: Alegoria postaci, napisy.

datowanie: 1925 r.
wymiary: średnica 3,4 cm
technika, bicie
tworzywo: tombak patynowany

21. **E7218**

Realia

Czarnowski Eustachy; Warszawa - Cytadela (miejsce powstania)
Bransoletka z chleba
Składa się z 28 różnej wielkości zdobionych paciorków nawleczonych na sznurek i połączonych dwoma ogniwkami. Na ogniwkach napisy.

datowanie: lata 60. XIX wieku
wymiary: długość 25 cm
technika, wyrób ręczny
tworzywo: chleb, sznurek

22. **E7219**

Realia

Czarnowski Eustachy; Warszawa - Cytadela (miejsce powstania)
Bransoletka z chleba
24 małych okrągłych i 5 większych owalnych, bogato zdobionych paciorków nawleczonych na sznurek i połączonych okrągłym ogniwkem z pamiątką napisem. "połączone okrągłym ogniwkem z pamiątką napisem."

datowanie: 1864
wymiary: długość 25 cm
technika, wyrób ręczny
tworzywo: chleb, sznurek

23. **E8242**

Realia

Gruberski Władysław (1873-1933), Mennica Państwowa; Warszawa (miejsce powstania)
Medal pamiątkowy "Stefan Okrzeja"
Dwustronny. A.: Głowa mężczyzny, napisy. R.: Scena alegoryczna, napis.

datowanie: 1925 r.
wymiary: średnica 3,4 cm
technika, bicie
tworzywo: tombak patynowany

24. **E12854**

Archiwalia

Drukarnia Artystyczna, Warszawa ul. Nowy Świat 47; Warszawa (miejsce powstania)
Informator XII Ogólnego Zjazdu Legionistów w Warszawie w sierpniu 1933 r.
Zjazd odbył się na terenie Cytadeli Warszawskiej. Informator zawiera 16 stron, w tym plan śródmieścia Warszawy.

datowanie: 1933
wymiary: 23,5x16,7 cm
technika, druk
tworzywo: papier

25. **E14211**

Archiwalia

nieznany; Warszawa (miejsce powstania)
Klepsydra
Bilet wstępu na nabożeństwo żałobne za dusze straconych przez Moskali na stokach Cytadeli członków Rządu Narodowego, w 52. rocznicę śmierci

datowanie: 1916
wymiary: 18x11,5 cm
technika, druk
tworzywo: karton biało-czarny

26. **E14212/1**

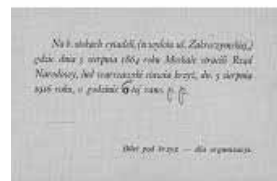
Archiwalia

nieznany; Warszawa (miejsce powstania)

Bilet pod krzyż - dla organizacji

Bilet (dla organizacji) na uroczystość stawiania krzyża 05.08.1916 na stokach Cytadeli w miejscu stracenia przez Moskali członków Rządu Narodowego.

datowanie: 1916
wymiary: 10x15 cm
technika, druk
tworzywo: papier

27. **E14212/2**

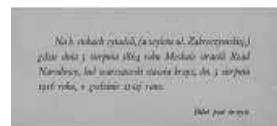
Archiwalia

nieznany; Warszawa (miejsce powstania)

Bilet pod krzyż

Bilet na uroczystość stawiania krzyża 05.08.1916 na stokach Cytadeli w miejscu stracenia przez Moskali członków Rządu Narodowego.

datowanie: 1916
wymiary: 7x15,5 cm
technika, druk
tworzywo: papier

28. **Rz.118**

Rzeźba

Procki Adam (1909-1990); Warszawa

Ludwik Waryński

Rzeźba z aluminium, wydłużona postać, ręce skute kajdanami.

datowanie: 1965
wymiary: wys. 300 cm
technika, odlew
tworzywo: aluminium

29. **Rz.138**

Rzeźba

Sakowski Mieczysław; Częstochowa

Popiersie Kazimierza Sakowskiego więźnia Cytadeli Warszawskiej

Mężczyzna w ujęciu do pasa. Ubrany w surdut z kokardą.

datowanie: [1900-1925]
wymiary: 50x38 cm; 27 cm - głębokość
technika, rzeźba
tworzywo: ceramika

30. **Rz.222**

Rzeźba

Tomasik Adolf (ur.1944 r.); Końskie

Popiersie Jana Jeziorańskiego

Ujęcie en face, bez postumentu, ścięte ramiona, wokół szyi szal (chusta).

datowanie: 2007
wymiary: wys. 46 cm
technika, rzeźba
tworzywo: piaskowiec biały

31. **Rz.224**

Rzeźba

Stefański Maciej (ur. 1957); Warszawa

Popiersie Józefa Toczyskiego

Mężczyzna o wydatnym nosie, półdługich włosach przykrywających uszy, z wąsem.

Wyodrębniony kołnierz i muszka.

datowanie: 2008
wymiary:
technika, rzeźba
tworzywo: ceramika szamotowa

32. **Rz.225**

Rzeźba

Hadyna Gustaw (ur.1946); Wola Grójecka
 Popiersie Romualda Traugutta
 Mężczyzna w ujęciu popiersiowym (bez rąk). Włosy zaczesane do góry, wąsy, na nosie okulary.

datowanie: 2008
 wymiary:
 technika, rzeźba
 tworzywo: ceramika patynowana

33. **M.6**

Malarstwo

Żechowski Stefan; Warszawa
 Waryński w Schlusselfurgu
 Na pryczy więziennej półleżący brodaty mężczyzna. Przy pryczy dzbanek. Całość utrzymana w ciemno-bruntanej tonacji, od której odbija się jasna plama koszuli Waryńskiego

datowanie: 1950
 wymiary: 60x65 cm
 technika, olej
 tworzywo: tektura

34. **M.23**

Malarstwo

Kasprowicz Maksymilian; Warszawa
 Aresztowanie Marcina Kasprzaka w 1904 roku
 W ciemnym pokoju, w centrum, modelowana światłem postać Kasprzaka ze związanymi rękami. Z lewej żandarm z karabinem, z prawej żandarm w zielonym sznelu trzymający znalezionej "bibułę".

datowanie: 1951
 wymiary: 170x180 cm
 technika, olej
 tworzywo: płótno

35. **M.38**

Malarstwo

Głowacki Zdzisław; Warszawa
 Przywódcy SDKPiL
 Wokół okrągłego stołu sześć postaci. Z prawej R. Luksemburg, z lewej J. Marchlewski.

datowanie: 1952
 wymiary: 140x200 cm
 technika, olej
 tworzywo: płótno

36. **M.59**

Malarstwo

Łubniewicz Albin; Warszawa
 Waryński wśród robotników

datowanie: 1954
 wymiary: 140 x 220 cm
 technika, olej
 tworzywo:

37. **M.61**

Malarstwo

Frydрых Witold, Ziomek-Kowalewska Maria; Warszawa
Dąbrowski na barykadach Komuny Paryskiej.
Ludzie ciągną działo w środku z szablą stoi Jarosław Dąbrowski

datowanie: 1951
wymiary: 172x220 cm
technika, olej
tworzywo: płótno

38. **M.114**

Malarstwo

Kobzdej Aleksander (1920-1972); Warszawa
Dzierżyński w drodze na Syberię
Zaśnieżony step. Z prawej narożnik samotnej chaty i grupa brązowych postaci.

datowanie: 1951
wymiary: 110x210 cm
technika, olej
tworzywo: płótno

39. **M.123**

Malarstwo

Sypniewski Feliks (1830-1902); Warszawa
Powstaniec na koniu
Na czarnym koniu postać powstańca w brązowym płaszczu z kapturem. Mężczyzna w prawej ręce trzyma pistolet.

datowanie: 1876
wymiary: 37,5x28,5 cm
technika, olej
tworzywo: płótno

40. **M.171**

Malarstwo

Bylina Michał (1904-1982); Warszawa
Ucieczka Dzierżyńskiego w przebraniu kupca
Na stepie telega zaprzężona w galopujące konie. Na wozie Dzierżyński, obok woźnica i przykulona postać męska.

datowanie: 1951
wymiary: 78x87 cm
technika, tempera kazeinowa
tworzywo: płótno

41. **M.172**

Malarstwo

Tiunin Konstanty, Masłowski Stanisław (1853-1926); Warszawa
Wiosna 1906 - kopia
Patrol kozacki na koniach w Alejach Ujazdowskich prowadzi dwóch mężczyzn

datowanie: 1964
wymiary: 73x112,5 cm
technika, olej
tworzywo: płótno

42. **M.176**

Malarstwo

Lentz Stanisław (1861-1920) (1863-1920), Tiunin Konstanty; Warszawa
Strajk (kopia)
Trzech stojących robotników. Pierwsze z zaciśniętą pięścią żylastej reki. Za nim robotnik z czapce, trzeci w jasnej koszuli.

datowanie: 1910; kopia 1964
wymiary: 116x73 cm
technika, olej
tworzywo: płótno

43. **M.180**

autor nieznan; Warszawa
Czerkiesi na Rynku Starego Miasta 1905 roku
Dwaj czerkiesi w ciemnozielonych długich płaszczach, w stożkowatych czapkach na koniach. W tle mury warszawskich staromiejskich kamienic.

datowanie: 1905
wymiary: 38,2x46,2 cm
technika, olej
tworzywo: płótno

Malarstwo

44. **M.184**

Bylina Michał; Warszawa
Białystok 1905 rok
Kompozycja przedstawiająca demonstrację w 1905 r. w Białymstoku. Sygnowane i datowane prawy dolny róg "M.Bylina 65"

datowanie: 1965
wymiary: 135x200 cm
technika, tempera kazeinowa
tworzywo: płótno

Malarstwo

45. **M.224**

Kossak Wojciech; nieznane
Kozak - motyw z obrazu "Krwawa Niedziela w Petersburgu"
Kozak na koniu w ujęciu z przodu - koń zwraca głowę w prawo. Kozak, z rozwartymi ustami, trzyma w ręku szablę.

datowanie: 1905
wymiary: 70x57 cm
technika, olej
tworzywo: płótno

Malarstwo

46. **M.252**

Rosen Jan (1854-1936) ?; nieznane (miejsce powstania)
Zsyłka (Pochód)
Kolumna zesłańców, po bokach jadą na koniach żołnierze carscy uzbrojeni w piki.

datowanie: II połowa XIX w.
wymiary: 53x101 cm
technika, olej
tworzywo: płótno

Malarstwo

47. **M.578**

Kaszycka Laurencja; Lublin (miejsce powstania)
Błogosławiony Honorat Koźmiński
Stary mężczyzna w brązowym habicie, w półpostaci, skierowany trzy czwarte na lewo, na neutralnym tle. Obraz w ozdobnej ramie.

datowanie: 1969
wymiary: 106x75,5 cm (w ramie); 87,5x58 cm (w świetle ramy)
technika, olej
tworzywo: płótno

Malarstwo

48. **F-2387**

nieznany; Warszawa

Zbiórka uczestników manifestacji przed pomnikiem Mickiewicza w Warszawie.
Manifestacja ta zakończyła się krwawą masakrą na Pl. Teatralnym.

datowanie: 5.XI.1905
wymiary: 16,7 x 22,7
technika, brom
tworzywo: papier fotograficzny matowy

Fotografie

49. **F-3027**

Baranowski R. w Końskich; Końskie (miejsce powstania)

ROMAN PIEKARSKI "RYDZ" OFIARA WALKI/ O NIEPODLEGŁOŚĆ. UR. DNIA 26/II 1886 R. W KOŃSKICH/ STRACONY W CYTADELI WARSZ. DNIA 3/VI 1909 R. Portret popiersie w owalu otoczony wieńcem laurowym. Z lewej strony Krzyż Walecznych w dziobie orła i gałąź dębu, z prawej - napis ROK 1905 i Polonia z zerwanymi kajdanami na czaszkach i piszczelach ludzkich. W dole szarfa z napisem jak w nagłówku.

datowanie: 1909
wymiary: 14,0 x 9,0 cm
technika, sepia
tworzywo: papier fotograficzny półmatowy

Fotografie

50. **F-3260**

nieznany; nieznane (miejsce powstania)

PIEKARSKI Roman "Rydz" (1886-1909).

Portret w pełnej postaci młodego mężczyzny stojącego z założonymi na piersi rękoma.

datowanie: 1908-1909
wymiary: 13,5 x 8,5 cm
technika, brom
tworzywo: papier fotograficzny jedwabisty

Fotografie

51. **F-9484**

autor nieznany; Warszawa

MANIFESTACJA PATRIOTYCZNA 1905 ROKU W WARSZAWIE.

Tłum ludzi ze sztandarami na Krakowskim Przedmieściu w Warszawie.

datowanie: 1905
wymiary: 8,4 x 13,4 cm
technika, fotografia czarno-biała
tworzywo: papier fotograficzny matowy

Fotografie

52. **F-12528**

autor nieznany; Detroit, Stany Zjednoczone Ameryki Płn.

Członkowie Stowarzyszenia Weteranów z 1905 roku

datowanie: 11.18. 1945
wymiary: 20,2 x 25,2 cm
technika, fotografia czarno-biała
tworzywo: papier fotograficzny matowy

Fotografie

53. **F-14377**

autor nieznan; Warszawa
 Grupa oficerów na Cytadeli w Warszawie
 W tylnym rzędzie grupa stojących oficerów, z przodu na krzesłach siedzą wojskowi wyższej rangi. Brunon Romiszewski siedzi trzeci od lewej. W tle duży Orzeł Biały.

datowanie: 1947
 wymiary: 16,5x22 cm
 technika, fotografia czarno-biała
 tworzywo: papier fotograficzny błysk

Fotografie

54. **F-14419**

autor nieznan; Warszawa
 Grupa wojskowych na terenie Cytadeli
 Grupa 16 osób w mundurach wojskowych. Brunon Romiszewski stoi czwarty od prawej.

datowanie: 1925-1930
 wymiary: 15,5x21,5 cm
 technika, fotografia czarno-biała
 tworzywo: papier fotograficzny błysk

Fotografie

55. **F-14420**

autor nieznan; Warszawa
 Grupa oficerów na terenie Cytadeli
 Oficerowie stoją w rzędzie razem ze swoimi końmi. Po lewej stronie kilku oficerów przy motocyklu.

datowanie: 1925-1930
 wymiary: 15,5x21 cm
 technika, fotografia czarno-biała
 tworzywo: papier fotograficzny błysk

Fotografie

56. **P-28**

J.T.; POLSKA, WYD.S.D.K.P.I.L.
 KASPRZAK MARCIN / Urodzony 6 listopada 1860 r., stracony 8 września 1905 r.
 Portret popiersie.

datowanie: 1900-1918
 wymiary: 14,0 x 9,0
 technika, druk czarny
 tworzywo: karton żółty

Pocztówki

57. **P-63**

Naprzód, Wolski Waclaw; Kraków
 CIENIOM OKRZEŁ/1905 CZEŚĆ MĘCZENNIKOM IDEI. Stefan OKRZEJA.

datowanie: [przed 1918]
 wymiary: 9,0 x 14,0
 technika, druk
 tworzywo: karton

Pocztówki

58. **P-64**

RBL; NAKŁ.STOWARZYSZ.B.WIĘŹNIÓW POLIT.,ODDZ.W ŁODZI
 1905 CZEŚĆ MECZENNIKOM IDEII, Stefan OKRZEJA

datowanie: PO 11.XI.1918
 wymiary: 9,5 x 14,5
 technika, druk jednobarwny
 tworzywo: karton

Pocztówki

59. **P-65**

Pocztówki

nieznany; Polska
MARCIN KASPRZAK/ Ur. 6 listopada 1860 r., stracony 8 września 1905 r.
Portret popiersie.

datowanie: przed-1918
wymiary: 14,0 x 9,0
technika, druk, maszynopis
tworzywo: karton żółty

60. **P-351**

Pocztówki

autor nieznany; Warszawa
Manifestacja patriotyczna 5 listopada w Warszawie.

datowanie: 1905
wymiary: 9 x 14 cm
technika, brom
tworzywo: papier fotograficzny matowy

61. **P-352**

Pocztówki

nieznany; Warszawa (miejsce powstania)
POCHÓD NARODOWY D. 5 LISTOPADA 1905 r. w Warszawie.

datowanie: 5.XI. 1905
wymiary: 9 x 14
technika, fotografia czarno-biała
tworzywo: karton czerwony, papier

62. **P-365**

Pocztówki

Dadd Frank; Polska
ROZPĘDZENIE DEMONSTRACJI 1905 R. NA PLACU TEATRALNYM W
WARSZAWIE.
Z: „The Graphic” 18 XI 1905 nr 1, 877, s. 654-655

datowanie: 1905
wymiary: 9 x 14
technika, fotokopia
tworzywo: papier fotograficzny matowy

63. **P-641**

Pocztówki

Koło Pomocy dla Legionistów Polskich i ich rodzin; Warszawa Cytadela
Brama Stracenców (Iwanowska)
Brama w Cytadeli Warszawskiej.

datowanie: przed 1918
wymiary: 8,8 x 13,9
technika, druk czarny
tworzywo: karton

64. **P-777**

Pocztówki

nieznany; nieznane
1905 CZEŚĆ MĘCZENNIKOM IDEI. Stefan OKRZEJA.

datowanie: [1905]
wymiary: 8,6 x 13,9
technika, druk
tworzywo: karton

65. **P-821**

Pocztówki

nieznane
1905 CZEŚĆ MĘCZENNIKOM IDEI. Stefan OKRZEJA.

datowanie: [1905-1907]
wymiary: 9,1 x 14,1
technika, druk czarny
tworzywo: karton

66. **P-848**

Pocztówki

Kamiński J., Nasza Sprawa; Warszawa
MARCIN KASPRZAK/ Po 20-letniej pracy w szeregach socjaldemokracji zginął na szu-/bienicy z rąk władzy carskiej d. 8 września 1905 roku z okrzykiem :/"Niech żyje sprawa robotnicza"/ "Niech żyje Socjaldemokracja".

datowanie: 1916
wymiary: 8,9 x 14,1
technika, druk czarny
tworzywo: karton

67. **P-869**

Pocztówki

nieznany; Polska
KREW NASZĄ DŁUGO LEJĄ KATY./ WCIAŻ PŁYNĄ LUDU GORZKIE
ŁZY./NADEJDZIE JEDNAK DZIEŃ ZAPŁATY./ SĘDZIAMI BĘDZIEM WTEDY MY!
Pocztówka wydana dla uczczenia śmierci Marcina Kasprzaka.
Pocztówka wydana dla uczczenia śmierci Marcina Kasprzaka.

datowanie: [1905]
wymiary: 8,5 x 13,9
technika, fotokopia
tworzywo: papier fotograficzny

68. **P-870**

Pocztówki

nieznany; Polska
1905 CZEŚĆ MĘCZENNIKOM IDEI.

datowanie: [1905]
wymiary: 9,0 x 14,3
technika, druk czarny
tworzywo: karton

69. **P-871**

Pocztówki

Dadd Frank; Warszawa (miejsce powstania)
Rozpędzenie manifestacji na pl. Teatralnym w Warszawie, 5 listopada 1905 r.

datowanie: 1905
wymiary: 8,8 x 13,5
technika, sepia, fotokopia
tworzywo: papier matowy

70. **P-875**

autor niezany; Warszawa
POCHÓD NARODOWY 5 GO LISTOPADA 1905 ROKU.

datowanie: 1905
wymiary: 8,7 x 13,8
technika, druk czarny
tworzywo: karton

Pocztówki

71. **P-876**

nieznany; Warszawa (miejsce powstania)
Wielki Pochód Narodowy d. 5 Listopada 1905 r.

datowanie: 1905
wymiary: 8,4 x 13,4
technika, druk czarny
tworzywo: karton

Pocztówki

72. **P-877**

nieznany; Warszawa
Pochód Narodowy d. 5 listopada 1905 r. w Warszawie przed pomnikiem A. Mickiewicza na Krakowskim Przedmieściu.

datowanie: po 1905
wymiary: 8,4 x 13,4
technika, druk
tworzywo: karton

Pocztówki

73. **P-929**

Referat Oświaty I. Dyonu Żandarmerii; Warszawa
Miejsce straceń w Cytadeli Warszawskiej
Szubienica i drzewo kasztanowca, gdzie wykonywano wyroki śmierci w czasie zaboru rosyjskiego i okupacji niemieckiej w latach 1915-1918.

datowanie: po 1918
wymiary: 10,4 x 14,2
technika, druk czarny
tworzywo: karton

Pocztówki

74. **P-1176**

nieznany; Warszawa
Wyświęcenie krzyża na stokach Cytadeli Warszawskiej w 52. rocznicę stracenia Rządu Narodowego 5.VIII.1916

datowanie: przed 11.XI.1918
wymiary: 13,9 x 9,1 cm
technika, druk
tworzywo: papier

Pocztówki

75. **P-1292**

RBL; NAKŁ. STOWARZYSZ. B. WIĘŹNIÓW POLIT., ODDZ. W ŁÓDZI
1905 CZEŚĆ MECZENNIKOM IDEII, Stefan OKRZEJA

datowanie: PO 11.XI.1918
wymiary: 9,5 x 14,5
technika, druk jednobarwny
tworzywo: karton

Pocztówki

76. **P-1317**

Pocztówki

nieznany; nieznanie
POCHÓD NARODOWY D 5 LISTOPADA 1905 R.

datowanie: 5.XI.1905-11.XI.1918
wymiary: 8,5 x 13,5
technika,
tworzywo:

77. **P-1320**

Pocztówki

Reuger St., Zakł. Graf. Kozińskich; Warszawa
Cytadela Warszawska. Miejsce straceń
Szubienica z czasów Moskali i "kasztan rozstrzelania" z okresu okupacji niemieckiej. Na
odwrocie: dochód na odnowienie kościoła w Cytadeli.
Na odwrocie: dochód na odnowienie kościoła w cytadeli.

datowanie: 1925-1930
wymiary: 9,3 x 14,4 cm
technika,
tworzywo: karton

78. **P-1485**

Pocztówki

Naprzód; Lwów (miejsce powstania)
Strejk powszechny we Lwowie dnia 22 listopada 1905.
Zgromadzenie przed teatrem miejskim.

datowanie: 1905
wymiary: 9,0 x 13,8 cm
technika,
tworzywo: karton

79. **P-1486**

Pocztówki

Naprzód; Kraków
Chustka kobiety przestrzelonej kulą karabinową (...) w czasie demonstracji, w dniu 1 Maja
1905 roku.
Ilustrowane karty koresp. "Naprzodu" Nr.43.

datowanie: 1905
wymiary: 14,0 x (8,9 x2) cm
technika,
tworzywo: karton

80. **P-1934**

Pocztówki

Mieczkowski J.; Warszawa
Pochód Narodowy 5.Listopada 1905 r. w Warszawie przed pomnikiem Adama
Mickiewicza na Krakowskim Przedmieściu.

datowanie: [1905]
wymiary: 8,7 x 13,8
technika,
tworzywo: papier fotograficzny

81. **P-3412**

Pocztówki

Koło Pomocy dla Legionistów Polskich i ich rodzin; Warszawa (miejsce powstania)
Brama Stracenców (Iwanowska)
Brama w Cytadeli Warszawskiej.

datowanie: [po 1915]
wymiary: 9,0 x 14,0 cm
technika, druk czarny
tworzywo: karton

82. **P-4178**

Pocztówki

Naprzód; Kraków
Strejk powszechny w Krakowie dnia 28. listopada 1905./Pochód demonstracyjny u wylotu ulicy Karmelickiej.
Tłum mężczyzn na całej szerokości ulicy. Nad głowami widoczne transparenty i flagi.

datowanie: 1905
wymiary: 14,0 x 9,0 cm
technika, druk jednobarwny
tworzywo: karton

83. **P-4226**

Pocztówki

Krzyżanowski Kazimierz; nieznane
ŁZY/ OSIEROCONYCH/ MATEK/1905
Fotokopia obrazka alegorycznego.

datowanie: 1905
wymiary: 13,8 x 9,0 cm
technika, sepia
tworzywo: papier fotograficzny matowy

84. **P-4745**

Pocztówki

Krzyżanowski Kazimierz; Warszawa
Warszawa - Krew poległych braci.

datowanie: 1905
wymiary: 14,0 x 8,9 cm
technika, fotografia koloryzowana
tworzywo: karton

85. **Mak.38**

Realia

autor nieznany (oryginału), Właźnik Zofia; Cytadela Warszawska ?
Mundur powstańca z 1863 r.
Mundur powstańca 1863 r. składający się z szarej świtki zapinanej na czarne guziki oraz szarych spodni.

datowanie: 1963 (kopia), [1863 oryginał],
wymiary:
technika, szycie
tworzywo: wełna szara

86. **Mak.40**

Realia

autor nieznany (oryginału), Właźnik Zofia; Cytadela Warszawska ?
Kapota zesłańca
Kapota zesłańca składająca się z wciętej w pasie sukmany z brązowego wełnianego samodziału i z tegoż materiału kaptura.

datowanie: 1963 (kopia), [1863 oryginał]
wymiary:
technika, szycie
tworzywo: samodział wełniany (brązowy)

87. **Mak.479**

Archiwalia

Umińska Wanda (1841-1926); Warszawa (miejsce powstania)
 Fragment pamiętnika Wandy Umińskiej
 Swoją pamiętnik pt. "Wspomnienia Babki z 1863 roku" spisywała w 2 poł. XIX w. Treść fragmentu dotyczy ostatnich chwil życia członków Rządu Narodowego w dniu 4 sierpnia.

datowanie: po 1863 roku
 wymiary: 21 x 17 cm
 technika, rękopis
 tworzywo: papier

88. **Mak.482**

Archiwalia

Prendowska Jadwiga; Warszawa (miejsce powstania)
 Fragment pamiętnika "Moje wspomnienia"
 Fragment pamiętnika Jadwigi Prendowskiej (dwie strony). Treść fragmentu dotyczy pobytu Prendowskiej w więzieniu X Pawilonu Cytadeli Warszawskiej.

datowanie: 1863
 wymiary: 21,5 x 18 cm
 technika, rękopis, atrament
 tworzywo: papier

89. **Rp.28/16**

Reprodukcje

Sopoćko Konstancy Maria, WAG, RSW "Prasa"; Warszawa
 Dzierżyński w celi X Pawilonu Cytadeli Warszawskiej pisze "Pamiętnik więźnia" - 1908-1909 rok.
 Dzierżyński w celi X Pawilonu Cytadeli Warszawskiej. Z teki Feliks Dzierżyński.

datowanie: 1951
 wymiary: 25x35 cm
 technika, offset
 tworzywo: karton

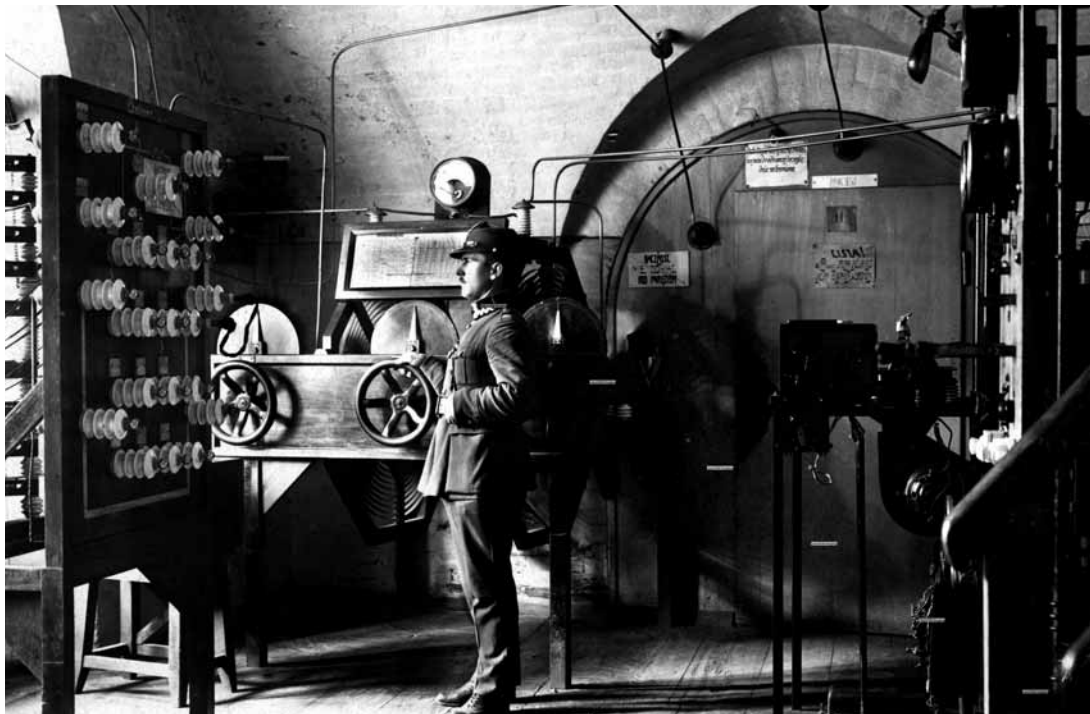

Na stokach Cytadeli. Egzekucja Aleksandra Rylla i Jana Rzońcy, skazanych na śmierć za zamach na margrabiego A. Wielopolskiego, MN sygn. F-3171

**Katalog reprodukcji z Narodowego Archiwum Cyfrowego,
Biblioteki Narodowej, Biblioteki Jagiellońskiej
i Wojewódzkiej Biblioteki Cyfrowej w Lublinie**

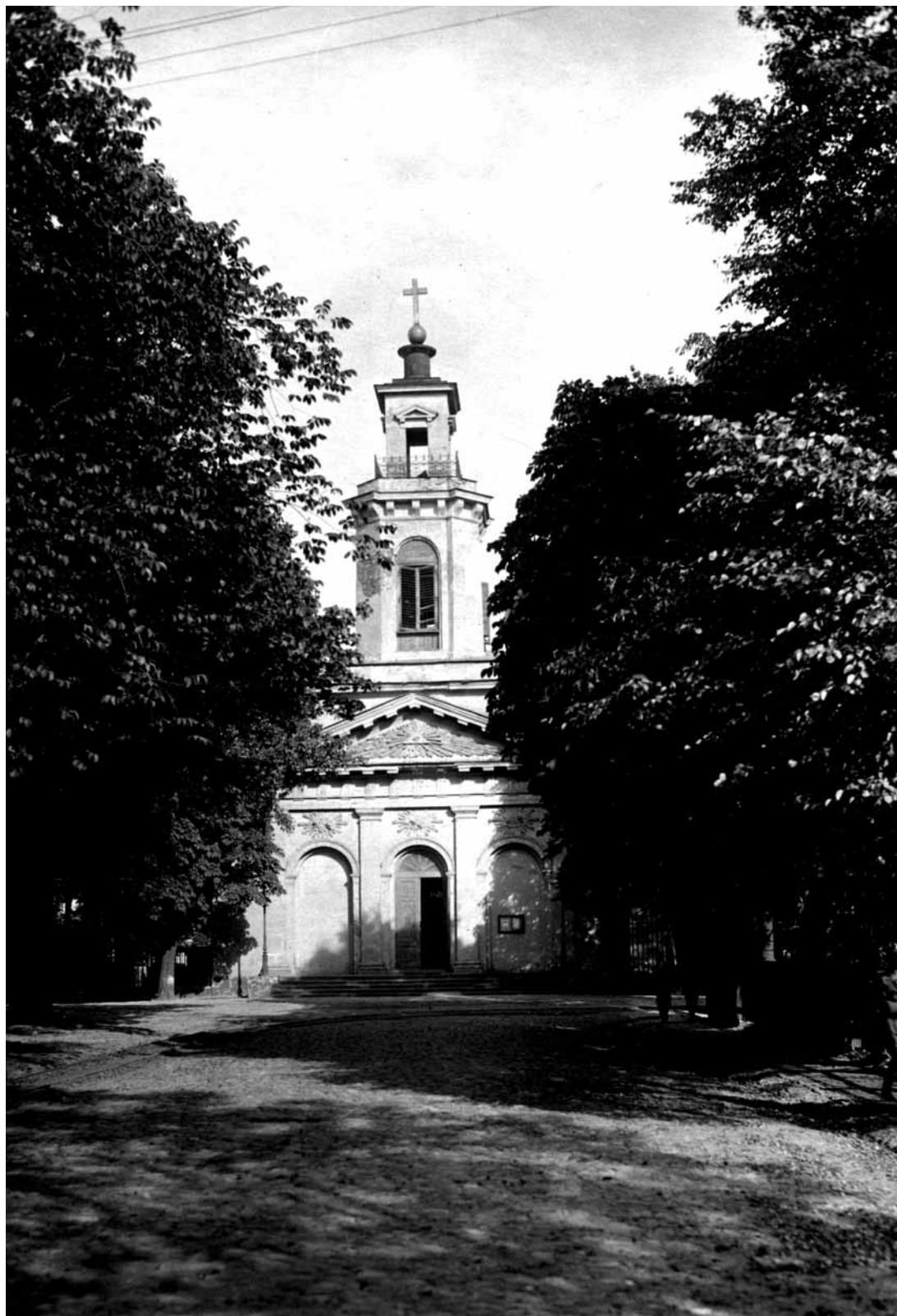
1. Warszawa. Cytadela. Widok tunelu łączącego Cytadelę z fortem Włodzimierza. NAC 1-U-7183-1

2. Centralna stacja radiotelegraficzna w Warszawie. Wnętrze Centralnej Stacji Radiotelegraficznej na Cytadeli w Warszawie. 1918 – 1920, NAC 1-W-1679

3. Kierownik szkoły podoficerskiej 30 pp kapitan Sosnkowski przesłuchuje ранego Władysława Czapskiego, ofiarę wybuchu granatu. 1924-08-20. Autor: Fuks Marian, NAC 1-W-763

4. Cytadela Warszawska. Widok kościółka rzymsko-katolickiego. 1926-09, NAC 1-U-7171-12

5. Warszawa. Park im. Romualda Traugutta na stokach Cytadeli. Widoczna rzeźba Wacława Szymanowskiego „Macierzyństwo”. 1926-09, NAC I-U-7398-1

6. Widok zewnętrzny X pawilonu. 1926-09 NAC 1-U-7171-5

7. Cytadela Warszawska. Wejście do X pawilonu, pozostałość po wrotach. Obok dom głównego klucznika. 1926-09, NAC 1-U-7171-4

8. Uroczystości w Warszawie w 62 rocznicę śmierci Romualda Traugutta. Uczestnicy uroczystości z wieńcem na stokach Cytadeli Warszawskiej, w miejscu stracenia Romualda Traugutta. 1926-08-05. NAC 1-P-3503

9. Widok Bramy Straceń. 1926-09, NAC 1-U-7171-8

10. Cytadela Warszawska. Widok krzyża na miejscu straceń. 1926-09, NAC 1-U-7171-9

11. Cytadela Warszawska. Widok rosyjskiej karetki więziennej. 1926-09, NAC 1-U-7171-13

12. Cytadela Warszawska. Widok murów fortecznych. 1926-09, NAC 1-U-7171-14

13. Widok muru więziennego, miejsca grzebania straconych. 1926-09, NAC 1-U-7171-15

14. Warszawa. Cytadela. Widok szubienicy moskiewskiej przy Bramie Okrzei. NAC 1-U-7176

15. Cytadela Warszawska. Widok drzewa pod którym rozstrzeliwano skazańców. 1926-09, NAC I-U-7171-10

16. Warszawa. Cytadela. Tablica pamiątkowa ku czci członków partii „Proletariat”: Stanisława Kunickiego, Piotra Bardowskiego, Michała Ossowskiego i Jana Pietrusińskiego umieszczona na murze podwórza Cytadeli. 1926-03, NAC 1-U-7182

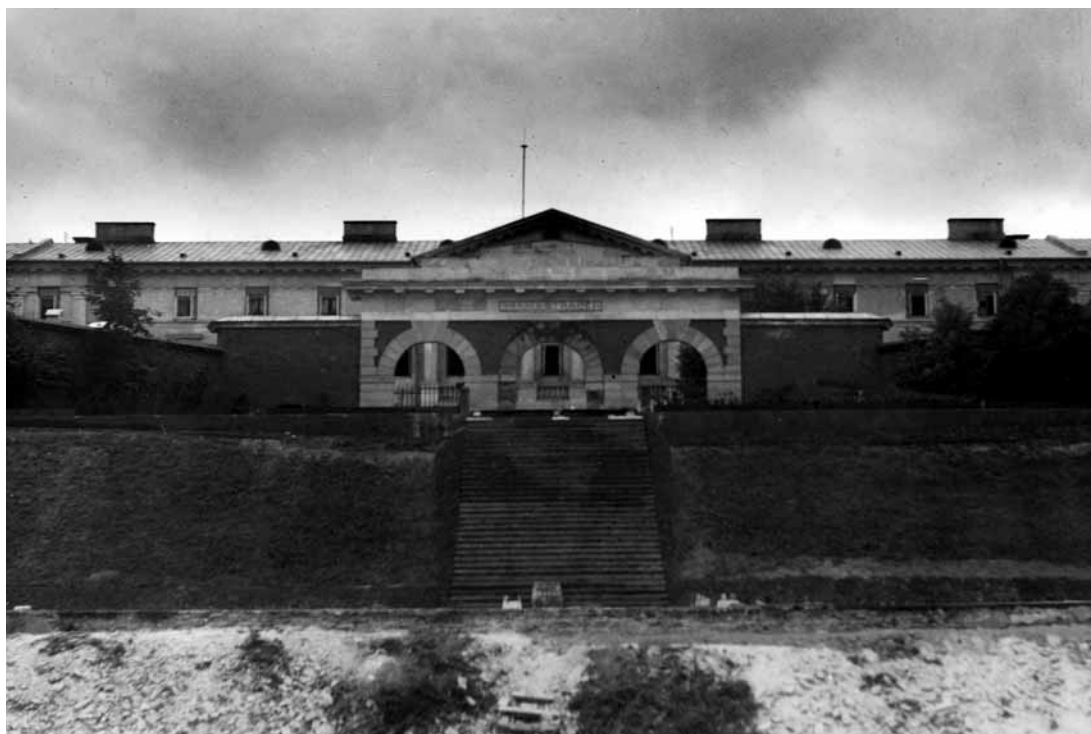
17. Widok z miejsca straceń w kierunku Wisły. Widoczne mury Cytadeli i groby skazańców. Widoczny most kolejowy. 1926-09, NAC 1-U-7171-11

18. Cytadela w Warszawie. Widok Bramy Straceń. 1926-09, NAC 1-U-7171-7

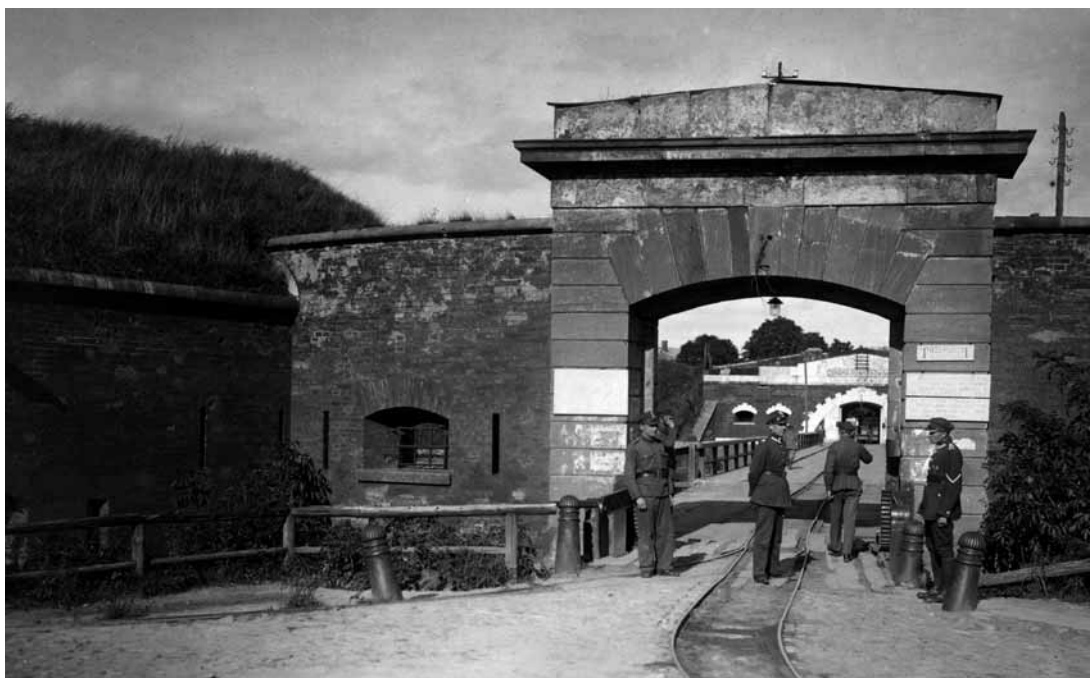
19. Widok bramy głównej i budki strażniczej. 1926-09, NAC 1-U-7171-2

20. Warszawa. Cytadela. Widok Wzgórza i Bramy Straceń. NAC 1-U-7177

21. Cytadela Warszawska. Widok z Bramy Powązkowskiej w kierunku bramy głównej. 1926-09, NAC 1-U-7171-3

22. Widok bramy i mostu zwodzonego do cytadeli. W tle widoczne obwarowania wewnętrzne i Brama Powązkowska. Przy bramie budka strażnicza. 1926-09, NAC 1-U-7171-1

23. Formowanie się na moście Poniatowskiego pochodu wyruszającego do Cytadeli Warszawskiej, miejsca stracenia Romualda Traugutta. 1929-08-06, NAC 1-P-3504

24. Uroczystości w Warszawie w 26 rocznicę stracenia działacza niepodległościowego i socjalistycznego Stefana Okrzei. Uczestnicy uroczystości z wieńcami w drodze do cytadeli warszawskiej miejsca stracenia Stefana Okrzei. 1931-07-25. NAC 1-P-3484

25. Wręczenie proporca 8 kompanii 30 Pułku Strzelców Kaniowskich za zdobycie I miejsca w zawodach strzeleckich 10 Dywizji Piechoty. Gen. Józef Olszyna-Wilczyński przyjmuje defiladę na terenie Cytadeli. Widoczny zaprzęg artyleryjski z 75 mm armatą połową wz. 1902/26. 1932-03-05
Warszawa, Autor: Jan Biniek, NAC 1-W-1214-5

26. Zakończenie kursu szkoły podoficerskiej w 21 pułku piechoty w Warszawie. Defilada podoficerów na terenie Cytadeli. 1933-04, NAC 1-W-1202-1

27. Zakończenie kursu szkoły podoficerskiej w 21 pułku piechoty w Warszawie. Dowódca 21 pułku piechoty płk Edward Dojan-Surówka wręcza najlepszemu strzelcowi kursu zegarek. Z prawej strony widoczny kierownik kursu mjr Kazimierz Kierkowski. 1933-04, NAC 1-W-1202-2

28. Zakończenie kursu szkoły podoficerskiej w 21 pułku piechoty w Warszawie. Pułkownikowa Dojan-Surówkowa wręcza nagrodę prymusowi kursu. Widoczni także płk Edward Dojan-Surówka i mjr Kazimierz Kierkowski. 1933-04, NAC 1-W-1202-3

29. XII Zjazd Związku Legionistów Polskich. Prezydent Ignacy Mościcki otrzymuje krzyż do pocałowania z rąk ks. biskupa Józefa Gawliny. Z tyłu zastępca szefa Protokołu Dyplomatycznego Rajnold Przeździecki. 1933-08-05 – 1933-08-06, NAC 1-P-1608-11

30. XII Zjazd Związku Legionistów Polskich. Msza polowa przy krzyżu Traugutta na Cytadeli, odprawiona przez ks. biskupa Józefa Gawlinę. 1933-08-05 – 1933-08-06, NAC 1-P-1608-10

31. XII Zjazd Związku Legionistów Polskich. Składanie wieńca pod krzyżem Traugutta. Widoczni m.in. weterani Powstania Styczniowego: Wandali Mamert (2. z lewej) i Wiktor Malewski (3. z lewej). 1933-08-05 – 1933-08-06, NAC 1-P-1608-17

32. XII Zjazd Związku Legionistów Polskich. Ogólny widok uroczystości pod krzyżem Traugutta. 1933-08-05 – 1933-08-06, NAC 1-P-1608-14

33. Składanie wieńców na stokach Cytadeli Warszawskiej, w miejscu stracenia Romualda Traugutta.
1933-08, NAC 1-P-3505

34. XII Zjazd Związku Legionistów Polskich. Msza polowa na stokach Cytadeli. Widoczni m.in.: prezydent RP Ignacy Mościcki (na pierwszym planie, klęczy przed fotelem), adiutant prezydenta RP, kpt. Zygmunt Gużewski (klęczy za fotelem), gen. Tadeusz Kasprzycki (na prawo za prezydentem RP). 1933-08-05, NAC 1-P-1608-9

35. Prezydent RP Ignacy Mościcki przed sztandarami legionowymi i powstańczymi pod krzyżem Trautgutta. Widoczni także m.in.: szef Gabinetu Wojskowego Prezydenta RP, gen. Felicjan Sławoj Składkowski (2. z lewej), płk Jan Głogowski (na prawo za prezydentem RP), adiutant prezydenta RP, kpt. Zygmunt Gużewski (na lewo za prezydentem), mjr Kazimierz Jurgielewicz (za kpt. Gużewskim). 1933-08-05 - 1933-08-06. NAC 1-P-1608-13

36. Hołd straconym na stokach Cytadeli w Warszawie – uroczystość zorganizowana przez Stowarzyszenie byłych Więźniów Politycznych i Polską Partię Socjalistyczną – dawną Frakcję Rewolucyjną. Grupa uczestników uroczystości ze sztandarami i proporcami przed Bramą Straceń.

1933-11-01, NAC 1-P-3533-1

37. Składanie wieńców na miejscu straceń. 1933-11-01, NAC 1-P-3533-4

38. Hołd straconym na stokach Cytadeli w Warszawie – uroczystość zorganizowana przez Stowarzyszenie byłych Więźniów Politycznych i Polską Partię Socjalistyczną – dawną Frakcję Rewolucyjną. Pochód przed szubienicą na stokach Cytadeli Warszawskiej. W głębi widoczny most przy Cytadeli. 1933-11-01, NAC 1-P-3533-3

39. Warszawa. Cytadela. X Pawilon. Widok zewnętrzny. 1934-03, NAC 1-U-7172-2

40. Warszawa. Cytadela. X Pawilon. Widok zewnętrzny. 1934-03, NAC 1-U-7172-1

41. X Pawilon Cytadeli w Warszawie. Widok celi Józefa Piłsudskiego. NAC 1-U-7173-1

42. Widok celi Józefa Piłsudskiego z wmurowaną tablicą pamiątkową. NAC 1-U-7174

43. Wnętrze celi Józefa Piłsudskiego. 1926-09, NAC 1-U-7171-6

44. III walny zjazd Stowarzyszenia „Rodzina Policyjna” w Warszawie. Składanie wieńca na cmentarzu skazańców w Cytadeli. 1934-05-24 – 1934-05-25, NAC 1-B-210-3

45. Ogólnopolski zjazd podoficerów w Warszawie. Widok na salę zjazdu w świetlicy 21 Warszawskiego Pułku Piechoty „Dzieci Warszawy w Cytadeli Warszawskiej. Przewodniczył st. sierżant St. Wojnicki. 1935-01-12, NAC 1-W-1013

46. Tydzień Polskiego Białego Krzyża w Warszawie. Wnętrze świetlicy żołnierskiej w Cytadeli Warszawskiej, zorganizowanej przez Polski Biały Krzyż, w ramach akcji zwalczania analfabetyzmu. 1935-11-05, NAC 1-W-2128

47. Warszawa. Cytadela. Wydobywanie trumien ze szkieletami, odnalezionymi przy Bramie Straceń podczas niwelacji terenu. 1935-03, NAC 1-U-7178-1

48. Warszawa. Cytadela. Widok trumien ze szkieletami, odnalezionymi przy Bramie Straceń podczas niwelacji terenu. 1935-03, NAC 1-U-7178-2

49. Kurs oświatowy Polskiego Białego Krzyża. Grupa uczestniczek kursu i wojskowi przed Bramą Białą, Cytadeli Warszawskiej. 1936, Autor: Witczak-Witaczyński Narcyz, Zespół: Archiwum fotograficzne Narcyza Witczaka-Witaczyńskiego, NAC 107-799-4

50. Kurs oświatowy Polskiego Białego Krzyża. Grupa uczestniczek kursu i oficerowie przed X Pawilonem Cytadeli Warszawskiej. 1936, Autor: Witczak-Witaczyński Narcyz, NAC 107-799-3

51. Kurs oświatowy Polskiego Białego Krzyża. Grupa uczestniczek kursu i oficerowie przed Bramą Straceń Cytadeli Warszawskiej. 1936, Autor: Witczak-Witaczyński Narcyz, Zespół: Archiwum fotograficzne Narcyza Witczaka-Witaczyńskiego, NAC 107-799-6

52. Kurs oświatowy Polskiego Białego Krzyża. Grupa uczestniczek kursu i kawalerzyści przy koniach na majdanie Cytadeli Warszawskiej. 1936, Autor: Witczak-Witaczyński Narcyz
Zespół: Archiwum fotograficzne Narcyza Witczaka-Witaczyńskiego, NAC 107-799-5

53. Święto 30 Pułku Strzelców Kaniowskich w Warszawie. Defilada na terenie Cytadeli.
1938-06, NAC 1-W-1211-5

54. Wręczenie proporca 8 kompanii 30 Pułku Strzelców Kaniowskich za zdobycie I miejsca w zawodach strzeleckich 10 Dywizji Piechoty. Gen. Józef Olszyna-Wilczyński przyjmuje defiladę na terenie Cytadeli.
Autor: Binek Jan, NAC 1-W-1214-4

55. Uroczystości związane z obchodami rocznicy przybycia do kraju 4 Dywizji Strzelców gen. Lucjana Żeligowskiego. Dowódca 30 Pułku Strzelców Kaniowskich płk January Konstanty Grzędzinski (z lewej) składa życzenia gen. w stanie spoczynku Lucjanowi Żeligowskiemu na dziedzińcu koszar pułku w Cytadeli Warszawskiej. 1937-06-20, NAC 1-P-1587-2

56. Święto 30 Pułku Strzelców Kaniowskich w Warszawie. Defilada na terenie Cytadeli. 1938-06, NAC 1-W-1211-4

57. Przekazanie Warszawskiej Brygadzie Obrony Narodowej 4 samochodów terenowych „Łazik” i samochodu półciężarowego, ufundowanych przez Towarzystwo Przyjaciół Warszawskiej Brygady Obrony Narodowej. 1938-11, NAC 1-W-3086-2

58. Przekazanie Warszawskiej Brygadzie Obrony Narodowej 4 samochodów terenowych „Łazik” i samochodu półciężarowego, ufundowanych przez Towarzystwo Przyjaciół Warszawskiej Brygady Obrony Narodowej. Drugi z prawej S. Rapp przekazuje samochody dowódcy Brygady. 1938-11, NAC 1-W-3086-1

59. Przekazanie Warszawskiej Brygadzie Obrony Narodowej 4 samochodów terenowych „Łazik” i samochodu półciężarowego, ufundowanych przez Towarzystwo Przyjaciół Warszawskiej Brygady Obrony Narodowej. 1938-11, Warszawa, Sygnatura: 1-W-3086-3

60. Uroczystości w Warszawie w 75 rocznicę śmierci Romualda Traugutta. Uczestnicy uroczystości podczas składanie wieńca na stokach Cytadeli Warszawskiej, w miejscu stracenia Romualda Traugutta. 1939-08-05, NAC 1-P-3506-2

61. Przekazanie pochodni zapalanej w celi Józefa Piłsudskiego w cytadeli warszawskiej patrolowi sztafetowemu udajądemu się na zjazd legionistów do Krakowa. 1939-08-04, NAC 1-P-1612-1

62. Sztafety strzeleckie na zjazd legionistów w Krakowie na trasie przez Warszawę. Wymarsz do Krakowa sztafety strzeleckiej z pochodnią zapaloną w celi Józefa Piłsudskiego w cytadeli warszawskiej. 1939-08-04, NAC 1-P-1612-2

63. Składanie wieńca na stokach Cytadeli Warszawskiej, w miejscu stracenia Romualda Traugutta.
Data wydarzenia: 1939-08-05, NAC 1-P-3506-1

64. Warszawa. Cytadela. Widok grobów bohaterów skazanych za wolność. Autor: Leon Jarumski, NAC 1-U-7181

65. Warszawa. Cytadela. Widok miejsca straceń. Zakład fotograficzny: Autor: Leon Jarumski, NAC 1-U-7179-1

66. Warszawa. Cytadela. Widok grobów Henryka Rutkowskiego i Władysława Kniewskiego. Zakład fotograficzny: Autor: Leon Jarumski, NAC 1-U-7179-4

67. Warszawa. Cytadela. Widok miejsca straceń. Autor: Leon Jarumski, NAC 1-U-7179-2

68. Warszawa. Cytadela. Widok grobów Henryka Rutkowskiego i Władysława Kniewskiego.
Autor: Leon Jarumski, NAC 1-U-7179-3

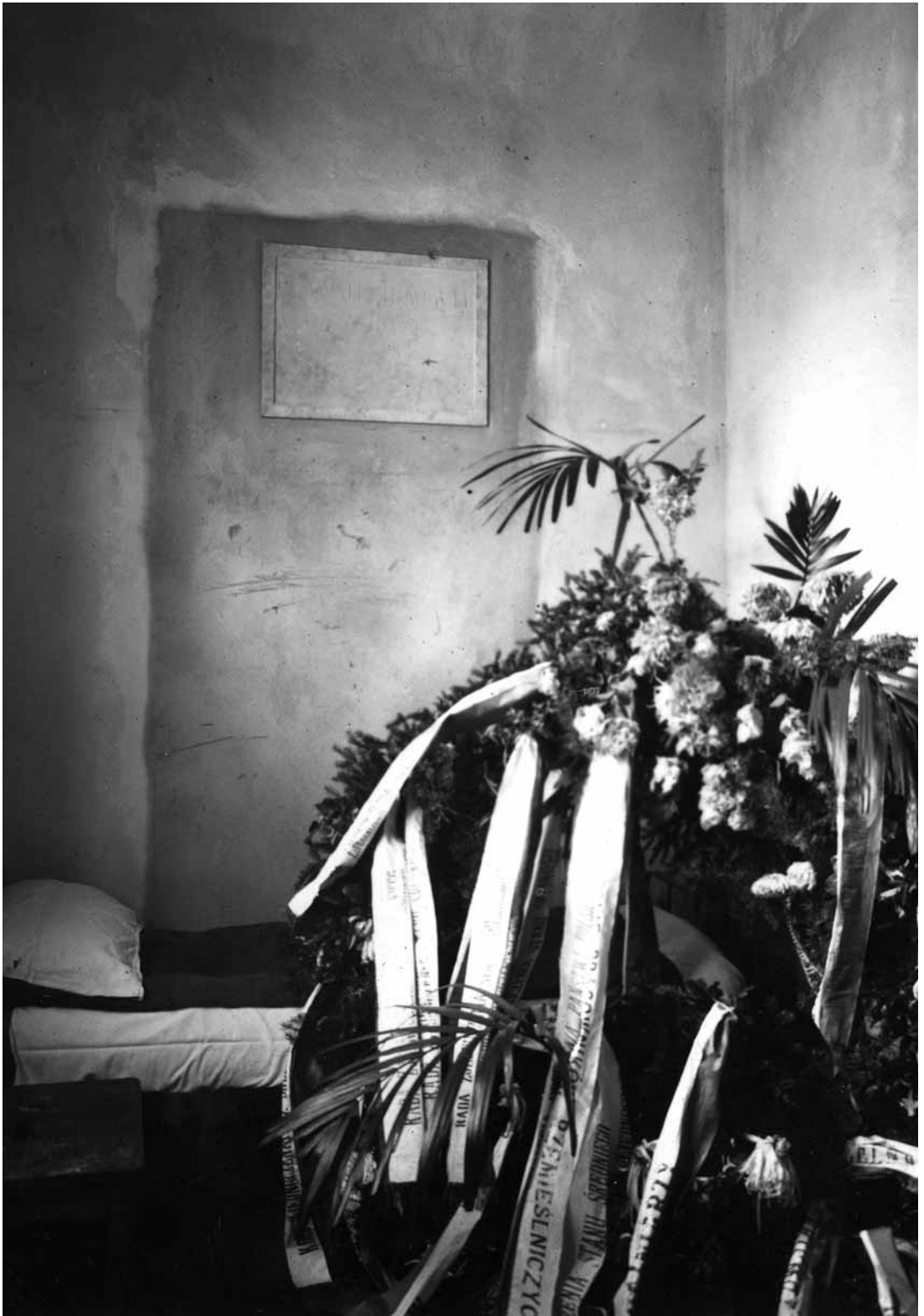
69. Warszawa. Cytadela. Widok szopy, w której skazańcy spędzali ostatnie chwile życia. NAC 1-U-7180-1

70. Warszawa. Cytadela. Widok bramy Okrzei. NAC 1-U-7175

71. X Pawilon Cytadeli w Warszawie. Widok celi Stefana Okrzei z wmurowaną tablicą pamiątkową. Warszawa, NAC I-U-7173-3

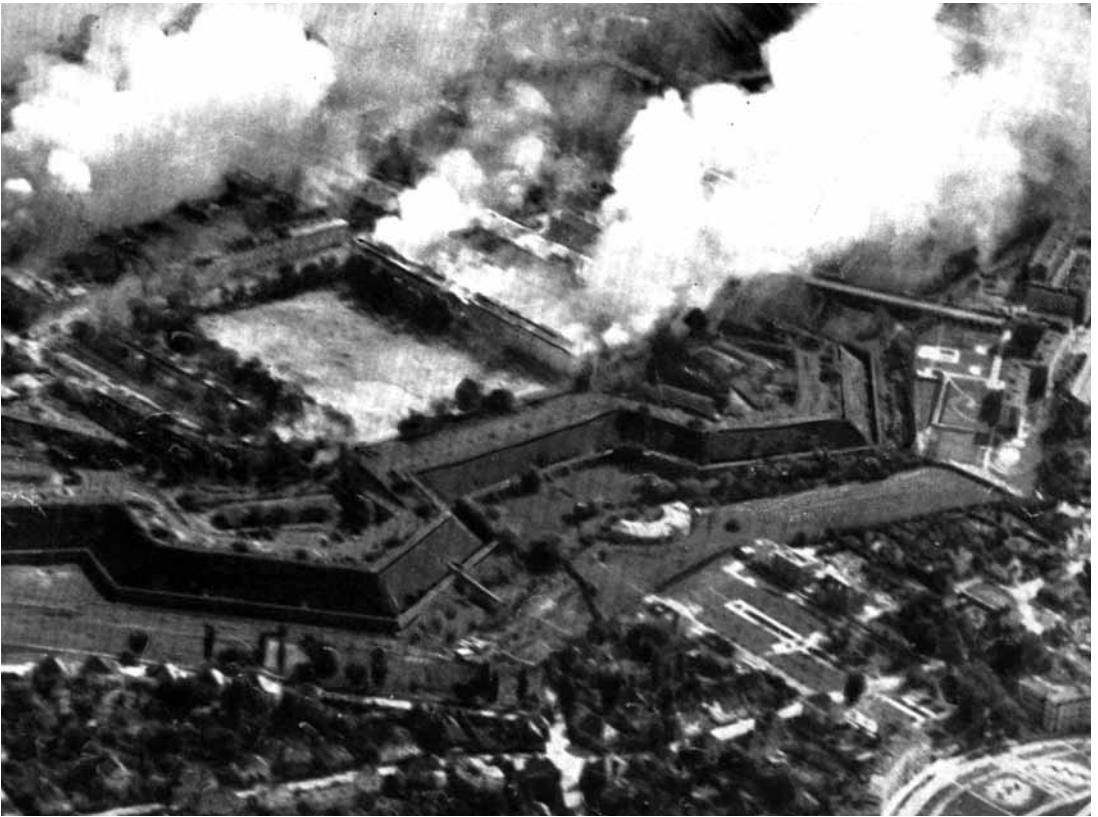

72. X Pawilon Cytadeli w Warszawie. Widok celi Romualda Traugutta, dyktatora powstania styczniowego, z wmurowaną tablicą pamiątkową. NAC 1-U-7173-2

73. Warszawa. Cytadela. Widok szubienicy moskiewskiej. NAC 1-U-7180-2

74. Bombardowanie warszawskiej Cytadeli. Widoczny także fragment pl. Inwalidów. Fotografia lotnicza. Niemiecki oryginalny opis: bombardowanie Twierdzy Modlin. 1939-09-17, NAC 2-78

75. Nowe Miasto w Warszawie. Widok z fortów Cytadeli. W tle widoczne m.in. wieża kościoła Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny i kopuła kościoła Wizytek. 1910 – 1939, NAC 1-U-6590

76. Gubernator Hans Frank w towarzystwie niemieckich oficerów ogląda zniszczenia wojenne Cytadeli.
1940-04 Zakład fotograficzny: Otto Rosner, NAC 2-3040

77. Widok Warszawy - zdjęcie lotnicze Żoliborza. Widoczny pl. Inwalidów, Cytadela.
1946, Autor: Żdżarski Waclaw, NAC 13-23

78. Vogel, Zygmunt (1764-1826), ok. 1830, Widok Warszawy, litografia, BN G.867/Sz.

79. Eines der Forts in Warschau współautor:Kühlewindt, Alfred (1870-1945) 1915, adres wydawniczy: Berlin: Pudal-Verlag, 1915 ([miejsce nieznanne: drukarz nieznanany, pocztówka BN DŹS XII 8b/p.19/85

Socjaldemokracja Królestwa Polskiego i Litwy.

**ROBOTNICY! Dziś o świcie na
stokach cytadeli warszawskiej stracony
został Marcin Kasprzak.**

Jak walczył, tak zginął ten prosty robotnik polski—zginął jak żołnierz rewolucji, jak bohater polskiej klasy robotniczej.

Towarzysze! Klasa robotnicza nie opłakuje swych bohaterów, lecz idzie w ich ślady i—walczy! Nie przybiera żałoby, lecz gotuje się do nowych czynów i nowych bohaterstw!

Stawiając Kasprzakowi szubienicę—pierwszą w kraju naszym szubienicę po ogłoszeniu Dumy Państwowej—zbrodniczy rząd carski rzuca klasie robotniczej krwawe wyzwanie.

To wyzwanie zbrodniczego rządu klasa robotnicza przyjmuje i odpowiada—zdwojoną energią walki!

Odpowiedzią na szubienice konstytucji carskiej będzie powszechny strejk robotniczy w poniedziałek 11 września.

Robotnicy! Czyż możecie pozostawić bez odpowiedzi śmierć Kasprzaka?

Do strejku powszechnego w poniedziałek!

Niech żyje Rewolucja!

**Komitet Warszawski
Socjaldemokracji Królestwa Polskiego i Litwy,
Warszawa, 8 września 1905 r.**

Polska Partja Socjalistyczna

30 lat temu, 28 stycznia 1886, stracono w cytadeli warszawskiej z wyroku sądów carskich: Kunickiego, Pietrusińskiego, Bardowskiego i Ossowskiego, czterech bojowników sprawy robotniczej, którzy pierwsi w Polsce ponieśli śmierć za wyzwolenie proletariatu, za socjalizm. Tą dziką karnością, jnk i skazaniem na katorgę, czy osiedlenie kilkunastu innych członków „Proletariatu“ chciał Carat rozbić pierwszą w naszym kraju rewolucyjną organizację robotniczą, zamierzał rzucić postrach na szerokie masy i zdusić kielkujące wśród nich ziarno idei socjalistycznej.

Łudził się Carat! Żadna moc, ni przemoc nie mogą zgnieść tego, co jest skutkiem ustroju kapitalistycznego, wyzysku ekonomicznego i ucisku politycznego, z ustrojem tym związanych, — co było i jest wynikiem tych strasznych warunków istnienia, w których do dziś żyje polska klasa robotnicza.

Posiew rzucony ofiarną ręką „proletarijczyków“ nie zamarł. Żył w podziemiach, z roku na rok się rozwijał, przebijal się na powierzchnię, aż potężnie wybujał w r. 1905.

11 lat temu, w pierwszych dniach lutego, proletarijat Warszawy i Łodzi, Częstochowy i Zagłębia, całego Królestwa Polskiego wystąpił masowo przeciw rządowi carskiemu, przeciw całemu ówczesnemu rzeczy porządkowi. Przez strajk powszechny protestowała polska klasa robotnicza przeciw krwawej łaźni, którą Car sprawił 22 stycznia bezbronnym robotnikom petersburskim, rozpoczęła jawną, masową walkę z systemem rządów carskich i wyzyskiem kapitalistycznym.

Zwycięski chwilowo ruch rewolucyjny proletariatu Polski, Rosji, Litwy, Kaukazu i innych krajów, skutych wspólną obrozą Caratu, złamany został później przez przemoc rządową i kontrrewolucyjną burżuazję. Rozpoczął się okres najstraszliwszej reakcji, najwyzdańszej zemsty, czasy codziennych trąceń i długotrwałych lokautów.

Ale rozbita i zdziesiątkowana, trapiąca i ogladzana klasa robotnicza niebawem zorganizowała się do nowej walki. Podnosi się ponowna fala ruchu rewolucyjnego. Współ z robotnikami Petersburga, Rygi i Baku, robotnicy warszawscy kroczą w pierwszym szeregu świeżych zastępów. R. 1913, pierwsza połowa 1914 są widownią wciąż w swym rewolucyjnym rozmachu potężniejących wystąpień klasy robotniczej.

Wojna znów rozbiła organizacje, stwarza niebywale trudne warunki dla dalszej walki. Ale proletarijat polski nie za-

81. 30 lat temu, 28 stycznia 1886, stracono na Cytadeli Warszawskiej z wyroku sądów carskich: Kunickiego, 1916, BN DŻS IA 5 Cim.

NA POMOC OFIAROM KATASTROFY W CYTADELI

SALA FILHARMONJI WARSZAWSKIEJ

W NIEDZIELĘ, dnia 21-go Października 1923 r. o godz. 12-iej w południe odbędzie się

ODCZYT

prof. dr. **ANTONIEGO OSSENDOWSKIEGO**

WALKA CZERWONYCH i BIAŁYCH DUCHÓW

Treść: Przepowiednie Dalaj-Lamy z r. 1912 – Horoskopy klasztoru Narabanczi – Przepowiednie Europejczyków – Jasnowidzenie – Czerwone duchy materializmu – Polityka materializmu – Pająk Buddyjski – Pokojowi Zdobywcy – Białe duchy – Kultury ducha – Połowa XIX wieku – Wiek XX – Horyzont polityczny – Nauka, moralność, polityka – Potwory apokaliptyczne – Kto zwycięży?

Całkowity dochód z odczytu przeznaczony na **OFIARY KATASTROFY W CYTADELI.**

Bilety w cenie od 30 do 250 tys. są do nabycia: 1) W biurze Oddziału Warsz. Pol. Czerw. Krzyża (Mazowiecka 9, tel 214-12. 2) W kasie Filharmonji Warszawskiej od 10-ej do 1-iej i od 5-iej do 7-iej.

82. Sala Filharmonji Warszawskiej w niedzielę, dnia 21-go października 1923 r. o godz. 12-iej w południe odbędzie się odczyt prof. dr. Antoniego Ossendowskiego Walka czerwonych i białych duchów, 1923, BN DŻS XVIIC 1c

O D E Z W A.

Wielka katastrofa, która wydarzyła się w Cytadeli Warszawskiej i wstrząsnęła całym społeczeństwem, wywołała przerażenie i grozę nie tylko ze względu na wielką ilość niewinnych ofiar i szalone straty materialne, ale przede wszystkim dlatego, że społeczeństwo przekonało się, jak wielkie niebezpieczeństwo grozi Państwu ze strony żywiołów antypaństwowych, które niczem nie krępowane, korzystając z bierności ogółu, zadają cios za ciosem i godzą w samo istnienie Państwa.

Składając hołd ofiarom i dając wyraz serdecznemu współczuciu dla pozostałych rodzin, wzywamy przede wszystkim całe społeczeństwo do czujności i do zorganizowanego oraz stanowczego oporu dla wszelkiej skrytej czy jawnej działalności, przeciwko Państwu skierowanej.

Społeczeństwo polskie zrozumiało, że bierność polityczna nie jest możliwa w momencie, kiedy wszyscy stanąć powinni do walki z wrogami Państwa.

Energiczna i godna zupełnego uznania akcja Rządu, skierowana przeciwko komunistom, nie będzie skuteczną bez poparcia całego społeczeństwa, całej narodowej opinii polskiej.

Wzywamy więc do skonsolidowania tej opinii, aby wyraźna i stanowcza postawa społeczeństwa była dostateczną podporą dla Rządu w jego akcji przeciwko niszczyтелям Państwa.

Wzywamy do wydatnej ofiarności na rzecz rodzin, dotkniętych straszną katastrofą i do tłumnego uczestnictwa w nabożeństwie żałobnym za duszę ofiar katastrofy, które odbędzie się w poniedziałek, dn. 22 października w kościele Katedralnym o godzinie 9-ej rano.

K O M I T E T.

Druk. „Głos Lub.“, Kościuszki 10.

**Warszawski Okręgowy Komitet Robotniczy P. P. S. daw. Frakc. Rew.
Warszawska Rada Związków Zawodowych.
Stowarzyszenie „Dom Ludowy w Warszawie“.
Stowarzyszenie b. Włóźniów Politycznych P. P. S. d. Frakc. Rew.**

TOWARZYSZKI! TOWARZYSZE!   ROBOTNICZY m. WARSZAWY.

Przed laty 25, dnia 21 lipca 1905 r. na Cytadeli Warszawskiej, zawiśł na szubienicy

STEFAN OKRZEJA

Walczył i umierał za Polskę Niepodległą, za wolność polskiego ludu, za sprawiedliwość społeczną, za przyszłość polskiego **socializmu**. Dziś proletariąt warszawski — w wolnej Ojczyźnie — czci pamięć czynu i poświęcenia swego bohatera.

Klasa Robotnicza Warszawy godnym musi uczcić pomnikiem Syna warszawskiego ludu — dając przyszłym pokoleniom robotniczym podwalinę pod rozwój kultury umysłowej i fizycznej — dając siedzibę godną wielkiego ruchu robotniczego, związkom zawodowym, instytucjom oświatowym i politycznym — **wznosząc wielki dom ludowy**

Imienia Stefana Okrzei.

Nad mogiłą wielkiego rewolucjonisty ze czcią chylą się czerwone sztandary PPS d. Fr. Rew. — czyn jego stał się podwaliną uzyskanej wolności — dalszym ciągiem tego czynu to wzmocnienie klasy robotniczej, to krzewienie oświaty, to walka o Polskę socjalistyczną.

ROBOTNICZY!

Wzywamy Was do udziału w uroczystościach na cześć Stefana Okrzei. Dnia 20 lipca (niedziela) o godz. 6 wiecz. na terenie ośrodka sportu robotniczego im. Witolda Narkiewicza Jodki — Wioślarska 10 odbędzie się Akademia Młodzieży poświęcona pamięci czynu Stefana Okrzei.

22 lipca (wtorek) o godz. 6 pp. punktualnie na terenach st. **Dom Ludowy w Warszawie** przy ul. Ogrodowej 39/41 odbędzie się uroczystość założenia kamienia węgielnego pod

DOM LUDOWY IM. ST. OKRZEI

dnia 27 lipca o godz. 12 w poł. w Sali Rady Miejskiej Wielka Akademia ku czci Stefana Okrzei.

Związki Zawodowe i Organizacje Robotnicze prosimy o przybycie na uroczystość wmurowania kamienia węgielnego z orkiestrami i sztandarami.

**Warszawski Okręgowy Komitet Robotniczy PPS d. Fr. Rew.
Warszawska Rada Zw. Zawodowych.
Stow. b. Włóźniów Politycznych PPS d. Fr. Rew.**

Polska Partja Socjalistyczna

DO PROLETARJATU WARSZAWY

W sprawie obchodu rocznicy śmierci Stefana Okrzei

TOWARZYSZKI I TOWARZYSZE!

Cwierć wieku mija, kiedy na Stokach Cytadeli Warszawskiej z ręki carskiego kata zginął śmiercią bohatera — STEFAN OKRZEJA.

Umierał z okrzykiem na cześć Socjalizmu i Niepodległości. Umierał w dwudziestym roku życia.

Okrzeja zginął młodo, życie swe krótkie poświęcił walce dla sprawy robotniczej, którą nad życie ukochał, był krwią z krwi i kością z kości Proletariatu Warszawy, był pierwszym z szeregów organizacji bojowej Polskiej Partji Socjalistycznej powieszonym na szubienicy. Czynem swym dał przykład, jak należy walczyć i umierać za sprawę robotniczą.

Stał się dla proletariatu Polski symbolem walki o Socjalizm i Niepodległość, sztandarem tej walki, najbardziej ukochanym bohaterem polskiej klasy robotniczej, a imię Jego jest odtąd otoczone głęboką czcią i miłością serdeczną.

Dwudziestą piątą rocznicę Jego śmierci uczci proletariąt stolicy uroczystym obchodem.

Na uroczystość tę Warszawski Okręgowy Komitet Robotniczy P. P. S. wzywa wszystkich członków i sympatyków Partji i wszystkich tych, którym święte są ideały, w imię których walczył i zginął Okrzeja.

Towarzyszki i Towarzysze! Udziałem swym w uroczystościach Okrzejowskich pod sztandarami Polskiej Partji Socjalistycznej dacie wyraz swej wierności szczytnym ideałom Stefana Okrzei, dacie wyraz niezłomnej swej woli zwycięstwa w walce o wolność i prawa ludu roboczego, o Niepodległą Rzeczpospolitą Ludową.

Cześć bohaterowi Polskiego Proletariatu!

Niech żyje sprawa robotnicza!

Niech żyje Socjalizm!

WARSZAWSKI OKRĘGOWY KOMITET ROBOTNICZY. P. P. S.

PROGRAM UROCZYSTOŚCI: 9 rano — odsłonięcie tablicy pamiątkowej na gmachu Z. Z. K. 10.30 — uroczysta Akademia w sali kina Coliseum.

Odbito w Drukarni „Robotnika”, Warecka 7c.

Stowarzyszenie b. Więźniów Politycznych W.O.K.R. P.P.S. d. Fr. Rew.

Do Ludu Pracującego Warszawy!

Dorocznym zwyczajem Stowarzyszenie b. Więźniów Politycznych wspólnie z Warszawskim Okręgowym Komitetem Robotniczym Polskiej Partii Socjalistycznej dawn. Frakcji Rewolucyjnej organizuje w dniu 1 listopada uroczysty pochód na stoki Cytadeli. Tam, na miejscu straceń i pod krzyżem Traugutta, proletarijat Warszawy przez złożenie wieńca niezapomnianym prochom Wielkich Bohaterów da wyraz niezłomnemu trwaniu w tradycji Bojowników za Wolność, Sprawiedliwość, Niepodległość i Socjalizm.

W dobie współczesnej, gdy na całym świecie szaleje kryzys ekonomiczny jako dobitny dowód załamywania się dotychczasowej gospodarki, my — polska klasa robotnicza musimy podkreślić naszą nieprzerwaną miłość do czerwonych sztandarów, do ideologii niepodległościowo - socjalistycznej, do tradycji rewolucyjnej bruku Warszawskiego, znaczonego stopami bojowców i tetentem wrażeń szarż kozackich. Stwierdzić musimy, iż marzenia bohaterów poległych, duszone przez najeźdźczy carat żyją potężnym płomieniem w pierśsiach, myślach i czynach polskiego robotnika.

Hold, który złożymy pamięci bohaterów bojowników w roku 27-lecia wszczęcia walki zbrojnej z najeźdźcą, będzie naszą przysięgą, że Polska po wieczne czasy ostanie się Niepodległą matką polskiego, pracującego społeczeństwa.

Na Golgotcie polskiej, na stokach Cytadeli uroczystie stwierdzić my, że w walce o utrzymanie Niepodległości i o Socjalizm przyświecać nam będzie duch Wielkich Bojowników.

Towarzysze, Robotnicy!

Wzywamy Was, Dzelnice, Organizacje Fabryczne, Związki Zawodowe, Młodzież Robotniczą, oraz wszystkich robotników m. st. Warszawy, byście ze sztandarami i orkiestrami, przybyli w dn. 1 listopada o godz. 11-ej rano na Plac Teatralny przy tablicy pamiątkowej ku czci bojowników za Wolność, Sprawiedliwość i Niepodległość. Z Placu Teatralnego udamy się tłumnym pochodem na miejsce straceń na Cytadeli i pod Krzyż Traugutta, a następnie o godz. 5-ej po poł. zbierzemy się w sali Rady Miejskiej na Uroczystej Akademii ku czci poległych Bojowców.

**Stowarzyszenie b. Więźniów Politycznych
W.O.K.R. P.P.S. d. Fr. Rew.**

Zakł. Graf. „Drukarz“ Leszno 53.

**Stowarzyszenie Byłych Więźniów Politycznych d. Fr. Rew.,
Warszawski Okręgowy Komitet Robotn. P.P.S. d. Fr. Rew.
i Warszawska Rada Klasowych Związków Zaw. C.Z.K.Z.Z.**

Towarzysze i Towarzyszki!

Stowarzyszenie byłych Więźniów Politycznych d. Fr. Rew., Warszawski Okręgowy Komitet Robotniczy i Warszawska Rada Klasowych Związków Zawodowych, wzywają robotników Warszawy do udziału w pochodzie na Stoki Cytadeli dla uczczenia i oddania hołdu męczennikom za sprawę Ludu i Socjalizmu.

Uroczystości i pochód odbędą się w środę dn. 1-go listopada 1933 r. o godz. 11-tej rano. – Zbiórka na placu Teatralnym.

Wzywamy wszystkie Związki Zawodowe, fabryki,dzielnice P. P. S. d. Fr. Rew., Koła Partyjne, Organizacje Młodzieży Partyjnej, sportowej i oświatowej oraz wszystkich towarzyszy i sympatyków do przybycia **pochodami, ze sztandarami i orkiestrami** w dniu 1 listopada, na Plac Teatralny.

Cześć Poległym Bojownikom za Socjalizm i Niepodległość!

Zarząd Główny Stowarzyszenia b. Więźniów Politycznych d. Fr. Rew.
Warszawski Okręgowy Komitet Robotniczy P. P. S. d. Fr. Rew.
Warszawska Rada Klasowych Związków Zawodowych C. Z. K. Z. Z.

**STOW. BYŁYCH WIĘZNIÓW POLITYCZNYCH d. FRAKCJI REWOLUCYJNEJ
WARSZAWSKI OKRĘGOWY KOMITET ROBOTNICZY P.P.S. d. FRAKCJI REWOL.
WARSZAWSKA RADA KLASOWYCH ZWIĄZKÓW ZAWODOWYCH**

**TOWARZYSZE
I TOWARZYSZKI
Robotnicy m. st. Warszawy**

Pierwszego listopada o godz. 11 rano zbieramy się na Placu Teatralnym, ażeby pochodem robotniczym udać się na Stoki Cytadeli Warszawskiej dla złożenia hołdu poległym w walce z caratem za Niepodległość Polski i Socjalizm.

Zbieramy się tłumnie. Rok obecny — 1935, wymaga od nas bardziej masowego wystąpienia. Dla otuchy serc robotniczych. Dla wykazania klasom posiadającym, iż w masach ludu roboczego nie wygasła walka o ideały, o zwycięstwo sprawiedliwości społecznej, o kres tyranji, ciemnoty i reakcji.

Do jaknajliczniejszego wzięcia udziału w manifestacyjnym holdzie cieniom męczenników polskiej klasy robotniczej, **wzywa proletarjat miasta st. Warszawy, Stowarzyszenie b. Więźniów Politycznych daw. Frakcji Rewolucyjnej, Warszawski Okręgowy Komitet Robotniczy P. P. S. d. Frakcji Rewolucyjnej i Warszawska Rada Klasowych Związków Zawodowych.**

WZYWAMY wszystkie Oddziały Klasowych Związków Zawodowych, Dzielnice P.S.S. d. Fr. Rew., Koła Polityczne, Organizacje Młodzieży Politycznej, Sportowej i Oświatowej oraz naszych członków i sympatyków oraz tych wszystkich, którzy wierzą w zwycięstwo Czerwonego Sztandaru, **do przybycia pochodami, ze sztandarami i orkiestrami w dniu 1 listopada 1935 r. o godz. 11 rano na Plac Teatralny** i wzięcia udziału w masowym pochodzie na stoki Cytadeli Warszawskiej dla zamanifestowania wierności klasy robotniczej świetlanym ideałom bojowników o Niepodległość Polski i Sprawy robotniczej.

Hołd i cześć cieniom pomordowanym przez carat rewolucjonistów!

Zarząd Główny Stow. b. Więźniów Politycznych
daw. Frakcji Rewolucyjnej
Warszawski Okręgowy Komitet Robotniczy P.P.S.
daw. Frakcji Rewolucyjnej
Warszawska Rada Klasowych Związków Zawod.

Warszawa, październik 1935 r.

FD. 002000001, KRAK. PRZEDM. 01

**Stowarzyszenie byłych Więźniów Politycznych
P. P. S. d. Frakcji Rewolucyjnej
Warszawski Okręgowy Komitet Robotniczy PPS
d. Frakcji Rewolucyjnej
Warszawska Rada
Klasowych Związków Zawodowych C.Z.K.Z.Z.**

Do Ludu robotniczego Warszawy!

Towarzyski! Towarzysze!

Zgodnie z tradycją P. P. S. daw. Frakcji Rewolucyjnej lud roboczy m. Warszawy dorocznym zwyczajem uda się w dn. 1 listopada w uroczystym pochodzie na Miejsce Straceń na stokach Cytadeli Warszawskiej, aby złożyć hołd pamięci umęczonym przez carat Bojownikom o Wolność i Socjalizm.

Wzywamy wszystkie związki zawodowe, dzielnice P. P. S. daw. Frakcji Rewolucyjnej, koła partyjne, organizacje młodzieży partyjnej, sportowej i oświatowej, wszystkich towarzyszków i sympatyków do przybycia pochodami, ze sztandarami orkiestrami i milicją—w dn. 1 listopada (w niedzielę) o godz. 11 rano na zbiórkę na plac Teatralny dla wzięcia udziału we wspólnym uroczystym pochodzie na stoki Cytadeli.

Niech wielka manifestacja ludu roboczego Warszawy pod czerwonymi sztandarami P. P. S. daw. Frakcji Rewolucyjnej da świadectwo duchowego związku klasy robotniczej z bohaterami walki z reakcją o Wolność i Sprawiedliwość Społeczną!

Cześć poległym za wyzwolenie ludu!

**Zarząd Główny Stow. b. Więźniów Politycznych
P. P. S. d. Frakcji Rewolucyjnej
Warszawski Okręgowy Komitet Robotniczy
P. P. S. daw. Frakcji Rewolucyjnej
Warsz. Rada Klasowych Zw. Zawodowych
C. Z. K. Z. Z.**

Nowa Książka W-wa tel. 699-13

28 Paź 36

Notatkaw sprawie Bramy Straceń na Cytadeli Warszawskiej

Przy Bramie Straceń na Cytadeli Warszawskiej znajdują się do chwili obecnej umieszczone tam ze czasów sanacji tablice z tendencyjnie dobranymi nazwiskami straconych przez carat. Obok Bramy Straceń znajduje się gablota ze szczątkami szubienicy i nad nią kilka tablic z nazwiskami. Wszystkie tablice są potrzaskane i tylko szczątki ich znajdują się na murach. Gablota jest bardzo szpetna i znajduje się w bardzo złym stanie.

Proponuje się zmianę tablic przy Bramie Straceń i wykonanie nowych krat w miejsce zniesionych w drzwiach bramy, przeniesienie szczątków szubienicy do "Muzeum Warszawy", uniesienie gabloty i upamiętnienie miejsca gdzie stała szubienica płytą, wstawienie nowych tablic w mury nad gablotą. /Projektury architektoniczne oraz propozycje tekstów na tablicach i płytach w załączeniu/.

Prace powyższe mają pokrycie finansowe ponieważ były zaplanowane przez Prezydium Stołecznej Rady Narodowej.

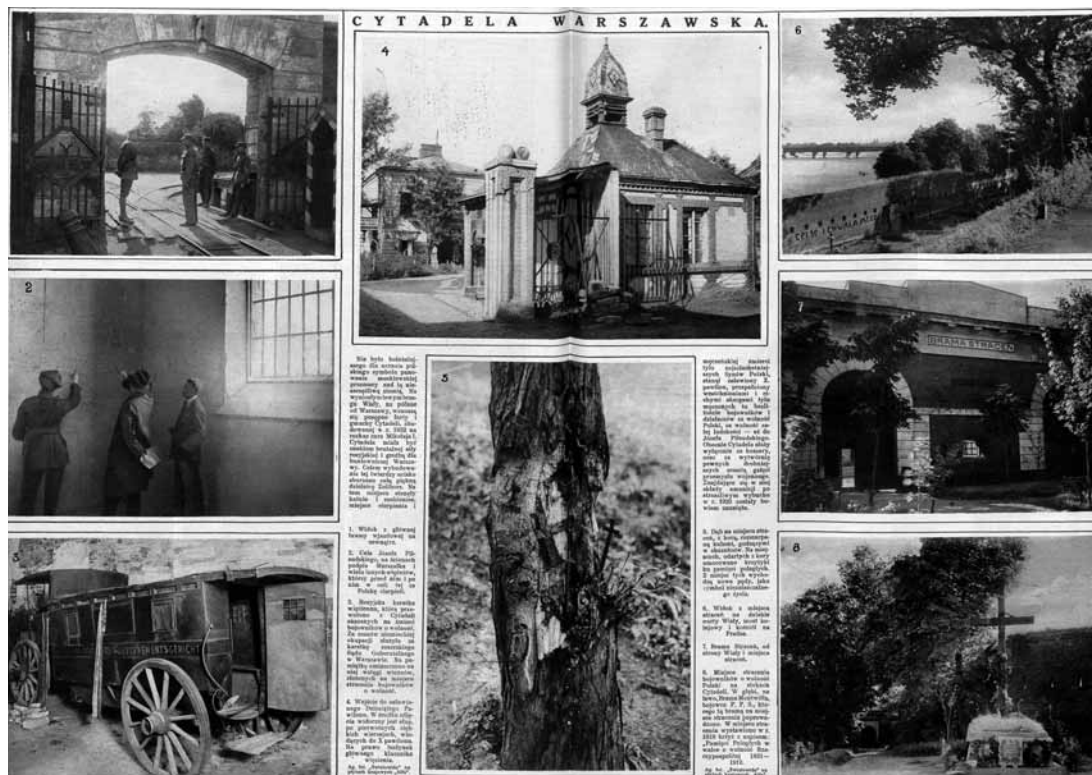
Termin zakończenia prac w miarę możliwości na 1 września na 70 rocznicę powstania "Proletariatu", a najpóźniej do 1 listopada 1952 r. /Termin wcześniejszy nie jest możliwy z uwagi na przeciążenia wszystkich zakładów kamieniarskich wykonaniem kamieniarki dla MDM-u na 22 lipca./.

Cytadela WarszawskaTeksty 2 tablic na Bramie Straceń

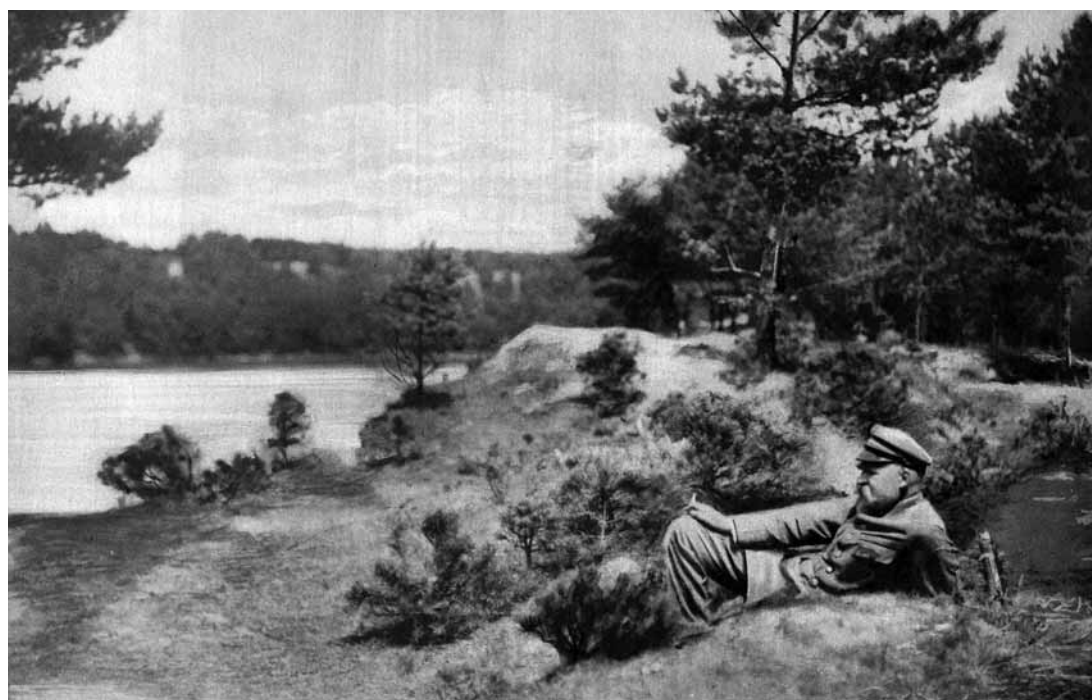
- 1/ Wieczna chwala pokoleniom bohaterских bojowników, którzy nie szczędząc krwi ni ofiar życia walczyli o wyzwolenie narodu i społeczność ludu polskiego.
- 2/ Nasze pokolenie wręczystnie idee wolności i socjalizmu, za które ~~zginęli~~ zginęli najlepsi synowie narodu polskiego.
- 3/ Tekst na kamieniu w miejscu gdzie stała szubienica:

W tym miejscu na szubienicy zginęli z rąk carskich siepaczy bohaterzy bojownicy o wolną Polskę ludu pracującego.

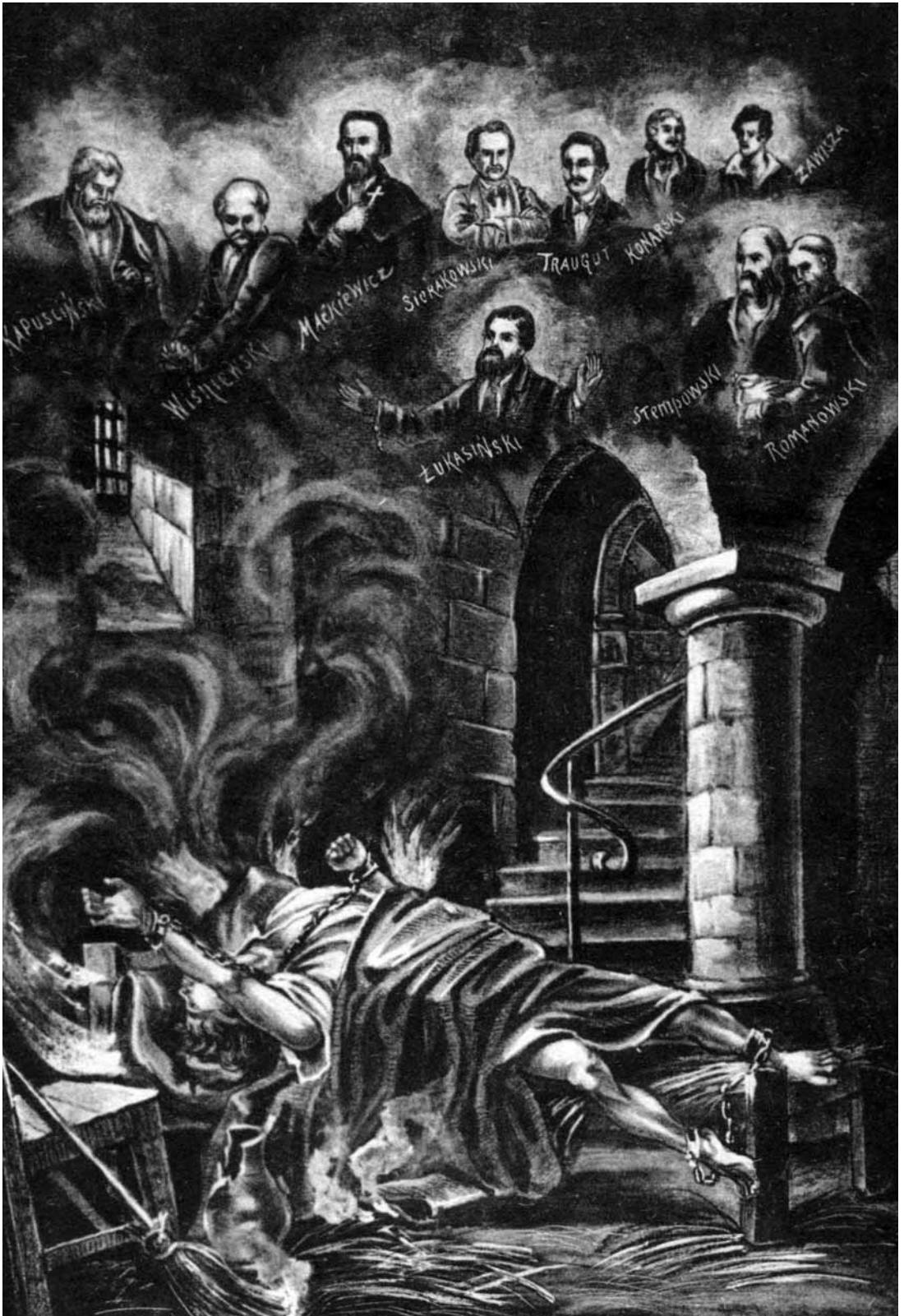

91. „Światowid Ilustrowany” nr 40 z 1926 roku, Cytadela, BJ

92. Piłsudski nad Brzegiem Niemna. BJ

93. Śmierć Levitoux w Cytadeli Warszawskiej, Kajetan Syriusz Wolski (1852-1922), ok. 1902, WBP.lublin. U-5223

94. Brama straceńców (Iwanowska), WBPlublin. POCZ_U_1562_0004

95. X-ty Pawilon, WBPlublin. POCZ_U_1562_0005

96. X-ty Pawilon, WBP.lublin. POCZ_U_1562_0006

97. Miejsce przechadzek więźniów X-tego pawilonu, WBP.lublin. POCZ_U_1562_0007

98. Stoki Cytadeli, WBP.lublin. POCZ_U_1562_0008

99. Korytarz z celami w X-tym pawilonie, WBP.lublin. POCZ_U_1562_0009

Fotoskład: Wojciech Jelonek

ISBN 978-83-65439-39-0

Druk: Drukarnia Cyfrowa Delta, nakład 100 egz.

Muzeum Niepodległości realizuje projekty:

- ***Kompleksowa poprawa oferty kulturalnej i wzrost dostępności do kultury obiektów Muzeum Niepodległości w Warszawie poprzez rewitalizację i modernizację Cytadeli Warszawskiej – w szczególności X Pawilonu, XI Pawilonu, Bramy Bielańskiej i dziedzińca*** – w ramach Priorytetu VI: Wykorzystanie walorów naturalnych i kulturowych dla rozwoju turystyki i rekreacji; tj Działanie 6.1: Kultura – Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Mazowieckiego 2007 – 2013.
- ***Zwiększenie dostępności do kultury i zachowanie dziedzictwa narodowego poprzez poszerzenie oferty wystawienniczej oraz stworzenie Centralnego Magazynu Zbiorów Muzeum Niepodległości*** – w ramach priorytetu V: Gospodarka przyjazna środowisku; Działanie 5.3: Dziedzictwo kulturowe, poprawa dostępności do zasobów kultury poprzez ich rozwój i efektywne wykorzystanie – Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Mazowieckiego 2014 – 2020.

